

ALISHER NAVOIY

Layli va Majnun

LAYLI VA MAJNUN

I

Ey yaxshi oting bila sarog'oz,
Anjomig'akim yetar har og'oz¹.

Ey sendin ulus xujasta farjom,
Og'ozingga aql toimay anjom.

Ey aqlg'a foizi maoniy,
Boqiysenu borchaxalq foni.

Ey elga adam baqoni aylab,
Zotingg'a fanoni foni aylab,

Ey ilmingg'a g'ayb sirri ma'lum,
Mavjudsen, o'zga borchaxa ma'dum.

Ey yo'q qilibon adamni budung,
Yo'qlug'ni adam qilib vujudung.

Ey husnni dilpazir qilg'on,
El ko'nglin anga asir qilg'on.

Ey husng'a aylaganni shaydo,
Majnunlug' ila qilib huvaydo,

Ey ishq o'tin aylagan jahonso'z,
Har bir shararini xonumonso'z,

Ey o'rta ul o'tqa xonumonlar,
Ne xonu ne monki, jismu jonlar,

Ey kimniki aylabon parivash,
Majnun anga yuz asiri g'amkash,

Ey kimni qilib parig'a Majnun,
Ashki suyinqizib jigargun.

Ey har sorikim qilib tajalli,
Ul mazhar o'lub jahonda Layli.

Ey oniki Layli aylab otin,
Majnun qilmoq qilib sifotin,

Ey Majnunung xiraddin ozod,
Ohi beribop xiradni barbod,

Ey aql sening yo'lungda g'ofil
Kim, telba sening yo'lungda oqil.

Ey bandalarig'a jovidona,
Omurzish uchun tilab bahona,

Ey ashk suyidin aylabon past
Do'zax o'ti shu'lasini payvast.

Ko'k yer kibi pastu murtafi'sen,
Balkim yeru ko'kka muxtari'sen,

Sun'ung bila to'rt zid muvofiq,
Hukmung bila yetti ko'k mutobiq.

Tun-kunki qilur sipehr novard,
Sening talabingdadur jahongard.

Boshdinki qadam qilib durur mehr
Istab ssni bo'ldi za'faron chehr.

Bordur talabingg'a borcha moyil,
Lekin sepi toimoq asru mushkil.

Har negaki desa o'xshamassen,
Sendin durur ul sen ul emassen,

Harne seni desa royi soyib,
Ul sendinu sen aroda g'oyib,

G'oyibsen angaki bo'lsa nozir,
Nozirg'a dog'i bor ishda hozir.

Aflokka sen shitob berding,
Anjumg'a bu nuru tob berding,

Kun yuzini aylading mushakkal,
Tun ko'zini aylading mukahhal.

Ey siymini aylading zarafshon,
Tunning shab'asini gavharafshon²

Toqqa beribon libosi xoro,
Zarrin kamar etting oshkoro.

Qish mehrini chun itikrok etting,
Qorning sadafin arusak etting.

Yoʻz yomgʻuri yetgach aylading bot,
Yer chakmanini yashil saqarlot.

Lola qadahini toshqa urdung,
Jola guharini boshqa urdung,

Gul yofrogʻini havogʻa sochting,
Gʻuncha karamin sabodin ochting,

Gulga bsribon zumurradiy taxt,
Gʻuncha kibi aylading javonbaxt.

Kecha anga boʻlmasun debon biym,
Berding nargisga mashʻali siym,

Chun koʻkni xusufzod qilding,
Oyning kumushin savod qilding.

Gohiki kasofat etti mahtob,
Mehr oltunin aylading siyahtob.

Berding chu jihatqa zeb ila far,
Boshi uza tikting olti gavhar.

Unurni tuzuk saroy qilding,
Devorini chordoy qilding.

Kiydurduring ziynat aylamakdin,
Toʻquz xilʻat anga falakdin,

Koʻk atlasu bori zarhal etgan,
Anjum duridin mukallal etgan,

Jaybi aro tugma tiyru Nohid,
Egnida tirozi Oyu Xurshed,

Yoʻq, yoʻqki, bu yetti jirmi moviy.
Anda yetti chobuki samoviy

Kim, borchalarini foil etting,
Sayru harakatga shogʻil etting,

Obo chu bularga ot boʻldi,
Ul toʻrt ham ummahot boʻldi.

Aylab bu ato, anogʻa payvand,
Uch qilding arolarida farzand.

Har birining o'zgacha sifoti,
Hayvoniyu koniyu nabotiy².

Andoq chu tuzildi kadxudoliq,
Bu nav' o'ldi ato-anoliq.

Bir kimsaga to'rt agar tarabdur,
Yetti aro to'rt bas ajabdur.

Har maylg'a toqding, ikki zanjir,
Qilding laqabin qazovu taqdir.

Gardunni sen aylading sabuk sang,
Davronni sen aylading kuhan lang,

Gar bo'lsa sipehru arz bir-bir,
Chun sendin erur senga ne tag'yir.

Var topsa baqoyi lonihoyat
Kim, sendin erur o'shul inoyat.

Har shohki andin el haroson,
Yo'q qilmoq ani qoshida oson.

Ë qaysi gadoki noni yo'q-yo'q,
Shoh etsang anikim, etay yo'q.

Zohidki ulusqa qilg'ay irshod
Solsang tomug' ichra kimga irod?

Fosiqki erur bor ishi muhmal,
Yorliqasang oni kimga mudxal?

Bas olam ichini aylading qon,
Bir duqma yutarg'a yutti ming qon.

Bas johil erurki beg'amu ranj,
To'ktung etagiga maxzanu ganj,

Bu ishta ne bilsun el kamohiy,
Ne erkani hikmati ilohiy.

Lekin bu taraf ko'ngulga yo'ldur
Kim, harneki aylading ish uldur.

Kimni nedin aylading navosoz,
Topqon anga ne ko'p erdi, ne oz.

Har kimga ne berganing bas erdi,
Andin ko'pu oz kerakmas erdi.

Topqong'a qanoat ulki qilmas,
O'z maslahatini sencha bilmas,

Bizdin neki kelsa bejihatdur,
Sepdin neki bo'lsa maslahatdur.

Doyim qilibon savol varzish,
Xoni karamingdin ofarinish.

Kunduz sanga bir gadoyi rusi,
Xursheddin egnida kadusi.

Tun dargahingga tilanchi zangi,
Egnida terisidur palangi.

Daryo sanga tolibi navola,
Kishti kafida yig'och piyola.

Tog'lar tutub nechukki soyil,
Ochib etagin tilarga moyil,

Ya'ni bori uzradur panohing,
Bor ulchaki bor gardi rohing.

Mulkung iki bog'i ikki olam,
Sultonlig' erur sanga musallam.

Bog'ing iki vardi mehr ila mah,
Ne bog'u ne vard, allah, allah.

Shonin bilmay xiradg'a anduh,
«Jallat olouhu va sha'nuh»³.

II

Pastlig' yuzidin munojot Ul rafiuddarajot hazratidakim, sanosida aqli kull, tili lol, balki aqli kull tili shikasta maqol keldi va ul bobda ma'ziratni unutmog va uzr demokdin o'zni ma'zur tutmog va ajz va nomurodlig' ko'yiga qochmog va gadoliq ashkin sochmog va «shayan lillah»² ovuchin ochmog¹

Poko sifatingda ahli idrok,
So'z surmadi g'ayri «moarafnok»³.

Har nav'ki aylasam xitobing,

Yuz oncha biyikdurur janobing,

Ulkim, «ana afsah»⁴ etti da'vo,
Fosh etti bu dav'vi ichra ma'no.

Ko'rguzdi chu pukta ichra mu'jiz,
Olam fusahosi bo'ldi ojiz.

Hamdingni demak chu bo'ldi komi,
«Lo uhsi»⁵ edn aning kalomi.

Ul ajzig'a e'tirof qilsa,
Hamdingdin o'zin maof qilsa,

Bas nazmda so'z degan meningdek,
Men xud neki, yuz tuman meningdek,

So'z ajzini zohir aylamak ham,
Uz ajzini zohir aylamak ham,

Insof ila keldi nosazoliq,
Yo'q, yo'qki, kamoli behayoliq.

Chun hamdu sano ishi bu bo'ldi
Kim, aqli kull anda uzr qo'ldi.

Ham gungi maqol bo'lmoq avlo,
Bu uzrda lol bo'lmoq avlo.

Qilmay da'viyi xush adoliq,
Arz ayla, Navoiyo, gadoliq.

Yorab, eshigingda ul gadomen
Kim, boshtin-ayoqqacha xatomen.

Mushkum bu xatoda bo'ldi kofur,
Kofur ila mushkum o'ldi benur.

Isyon o'tidin kuyub jahonim,
Dudi bila tiyra xonumonim,

Rasvoliq o'tin jahong'a sochib,
Uchqunlarin osmong'a sochib,

Ham ushbu unum toshib jahondin,
Ham uchquni oshib osmondin,

Atfoli junun jafo qilib fosh,

Har lahza boshimg'a yog'durub tosh.

Majnunlug'um ichra gar ko'rub dev,
Mendin qocharig'a aylabon rev.

Devonalig'im nechukki majnun,
Sargashtalig'im nechukki gardun.

Zanjiri junun erur nishoni,
Anduh sipehri kahkashoni.

Jo'lida sochim bor charx aro tun,
Yo'qkim, boshima kelib qaro kun.

Bu nav' qaro kun ichra qorib,
Ya'niki, qaro tunum oqorib.

Zunnor belimga nafs etib chust,
Kufr ichra belimni bog'labon rust,

Har lahza ishimni charxi bebok,
Ul rishta bila etib girihnok.

Yaxshiliq itib bu notavondin,
Holimni desam yomonroq andin.

Holim sharhiki bas uzundir,
Bu turfaki dam-badam fuzundur.

Bu ranjki keldi jovidoni,
Uzdin bo'lmas keturmak oni.

Men qilsam edi aning davosi,
Bo'lmaq manga erdi mubtalosi.

Har necha emas manga bu oson,
Lekin sanga bordur asru oson.

Boq dardu malolating-a, yorab,
Rahm ayla bu holating'a, yorab,

Lutf ayla o'zum sori yo'lum chek,
Chekting chu yo'lum tutub qo'lum chek.

Tortib bu mag'oqdin chiqorg'il,
G'arqobi halokdin chiqorg'il.

Chun olima qo'ymading yovuz yo'l,

Sayr ichra nasibim ayla tuz no'l.

Shukrungg'a tilimni qoyil ayla,
Sajdangg'a boshimpi moyil ayla,

O'ksutma hidoyatingni mendin,
Kam qilma inoyatingni mendin,

Bo'l rohnemun manga ul ishga
Kim, bo'lsa sanga rizo ul ishga.

Ul ish manga qil murodu maqsud
Kim, bo'lsang o'zung ul ishta xushnud

Bir ishki emas rizosi sendin,
Ermas bu qul iltimosi sendin,

Har qissada shukr sol tilimg'a,
Har g'ussada sabr ber ilimg'a.

Har zuhdki ujb erur anga zam
Ko'nglum haramig'a qilma mahram.

Har jurmki uzr erur anga yor,
Ul jurmni aylagil manga yor.

Gar uchmog'u gar tomug' durur yo'l,
Sen lutf ila anda yo'ldoshim bo'l.

Raddimg'a qabulni muti' et,
Jurmumg'a rasulni shafi' et.

III

Ul risolat sipehrining quyoshi na'tidakim, mag'rib soridin tulu' qilib, Makka avjida kamol tutti, balki anvori ashroqi bila mashriqdin mag'ribqacha «Kashshamsi nisfunnahor»² yorutti va kufr shomida islom sham'i yoqti va jomg'a yaqin uyoqti¹

Ey jilvagahing sipehri axzar,
Raxshing izi rashki mehri anvar.

Ey mash'ali mehr sham'i johing,
Bal mehru sipehr xoki rohing.

Bukim sanga charx xoki rahdur,
Me'roj tuni munga guvahdur.

Ey rif'ating olida falak past,

Ummatlaring anbiyog'a hamdast.

Olamda risolating navidi,
Odamg'a shafloating umidi.

Ey «kuntu nabiyyan»³ aylab og'oz,
Cho'p xilqating ichra aytibon roz.

Odam shajaringg'a meva monand,
Farzandingga olam ahli farzand.

Ey nurung o'lub jahong'a sobiq,
Balkim to'quz osmong'a sobiq.

Zoting bila muftaxir jahon ham,
Sayring bila to'quz osmon ham.

Ey rutbada xayling ofarinish,
Yo'q, yo'qki, tufayling ofarinish.

Har necha jahon bo'lub tufaylyng,
Bo'lmay bu tufayl sori mayling.

Ey zoting nomai futuvvat.
Orqosida xotami nubuvvat,

Ul muhr xututi vasfi zoting,
Xotam alifiyu tesi oting.

Ey ilm sanga ladunni anjom,
Maktab sori ranja aylamay gom.

Olingga vale kelib muaddab,
Ilm ahli nechukki, tifli maktab.

Ey sunmay ilikni xoma sori,
Ul nav'ki xoma noma sori.

Nomang vale andakim bo'lub fosh,
Xattidin Ulus ko'tarmayin bosh.

Ey po'yada markabingg'a ta'jil,
Olingda haqir payki Jibril⁴.

Hudhudg'a ne moya, qadru somon,
Sayr aylasa yer uza Sulaymon⁵.

Ey zumrai anbiyo shafii,

Olam eli buyrug'ung mutii.

Buyrug'laring elga qarz yanglig',
Sunnatlaring ulga farz yanglig'.

Qadring yeti charxdin muallo,
Zoting xud ikki jahondin a'lo.

Sen bo'lmasang anbiyoda kimdur
Kim, nutqi javomiul-kalimdur.

Vah-vah, ne kalomi mu'jiz oyin
Yo'q o'yla rusulg'a hargiz oyin.

Ahkomi bila jahon nizomi,
Nazmi iki olam intizomi.

Har bir alifi qilib sipon tez,
Kufr ahlig'a ul sinoni xunrez.

Miqroz ila lom-aliflari rust,
Ta'n ahli tilin tutub kesib chust.

Bu nomag'a nusxa zoti poki,
Tengri so'zidin ulusqa hoki.

Sun' ilgi chekib bu nomag'a tam.
Orqosig'a bosti naqshi xotam,

Xotam dema oni, mushki tar de,
Yo'q mushkki, munxasif qamar de.

Ruxsoriki keldi qursi xurshed,
Ul mehr qamarvash o'ldi jovid.

Chun jismi jihoti bo'ldi hoyil,
Nuri bu qamarning o'ldi zoyil.

Ul mehrg'a garchi munharifdur,
Chun hoyili bor muixasifdur.

Hoyil dema, bu jahoni sug'ro,
Sug'ro emas, ul xujasta tug'ro.

Kim zoti qoshida yetti toram,
Toram dema, balki arshi a'zam.

Me'roj tuni taboh bo'ldi,

Barcha anga xoki roh bo'ldi,
Bas olame o'ldi zoti kubro,
Yuz onchaki, ushbu jirmi g'abro.
G'abro neki ming sipehr chog'liq,
Nur ichra tuman bu mehr chog'liq.
Yer uzra kelib jahondin ortuq,
Charx uzra ekanda andin ortuq.
Bo'lmasa jahondin ortug' ul pok,
Bas bo'lmas edi matofi aflok.
Bo'lmasa sipehrdin kiromi,
Arsh o'lmas edi aning maqomi.
Gar mehrdin o'lmasa munavvar,
Qilmas edi lomakonni anvar.
Gardundin o'tar zamon buroqi,
Oy-kun bo'lubon iki junoqi.
Islom tanig'a ul kelib ruh,
Asxobi anga fido qilib ruh.
Un yori javohiri nafoyis,
Zohir qilib ul badang'a o'n his.
Ul to'rtki ding'a keldi nosir,
Bu ruh tani uchun anosir,
Ul ruhu havosu to'rt unsur
Kim aqlg'a soldilar tahayyur.
Bu jismg'a mustadom bo'lsun,
Suhbatlari bardavom bo'lsun.
Oliki, riyozig'a shajardur,
Avlodi shajar uza samardur.
Boryasig'a har guzin avqot,
Yuz ming salavot ila tahiyot,

IV

Ul shomi visolningkim, «Val-layli izo yag'sho»² oyati bo'la olg'ay aning shonida savodi yozilmog'i va munungdek shomda ul musofiri samoviyning shabgir baland qilmog'i va subhi visol eshiklari

yuziga ochilmog'i va mehri murod topilmog'i¹

G'am shomida zoru ranjparvard,
Kezmak necha oy xayoli shabgard.

Necha g'am aro tuzub tarona,
Bu shomdin aytmoq fasona

Kim, tuli hayotim etti nobud,
Savdosida hyech toimadim sud.

Vah, ne kechakim, qaro baloyi,
Kun ganjini ko'mgan ajdahoyi.

Dilbar sochidek harosi jonda,
Men munda, nechukki ko'nglum onda,

Bu shom fasonasi uzundur,
Haddin qaro qayg'usi fuzundur.

Fikrida tutar ko'ngulni qayg'u,
Savdosida ko'z bo'lur qarong'u,

Jon mehnati keldi zikri oning,
Umr ofati bo'ldi fikri oning.

Bu shomg'a istasang nihoyat,
Ul shomdin aylagil hikoyat.

Kim rangi edi chu mushki nobi,
Har yulduzi rashki oftobi

Shabnamlarikim, sohib zaroyir.
Olamni tutub nujumi soyir.

Tun gardin shabnami qilib gum,
G'am tiyralig'in dog'i ul anjum.

Gardun chiqorib kecha palosin,
Davrong'a yopib sahar libosin.

Tun dahr yuzidin oritib meng,
Kunduzni o'ziga tutmayin teng.

Kunduz uyolib bu holatidin
Kim, yerga kirib xijolatidin,

Bu ishga kulub sipehri xazro

Kim, tishlarin aylab oshkoro.

Atfoli nujum aylabon mayl
Uqurg'avu o'qumog'i «Val-layl».

Chun la'bu nishot alarg'a ortib,
Ustodi qazo falakka tortib,

yo'qkim bori ranju g'ussadin shod,
Ya'niki falak g'amidin ozod.

Qolmay falak ichra zulmat oti,
Borin supurub, malak qanoti.

Degilki havoda yuz tuman hur,
Orazlaridin sochar edi pur.

Oraz xayidin sochib nihoni,
Shudrun kibi obi zidagoni.

Isoni taajjub aylabon lol,
Haryon falak uzra muztarib hol.

Bot-botki olib dami ravonbaxsh,
Olamg'a esib nasimi jonbaxsh.

Oqshom dsmagilki, subhi ummed,
Ne subhi umed, subhi jovid.

Mundoq kecha sham'i jilvasozi.
Ne sham'ki, mash'ali tirozi.

Mash'al demagil, mahi munavvar,
Ne mash'alu mahki, mehri anvar.

Tun o'ylaki, mehri osmonii,
Olam elidin bo'lub nihoiy.

Bir xobgahi nihoni ichra,
Manzilgahi ummahoni ichra.

Bor ishdin etib o'zini ma'zul,
Mahbub xayoli birla mashg'ul,

Kim yetti baridi nur baxshi,
Hamroh anga mahz nur raxshi.

Paykiga vujud to adam gom,

Ul paykka raxsh dog'i hamgom.

Har yergaki ko'zlari tushub tez,
Ul yergacha ikkisiga bir xez.

Chun yetti ravandai samoviy,
Ul mehri samog'a bo'ldi roviy

Qim, vaslingga haqdur orzumand,
Bo'l sen dog'i vaslidan barumand.

Bu raxshki barqi garmravdur,
Yo'q-yo'qki, buroqi barqdavdur.

Xilqat aro nurdin sirishti,
Ne nur, farishtai bihishti.

Yo'q jismig'a kimsa hamlidin dard,
Ne kimsaki, anda qo'nmayin gard,

Loyiq sanga keldi bu janibat,
Otlanki, mahal erur g'animat.

Bu so'zni eshitgach ul yagona,
Go'yoki tilar edi bahona,

Markab uza chiqti sekribon bot.
Io'ldosh ila yo'lg'a tushti hayhot.

Ko'kta tilaganni yerda topti,
Chun yer uza mindi ko'kka chopti.

Ul po'yada markabi sabukpay,
Olam-olam qilur edi tay.

Gardunki ko'zin yuziga ochti,
Anjum diramin boshig'a sochti.

Chun ko'rdi furug' tal'atini,
Oy chekmadi mehr minnatini.

Mukshiy ko'rubon xati savodin.
Kayvon yuziga sochib midodin.

Zuhra yo'lida tuzub navozir,
Mutriblardek bo'lub miyongir.

Isog'a yetib chu kimiyosi,

Zarbaft bo'lub quyosh libosi.

Bahrom ko'rub biyik janobin,
Tashlab qilichin, o'pub rikobin.

Birjisqa chun yetib rikobi,
Ish anga saodat iktisobi.

Soyislig'ig'a Zuhul urub fol,
Gazdasta bila qo'lida g'irbol.

Savru Hamal aylabon fig'onlar,
Qurboni aning qilurg'a jonlar.

Javzo ko'zi to'rt o'lub Baqardin,
Topib Saraton ham ul nazardnn.

Ham Sher tutub yo'lida go'sha,
Ham Xo'sha bo'lub otig'a to'sha,

Jon sanj o'lub izidin Tarozu,
Aqrab topib anda no'sh doru.

Yoy go'sha tutub qoshi xamidin,
Qo'chqor o'lub o'chku maqdamidin.

Qo'bqa suyi obi zindagoniy,
Ul suv bila toza Xut joni.

Bo'lmay chu bu burjlarda sobit,
Durlar yo'lig'a sochib savobit.

Qolib chu o'tib falak navardi.
Gard ichra sipehri lojuvardiy.

Chun yuqori sekretib samandin,
Arsh zgniga berkitib kamandin,

Kursi dog'i lavx ila kalam ham,
Raxshi izidin bo'lub mukarram.

Rafrat yo'lig'a qadamni solib,
Bir-bir oti birla payki qolib.

Borlig' to'nin egnidin solib chust,
yo'qlug' kamarini bog'labon rust.

Davrida jihatdin asar yo'q,

Unsurdin jismig'a xabar yo'q.

Ne davrida oltidin maosir,
Ne jismida to'rtdin anosir.

Tan birla borib, vale borur chog',
Ne o'tu ne suv, ne yel, ne tufrog'

Kim, tan anga jondin ortug' erdi,
Jon ikki jahondin ortug' erdi.

Solib o'zin anda bexudona,
O'zdin chiqibon bo'lub ravona.

Qolib o'zi, ul o'zida qolmay,
Solib o'zinu o'zini solmay.

Bir yerga yetibki, aql yetmas,
Ul vajh ila aql bovar etmas.

Poya topib anda qoba qavsayn,
Diydor o'lub anga qurratul-ayn.

Tun anbari zulfini qarortib,
«Mozog'»³ ko'ziga surma tortib.

Ochqoch basarin bu to'tiyodin,
Ravshan qilibon «va mo tag'o»⁴din.

Chun ko'rdi bu surmadin ochildi,
Maqsud tilab nazora qildi.

Fahm ettiki jilva qilmish oyin,
Shodurvoni jalolu tamkin.

Haq ochib o'z olidin niqobin,
Yetmish ming pardai hijobin,

Chekgi ani ul haramg'a onsiz,
Ne jismu ne jon, ne jismu jonsiz.

Ko'rgach o'zin ul haramda mahram,
Mahv o'ldi bu mahram, ul haram ham.

Chun yor qoshinda bor topti.
O'zni tilagoncha yor topti.

O'zni chu ko'rub aroda nobud,

Izhor etib o'zga arzi maqsud.

Haqdin neki fahm etib xitobin,
Ham haq so'zidin topib javobin,

Haq har ne ato qilib nasibi,
Ham haq bilibu bilib habibi.

Har neki alardin o'zga ag'yor,
Balkim yo'q alardin o'zga dayyor.

Bal keldi alar demak xatodin,
Isnayniyat chiqib arodin.

Aylab o'z-o'ziga arzi maqsud,
Maqsudi bo'lub o'zida mavjud.

Ummat yozug'in tilab tamomiy,
Topib tilagonni ulcha komi.

Harneki tilab xujasta soyil,
Bo'lmay nema toimogiga hoyil.

Har necha talab qilib fuzunroq,
Istardin ani topib burunroq.

Topqoch neki haqdin istab oni,
Avd ayladi mohi osmoniy

Yuz qo'ydi bu korgahg'a pur jo'sh,
Behush va lek yuz jahon hush.

Oy bordiyu keldi mehri raxshon,
Dur bordiyu keldi bahri Ummon.

Borurda edu chu dastai vard,
Chun keldi bahori nozparvard.

Haq lutfidin ilgida baroti,
Mazmuni bori ulus najoti.

Xat jaybida afv xomasidin,
El maxlasi naqsh nomasidin,

Borib keluri bo'lub iki gom,
Qay bir burun erkanida ibhom.

Ey gamzada qalblar davosi,

Motamzada jismlar shifosi.

Har ishki girih kalidi sendin,
Har kimdaki biym — umedi sendin.

Men xastaki xoru zor erurmen,
Lutfungdin umedvor erurmen.

Elga nazaring chu chorarasdur,
Men xastag'a bir ko'z uchi basdur,

Bahri karaming chu bo'ldi ma'lum,
Bir qatradin etma bizni mahrum.

V

So'z gavhari vasfidakim, gavhar so'zi aning qoshida gavhar olida bir qatra suvdek bo'la olg'ay, bir necha so'z surmoq va Ganja hakimi ta'rifidakim, ganji Qorun²aning «Panj ganji»³ qoshida ganj olida vayronadek ko'rungay — ganjfishonliq qilmoq va Hind sohirinikim, Kashmir jodulari aning olida ip esha olmaslar — aning gavhari silkiga tortmoq va o'z nazmining churuk rishtasin va uzuk torin ham alarg'a ulamoq¹

Uldamki yo'q erdi budu nobud,
Ma'dum edi emdi harne mavjud,

Haq kavng'a solmamish edi pay,
«Konallohu lamyakun maah shay»⁵.

Avvalg'i nasimi ofarinish,
Kim qildi vujud sori junbish.

Insof ila har kishi solur ko'z,
Anglar so'z ediyu munda yo'q so'z,

Kim bo'ldi chu amri «kun» huvaydo,
Bo'ldi «fayakun» g'ulusi paydo.

Bas avvalg'i sado so'z o'lg'ay,
Har savtqa ibtido so'z o'lg'ay

Ey so'z, ne balo ajab guharsen,
Gavhar neki, bahru mavjvarsen.

Ul bahrki, muncha naqshi dilkash,
Bir mavj ila ayladi munaqqash.

Yer qa'riyu toki charx avji,
Majmui aning burunqi mavji.

Derlar seni dur, savob emas bu,
Sen javhari ruhu dur quruq suv⁶,

Demakki sanga shabih erur dur,
Ul nav'dururki, durg'a mo'ldur⁷,

Aytib sovumas tarona sen-sen,
Olib qurumas xizona sen-sen.

Olam eli zarra yig'sa jovid,
Nurini kam aylagaymu xurshid.

Igna uchi birla jazb etib nam,
Kim bahr suyini aylagay kam.

Ham qadru atoda bahri aflok,
Ham lutfu bahoda gavhari iok.

Xoma bila ulkn sepi sizdi,
Gavharni qaro ipakka tizdi.

Til zikring ila chu topti tarjih,
Tishlar anga bo'ldi inju tasbih⁸.

Bu til bila kimsa toimadi kom,
Juz ganj fishoni Ganja orom⁹.

Ayvoni sharaf nuhufta ganji,
Mizoni lut(u)f xizona sanji¹⁰.

Ma'ni diramig'a sikkapardoz,
Uzlat haramida mahrami roz.

Sarrishtai diqqati girihnok,
Har bir girihida yuz duri pok.

Ganjinai fikri gavhar oyin,
Andin bori xalq o'lub guharchin.

Ko'ngli sadafi bo'lub guharrez.
Kilki qamishi dog'i shakarrez.

Vahdat guharin eliga olg'on,
Uzlat kamarin beliga cholg'on.

Ma'ni haramin musaxxar etgan,
So'z bokrini g'arqi zavar etgan¹¹.

Ham Turi fazilat uzra Muso,
Ham Qofi qanoat uzra Anqo¹².

Muso zmas ersa kilki nog'u
Javfi aro muzmar etti jodu.

Anqo gar emas nedin hamisha,
So'z Qofida uzlat etti pesha.

Nazm ahlining afsahul-kalomi,
So'z durrig'a muntazim Nizomiy¹³.

Ul Ganjada ganjdek nihoni,
Besh ganj qo'yub, vale nishoni¹⁴.

Har ganjida sayrafiyi idrok,
Hadsiz topibon javohiri pok.

Har javhari mulklar xiroji,
Shahlarning zebu farri toji.

Ma'ni duridin bu ganj qismi,
Alfozu iborati tilismi¹⁵.

Ulkim qo'li ochsa ohanin diz,
Lekin bu tilism ocharg'a ojiz.

Ko'rgach bu tilism sohiri Hind,
Jodulig' ishida mohiri Hind.

Kniki uchi safhag'a fusunrez,
Ul safha jahong'a fitnaangez.

Har safhai nazmi gohi tahrir,
Fitna aro bir savodi Kashmir¹⁸.

Har nuqta bu safhada baloye,
Ruxsor uza xoli dilraboye.

Ham xatlari shohrohi Bobul.
Ham kilkada javf chohi Bobul¹⁷.

Ham sohiri xomasi fusunsoz,
Ham joduvi tab'i sihrpardoz.

Aylab bu tilismona ojiz,
Sohir netgay chu ko'rdi mu'jiz.

Qochmay vale o'ylakim zabune
Ul ham qilib o'truda fusune.

Besh qal'aki barcha erdi xoro,
Besh maxfi ganji oshkoro¹⁸.

O'trularida tugatdi besh qasr,
Kim har biri keldi ziynati asr.

Ham toshida naqshi dilkash etti,
Ham ichlarini munaqqash etti.

E'joz ila sihr aro tafovut,
Bor onchaki Ka'ba ollida but¹⁹.

Lekin but o'lub emas jamodi,
Yo'yg'on ani butgar ustodi.

Bor ul but gulruxi parivash,
Savdosida yuz xirad mushavvash.

Bori boshig'a tushub havoyi,
Ul o'truda urdi dastu poyi.

Tenglik anga xud gumon emastur,
Chun yaxshidurur, yomon emastur.

Chun yetti bu bazmgahg'a Ashraf,
Bo'ldi o'zi xo'rdig'a musharraf²⁰.

Menkim bu taraf guzor qildim,
Bu ranjni ixtiyor qildim.

Avvalda ko'p ayladim taamul,
To ko'ngluma kirdi bu taxayyul

Kim, Ganjada ganjlar yoshurg'on,
Har ganjigakim yasadi qo'rg'on.

Ë hind najodi hinduviyzod
Kim, qasrlarini qildi obod.

Ham qal'a uchun kerakdurur shahr,
Ham qasrg'a bog'usabzadin bahr.

Bo'lsa menga fursat ul qadar chog'
Kim, shahr ila tarh solibon bog'.

Bog'ini riyozi xurram etsam,
Shahrini savodi a'zam etsam.

Bu nav' edi doimo xayolim,
To bo'ldi qazodin ul majolim.

Kim, ikki burung'ig'a qo'yub gom,
Kom o'ldi manga ravo saranjom.

Emdiki uchunchi nomai dard²,
Qildi meni aqlu hushdin fard.

Ummedki bu yana iki ham
Kim, ermas iki burung'idin kam.

Ya'ni ham oningki «Panj ganji»,
Ham so'ngra munungki ganji panji.

Aytilg'on ikisi betaammul,
Ul nav'ki ayladim taxayyul.

Bo'lg'ay bu murodg'a kushodim,
Yetgay bu kushoddin murodim.

Bu komg'a yetmayin ne tadbir,
Chun multafit o'ldi holima pir.

VI

*Valoyat sipehrining axtari jahontobi va hidoyat ma'danining gavhari serobi va nazm avjining mehri
falak ehtishomi va maoniy jomining rindi sofiy oshomi ya'ni Maylono Nuriddin Abdurahmon Jomiy²
madhida nukta surmak va aning durdi jomin sumurmak*

So'z gulshanining shugufta vardi,
Ilm oyatining varaqnavardi.

Qadrig'a ul avj uzra poya
Kim, mehr tutub tagida soya.

Na'laynidin aylabon malak hal,
Surtarga sudo' bo'lsa sandal³.

Hamdinki, asosi boshida tob,
Chekmakka iki jahonni qullob⁴

No'gida sanin aylagach kin,
Ko'r aylab dev ila shayotin³.

Yuz donaki subhasi aro qayd,
Yuz fayz qushini aylabon sayd.

Ul torki donalar beliga,
Bil habli matin⁶ jahon eliga.

Ibriqi vuzusi bahri gardun,
Har qatraki tomsa durri maknun⁷ -

Lo'la anga fayzi jovidoniy,
Andin oqib obi zipdagopiy

Ka'bi³ yeri davrai irodat,
Dav'r ahlig'a xalqai saodat.

Sajjoda masjidida mehrob,
Ka'ba uyiga kirarga abvob.

Mehrobi uza yozilg'on olloh,
Evning iyasi ishida ogoh.

Boshig'a chu bilsa sajda chogin,
«Hye» (هے) davrasidin sunub ayog'in.

Bal sajdada jismi chun topib ham,
Aylab ani «hye» xamig'a mudg'am.

Har sajdada haqqa bo'yla vosil,
Ne sajda dog'i bu vasl hosil

Cholib falak uzra ko'si rif'at,
Aytib malak ichra darsi himmat.

Sochib laqabi jahon aro nur,
Zoti bila nurun alo-nur⁹.

Abdurahmondin oti nomiy,
Lekin topib ishtihor Jomiy.

Ey ilm yuziga mash'alafruz,
Fayz oyinasig'a sayqalanduz.

Ey borch'a suluk ichinda murtoz,
Foyiz sanga fayzi birla fayyoz.

Chun ilming bahrig'a tushub mavj,
Bu yetti hubob uza tutub avj.

Xomangdin durri ma'ni oqib,
So'z silkiga nutqung oni toqib.

Kilking javfida sayr etib ul,
Ul novu bu dur xiromig'a yo'l.

Ul yo'l aro korvoni ma'ni,
Balkim kelibon jahoni ma'ni.

Chun xavfdin aylabon qadam fard,
Olam yuzida bo'lub jahongard.

Ya'ni tutubon jahon yuzini,
Bal arsai osmon yuzini.

Ham nazming nasrdek kelib xub,
Ham nasring nazmdek diloshub.

Bu nazming ila nasring sipohi,
Olam yuzini tutub kamohi.

Gar «Xamsa»ni etmay murattab,
Kilking yana so'z qilib murakkab.

Uldamki xaroshi xoma qilding,
O'zga nima naqshi noma qilding.

Lekin kishi bo'lsa fikratandesh,
Ul ganjga ham erur adad besh.

Chun «Silsila» aylading huvaydo,
Yuz aqlni qilding anda shaydo.

Chun «Tuhfa»ni el balosi etting,
Jon tuhfalarin fidosi etting.

Chun «Subha»ni kilking etti tavzih,
Solding malak ichra zikri tasbih.

Chun qilding «Ahsanul-qasas» fan,
Ul qissa ulusqa bo'ldi ahsan.

«Devon»iiki aylading muhayyo,
Sochti boshig'a guhar surayyo¹⁰.

Ko'rguzdung tortmay g'amu ranj,
Besh ganjlariga bo'yla besh ganj.

Nazming sifati bayondin ortuq,
Nasringniki dermen ondin ortuq.

To nukta ulusqa kom bo'lg'ay,
Fayzi aningelga om bo'lg'ay.

Fayzing bila bahramand olam,
Olam eli poymoli men ham.

VII

Ul shoh madhidakim, Chin va Hind shohlari aning arsai bazmida shatranj shohlaridek harakatdin muarro va falaki farzinrav pili hamul pillardek ostonig'a rux qo'yub sarkashlikdin mubarrodurur va ko'kbo'z ashhab i sipehri tezdav va Bahrom qamar nochaxi bila oti olida bir piyodarav¹

Chun yovarim o'ldi baxti farrux,
Qo'ydi manga fath ila zafar rux.

Himmat tutubon Junaydi soniy².
Ochtim bu xazoyini maoniy.

Bor erdi chu kezdim anda bebok,
Olam-olam javohiri pok,

Oldim bu javohiri samindin,
Sofiy duru la'li otashindin.

Jaybu etagimni ayladim kon,
Yo'q erdi ko'tarmak o'zga imkon,

Andin chiqtim chu shodu xurram,
Qo'ynum to'la, jayb ham, etak ham.

Tegramda hujum etib xaloypq,
Mep kimsa tilab ul ishga loyiq

Kim, arsai bazmi ichra etsam,
Borini aning nisori etsam.

Chun yor edi baxti jovidona,
Tortar edi meni bexudona.

To eltti bir xujasta manzil,
Har nav' murod anda hosil,

Jannat kibi anda bazmgohye,

Taxt ustida bir xujasta shohye,

Baxt ayttikim, etak, qo'yun och.
Shah boshi uza ovuch-ovuch soch.

Chun sochmog'ini shior qildim,
Boru yo'qini nnsor qildim,

Dedimki, bilay ne shoh erur bu,
Ne arsai borgoh erur bu.

Bor edi shahi sipehr tamkin,
Ya'niki, muizzi davlatu din.

Din nusratining alam tirozi,
Ya'ni Sulton Husayni g'ozi³.

Sha'nida nuzul oyati shar',
Adli bo'lubon himoyati shar'⁴.

Din ilmining andin intizomi,
Islomg'a pok zoti homiy.

Islom alifi anga livo bil,
Sin kungiri qasri arshso bil.

Ham lom livog'a zulfi pur xam,
Bu qasr sutuni so'ng alif ham.

Mimin qilibon aso naziri,
Musodek ish o'lsa dastgiri.

Muso kibi haq ishiga ma'mur,
Taxti islom anga kelib Tur.

Bu Tur uza topqali tasalli,
Haq har nafas aylabon tajalli.

Ko'qsa anga taxtdin tanaffur,
Haq dargahi tufrog'i tahassur.

Olam uza shoh zoti poki,
Darvesh zamiri dardnoki.

Pili falak ollidin gurezon,
Pashsha pari sinsa ashkrezon.

Sher uzra qilichi barq choqib,

Mo'r o'lsa shikasta yoshi oqib.

Tig'i gar etib fano jahonni,
Xulqi tuzotib yana jahonni.

Shahlar aro o'rni toqi aflok,
Darveshlar ollida ovuch xok.

Kibr ahli qoshida arshi a'zam,
Faqr ahli qoshida zarradin kam.

Darvesh desam ulus uza shoh,
Shoh darvesh borakalloh!⁵

Desamki, erur saxo anga fan,
Demaklik erur quyosh ravshan.

Desam bordur janobi a'lo,
Gardunni demak durur muallo.

Umr etmay ilm kasbig'a sarf,
Boqmay varaq uzra harf-barharf.

Lekin zihni borin qilib hal,
Ul yanglig'kim, nabiysi mursale.

Har ilmda bir kishiki a'lam,
Yetgach ocha olmay olida dam.

Olam aro ilm ilmidindur,
Din ilmi fiqh erur yaqindur⁷.

Bazmi aro har faqihi mohir,
Bir mas'ala qildi ersa zohir,

Yuz shubha qilib bori muvajjah,
Kim, noqil emas biridin ogah.

Chun mas'alago' qolib muattal,
Uz shubhalarin o'zi qilib hal.

Ul deb ne o'qub varaqda mutlaq,
Bu deb neki ko'ngliga solib haq.

Chun mas'ala bobida sochib dur,
Yuz mujtahid aylabon tahayyur,

Har yerdaki ul debon masoyil,

Andin fuqaho yozib rasoyil.

Ko'ngliga masoyil oncha ma'lum
Kim, bo'lmay yuz kutubda marqum:

Ko'shish bila oni yod tutmay,
Bir qatlaki eshitib unutmay.

Har nuktaki ko'rguzub vuzuhin,
Shod aylab Abu Hankfa ruhin⁸

yo'q fiqh faqat hadis u tafsir.
Har qaydagi, daxl qildi bir-bir,

Haryonki tavajjuh etti-yetti,
Andoqki kerak takallUm etti.

Ko'ngliniki, shar' bo'lub mupazzah,
Xayroti bila ulus muraffah.

Har sori bino qilib masojid,
Odamcha maloyik anda sojid.

Yolg'uz demayinki qiblagahlar,
Faqr ahliga turfa xonaqahlar.

Har sharbat ayog'i jomi Jamshed,
Har sadqa fatiri qursi xurshed⁹.

Marg'ub g'izo yeb anda muhtoj,
Matbu' libos olib yalang'och.

Har yo'ldaki ofat ehtimoli,
Gardung'a chekib raboti oliy.

Bori safar ahlig'a panoh ul,
Horib yetganga tak'ya goh ul.

Chun topti musofir anda orom,
Och o'lsa taomu kirs a hammom.

Mulkida qayonki, el xiromi,
Sahroyi adam tutub haromi,

Chun jazm qilib bu ishni tojir,
Sud istayu mulkidin muhojir

Manzil qilur o'lsa tog' uza bog',

Tamg'odin ko'ngli ichra yo'q dog'.

Dilxoh ila toimasa xaridor
Qolosini qilmayin padidor,

Gar yig'sa berib qumoshig'a pech,
Taklif eta olmayin kishi hyech.

Shahr ichida xojavor javlon
Aylab ne salomiyu ne havlon.

Tojir bu sifat yana raoyo,
Bir naf' farog' etib muhayyo

Kim, har biri o'z ishig'a mashg'ul,
Hosil qilib ulcha komi mahsul.

Dona tutubon jahon yuzin jum,
Ul nav'ki ko'k yuzini anjum.

Bug'doy bila arpa bersa soyil,
Bo'lmay agar unju bo'lsa moyil.

Donag'a gadoy mayl qilmay,
Bal shahrda bir gado topilmay.

Bu amn ila adli benihoyat
Shahr ahlig'a boisi kifoyat.

Har sudki bexasorat aylab,
Bo'stonu saro imorat aylab,

Ul elgaki dasht soridur mayl,
Turku arabu buluju har xayl,

Lola kibi zohir aylabon ko'rk,
Egri qo'yubon qizil teri bo'rk,

Qo'yg'a bo'ridin bo'lub amonliq,
Qo'ychi iti birla posbonliq.

Desam bu degancha o'nu gar yuz,
Mingdin bir emas bu so'zni bil tuz.

Bu turfaki ul jahon xudovand,
Yuz munchag'a ham emas rizomand.

Yerabki, ber ulcha komi oning

Olam yuzin et tamomi oning.

o'lmoqqa jahonda adlu dodi,
Mundin dog'i ko'p esa murodi,

Andoqki tilar muyassar ayla,
Olamni anga musaxxar ayla.

VIII

Xilofat taxtig'a zeb ila zayn va saltanat shaxsig'a qurratul-ayn, ya'ni Sulton Badiuz-zamon Bahodir ibi Abulg'ozi Sulton Husayn Bahodirxon «xalladalloyu taolo mulkahumo va sultonahumo yea avzaha alal-olamina birrahumo va ehsonahumo» hazratida niyoz arzi¹

Qim bahri sifotin etsa idrok,
Tong yo'q sifat aylasa durin pok.

Gardun so'zin aylagan shimora,
Xurshed hadisidin nechora.

Gulshan sifatin degonga bir-bir,
Gul vasfin etarga qayda tadbir.

Aytildi chu shoh uchun sanoye,
Shahzodag'a ham kerak duoye².

Shahzoda nekim, shahu shahanshoh,
Shahlar eshigida xoki dargoh.

Ham kishvari adl toza bog'i,
Ham saltanat avjining charog'i,

Shahlig' chamanida sarvi gulchehr
Adlu ehson sipehrida mehr.

Olam eli ichra qahramon ul,
Ya'niki, Vadiuz-zamon ul³.

Gar oti o'lub zamon badii.
Zoti kelib insu jon badii.

Alloh, Alloh, ne ot erur bu,
Ne poku xujasta zot erur bu.

Andoqki malakvash o'ldi zoti,
Keldi malakiy bori sifoti.

Judi iloyida to'qquz aflok,

Aflok qoshida to'dan xok.

Royi janbida mehri anvar,
Mehr ollida zarradek muhaqqar,

Adli yorutub jahopni jovid,
Ul adl boshida ayni xurshed.

Chun qahri sharori ko'kka roji',
Ul shin uza nuqta nasri voqi'.

Yakroni bo'lub chu charx paymoy.
Nun o'rnig'a na'l anga yangi oy.

Kin vaqtikn ochilib kamandi,
Dol o'rnig'a fath zulfi bandi.

O'qi yungi shahpari malakdin,
Otqoch o'tubon to'quz falakdin,

Chavgong'a⁴ chu qilsa azmi maydon,
Maydon aro qilsa mayli chavgon.

Chavgoni boshi hiloli tobi,
Dasta anga hayati shihobi.

Maydon falak etgali taku po'y,
Anjum talashib bo'lur uchun go'y.

Har qaysig'a tekxa savlajoni⁵,
Qadr o'tkaribon falakdin oni.

Ramz ichra qitoli umr farso,
Bazm ichra jamoli olam oro.

Bazmida sipehr xoni minu,
Ul xonda nujum qursi limu.

Xunyogaru nag'masoz Nohid,
Lekin daf aning qo'lida xurshed.

Taxtiki kelib sipehr soya,
Chiqmog'ig'a necha mehr poya.

Har poyaki keldi mehr yo badr,
Topib borib poybo'sidin qadr.

Bu poya bila yasalg'ach ul taxt,

Taxt ustida xusravi javonbaxt

Egri qo'yubon boshi uza toj,
Yuz tojvar itlarig'a muhtoj.

Qo'llarin qovushturub yiroqdin,
Farmonig'a muntazir qiroqdin.

O'ltur, deb angaki bo'lsa farmon
Kim, yo'q anga mundin o'zga armon.

Bosh yerga qo'yub sano demakdin,
Turfa buki bosh o'tub falakdin,

Bazmida bu nav' do'sh-bardo'sh,
Shahlar bori yondashib qadah no'sh.

Soqiylari hur yo paridek
Ko'k davrida mehri xovaridek.

May kimga tutub bu nav' soqiy,
Qolmay anga aqlu hush boqiy.

May dema, zuloli zindagoniy,
Soqiysi hayoti jovidoniy.

Shahkim ichib ul mayi ravonbaxsh,
Bazm ichra bo'lub hadisi jonbaxsh.

Gah so'z bila elga jon bag'ishlab,
Bir so'z bila gah jahon bag'ishlab,

To bo'lg'usidur jahon shohi,
Ofoti zamon uchun panohi.

Ham shoh jahon panoh bo'lsun,
Ham ahli jahong'a shoh bo'lsun.

IX

Ul tun mahobati ta'rifidakim, savdoyi ishq ajdahosi dami o'tining buxori va anjumi ul olam so'z o'tining sharori erdi va mundoq tunda xayol musofiri savdo adhamig'a minib, har yon azm etmoq va ishqning yuz ofatliq dashtig'a yetmoq va ofat yog'inlaridin balo to'foniga qolmoq va balo choqinlari aning jonig'a shavq va muhabbat harorati solmoq va ishq duri shabcharog'in ul kecha toimoq va ul sham'i hidoyat bila so'z maydoni javlonig'a choimoq va Layli xayoli bila ko'rushmoq va Majnun savdosig'a tushmoq¹.

Utgan kechakim sipehri purfan,

Nur ustiga bo'ldi zulmat afgan.

Dahr uzra esib nasimi shabgir,
Ko'k javfi aro sochar edi qir.

Men gunbazi qirgunda mahbus,
Ul qir etibon eshikni madrus.

Davron uza abri qir monand, »
Tun qiri yuziga qir payvand.

Jismim bo'lubon bu qir asiri,
Ko'nglumga maqar sipehr kiri².

Markab anga tavsani taxayyul,
Har yon chopar erdi betaammul.

Shabrangi jahonda ko'p yugurdi,
Chun barri arabqa yetti, turdi

Kim, topti mashomi ishqdin bo'y,
Tark etti, bu bo'y ila taku po'y³.

Chun vodiysi ishq topti manzil,
Utmakligi mushkil erdi, mushkil.

Rokibg'a dog'i darang bo'ldi,
Markabning ayog'i lang bo'ldi.

Ham sarsari oh etib havo fosh
Yummay to'kar erdi ham bulut yosh.

Ya'ni esar erdi yel dog'i tez,
Yomg'ur dogi erdi vahshatangez.

Tun tppraligi demakdin ortuq
Ko'zni yumub istag'an yorug'luq.

Gah Tur uza lam'a ko'rguzub barq,
Andoq yorubonkn, mehrdin sharq.

È Muso etib ayon tamaino, Haq
Tur uza aylabon tajallo,

Ul nav'ki Turu sohibi Tur
Bo'lg'on kibi g'arqi lujjai nur.

Gah Yasrib⁴ uza bu barq inib tez

Zulmatqa ashi'asi ziyorez.

Andoqki rasuli Hoshimiykesh⁵,
Hajr ichra chu bo'ldi vuslat andesh

Me'roj tunpki avj tutti,
Yuz lam'asidin jahon yorutti.

Chun barqvash o'ldi osmondav,
Yasribqa bu barqi soldi partav.

Gah quds uza ul choqin sochib nur,
Tup mushkiga to'kar erdi kofur.

Andoqki Xalil o'tin zamona⁶,
Chekturgay dud aro zabona.

Ë o'tqa borurda barq kirdor,
Namrud⁷ yuziga solib anvor.

Har lahza ayon bo'lub Yamandin,
Tashlar edi otashin kamandin⁸.

Andoqki Suhayl⁹ bo'lsa toli',
Bo'lg'ay qara tun Yamang'a lomi',

Yo'q, yo'qki, Uvays¹⁰ ko'ngli tobi,
Qilg'ay qora tunni mohtobi.

Gah solib Abuqubays¹¹ uza tob,
Andin bo'lubon haram safoyob.

Ë nur bo'lub haramg'a nozil, Ul
tog' uza ham yorub manozil.

Gohi Izam¹² uzra lam'a afgan,
Shox uzra pechukki nori ayman¹³.

Andoqki salam yog'ochlarin dur,
Ziynat bergay ayon etib nur.

Gah Najdⁿ uza o't choqib jahong'a,
Shu'la chekib ul o't osmong'a.

Hnjron qora shomi zoru mahzun.
Chekkan kibi o'tluq oh Majnun.

Gah Shom¹⁵ uza chatri bemadoro,

Subh aylabon anda oshkoro.

Andoqki qilib karashma mayli,
Zulf ichra jamolin ochsa Layli.

Sekrir edi ul choqip payopay,
Andin ko'runub qabilavu hay¹⁶.

Yo'qkim choqilurda betaammul,
Yuz hayyu qabilapi qilib kul.

Bo'lg'on soyi barq nur parron,
Haryon ko'runub siboi darron.

Qoplon bila babru sheri xunrez,
Qon to'kkali changlar qilib tez.

Ushshoq taniki bo'ldi tufroq,
Haryon ko'runub so'ngaklari oq.

So'kso'k kibikim chu bo'ldi puda,
Yotqan yozi uzra to'da-to'da¹⁷.

Kun ganjin iturub ajdaholar,
Tun xayli kelib qaro balolar.

Yog'in demakim bulut aduvdek,
Paykon to'kub elga qatra suvdek,

Har sori qaro bulutqa junbush,
Aylab qora devdek g'urunbush.

Hardamki bo'lub alar misosi,
Ko'k toqini darz etib sadosi.

Oqshom dema zulmati maxofat,
Jon qasdig'a harsari yuz ofat.

Hayratda musofiri sabukpay,
Bo'lmay oyog'ida bir qadam tay.

Xud qayda qadam urar majoli,
Ul bir nimakim yo'q ehtimoli.

Yuz ofat ichinda jon ovuchlab,
Ming mahlakadin nnhon ovuchlab.

Qo'ymay anga xavfu za'f gah tob,

Ul tor kibiki ko'rsa mahtob.

Ne aql aning rafiqi ne hush,
Bejon va gar o'lsa joni, behush.

Yuz qatla kechib ramida jondin,
Ohangi rahil etib jahondin.

Ofatdin ochmay ikki ko'zni,
To chekti saharg'a tegru o'zni.

Tong yeli chu tun kulin supurdi,
Mehnat bulutini dog'i surdi.

Betob musofiri ramida,
Bir lahza bo'ldi oramida.

Deb o'zigakim: «Erur bu tunmu?
Yo dashti baloda tiyra kunmu?

Munchamu bo'lur jahopda ofat,
Haryon qadam ura anda ofat?

Ne vodi y ekin bu tiyra vodi y
Kim dam yo'lini tutar savodi».

Ul bo'lmayin ushbu ishta voqif
Kim, qildi nido xujasta hotif¹⁸.

Kim: «Keldi bu dasht— ishq dashti,
Jon ofati keldi sarguzashti.

Har barqki ko'rdung ozari ishq,
Har lam'asi barqi xanjari ishq.

Har tinra sahob zulmat andud,
Gardun uza ishq o'tidin dud.

Yomg'ur dema, qatrai bahoron,
Ishq aylabon anda tiyrboron.

Darraida sibo'kim solib sho'r.
Bu dashtda har taraf ushog' mo'r¹⁹.

Ajdar kelib ul fazoda nole,
Sheri yala mo'ri xasta hole.

Qish oldorotib humumi elni,

Yo'z elporotib samumi yelni.

Ofat alifi kibi tikonlar,
Lolasida ishqdin tugonlar.

Kimsa bo'la olmay anda sokin,
Sokin peki, yo'q mururi mumkin.

Juz bir kishikim sipehri bulbod
Bilmas yana bir aping kibi yod²⁰.

G'am tufrog'i suyidin sirishti,
Ishq o'tiyu yeli sarnavishti.

Sargashtau po'yagar nihod ul,
G'am bodiyasida girdbod ul.

Jismida anosiri murattab
Kim, ayladi paykarin murakkab²¹.

Ham tuprog'i dard ko'yidin gard,
Ham suyi zuloli chashmai dard.

Ham yelnga qism sarsari oh,
Ham o'ti samumi ishqijonkoh.

Vayron tani gam qushi makoni,
Singon boshi ham qush oshyoni.

Savdo tutuniga sochi monand,
Har tori junun ayog'iga band.

Ishq ichra junun aning sifoti,
Majnun deyilib jahonda oti.

Bu dasht anga maqomu maskan,
O'ti gulu xori dashti gulshan.

Bir nodira ishqijon mubtalosi,
Ne nodirakim jahon balosi.

Andin ajamu arab alamda,
Yo'q misli Arab bila Ajamda²².

Ishq ichra nechukki ul yagona,
Bu — husnda ofati zamona.

Afsonalari jahonda nomiy,

Nazm aylab Xusravu Nizomiy.

Kim, ishq so'zin rivoyat aylab,
Ham bu ikidin hikoyat aylab.

Andoqki bo'lub demakka mayli,
Nazm avjining axtari Suhayli²³

Kim, holati pazm aro erur fard,
Durposh bayoni nazm parvard.

Xusrav ruhig'a yetkurub shayn
Lekin yana birga qurratul-ayn.

Harnecha qilib biriga bedod,
Ruhiy yaka birning aylabon shod.

Chun surmish kilki durfishonni,
Tahrir etmish bu dostonni.

Maqsudki bo'yla turfa maqsud,
Yo'q dahr sahifasida mavjud.

Bu xaylki bu dam o'ldi ma'lum
Kim, ayladilar bu qissa manzum.

Bu dashtqa qilmayin guzar hyech
Toimay bu baliyyadin xabar hyech.

Eshitgan ila avomdin so'z,
Yo roviyi notamomdin so'z

Bu qissag'a oncha berdilar zeb
Kim, bo'lmas vasfi ichra so'z deb.

Senkim bo'lubon sipehr yoring,
Bu bodiyag'a tushub guzoring.

Bilding anga hol ne ekandur,
Anduhu malol ne ekandur.

Munda yetib ul kishiki yong'ay,
Ne degayu, desa kim inong'ay.

Menkim otm o'ldi hodiyyi ishq,
Maskan manga ushbu vodiyyi ishq.

Aytay Majnun so'zin sanga rost,

Layli g'ami ichra bekamu kost».

Bu so'z debon etti qissa og'oz,
Oxirg'acha bo'ldi nukta pardoz

Kim, bo'ylau, bo'yla holi oning,
Anduhu g'amu maloli oning.

«Chun qissani anglading ravon bo'l,
Sung'il varaqu qalam sori qo'l.

Sendin raqam aylamak hikoyat,
Bizdin sanga so'z sori hidoyat.

Sabt aylamasang alarcha rangin,
Ma'nisi daqiqu lafzi shirin.

Lek o'lg'usi dardu so'zi ko'prak,
Hangomai dulfuro'zi ko'prak.

Ul yon gulu sunbul o'lsa mavjud,
Sen o't yoqqung ayon qilib dud.

Ko'rsang ul yon duri yagona,
Sen qilg'ung ko'z yoshini dona.

Bo'lsa ul yon sarvi dilxoh,
Bo'lg'usi buyon fig'on bila¹ oh».

Chun ishq havolasini bildi,
Sidqi dil ila qabul qildi.

Jonig'a yetishti zavqu holat.
Raf' o'ldi bori g'amu malolat.

So'z derga belini bog'labon rust,
Ul markabi uzra sekridi chust.

Yetkurdi chu hujrag'a iqomat,
Muazzin chekti saloyi qomat.

Chun qildim adoyi farzi bori,
Qo'l bordi davotu xoma sori.

Ul nav'ki hotif etti irshod,
Men ham qildim fasona bupyod.

X

*Qaysning adam majlisidin qutulub, vujud mahdig'a tutulg'oni va qon yutmoqdin xo'rish va ishq doyasidin parvarish topqoni va ishq zoti choshnisidin el ko'ziga shirin va dardi azaliy haroratidin xaloyiq nazariga isig' ko'rungoni*¹

Bu silsila halqasida dilgir,
Bu nav' chekar sadoyi zanjir.

Kim, barri Arabda komroni,
Bor erdi Arabqa hukmroni.

Mahkumi aning necha qabila,
Iqbolig'a pstabon vasila.

Bechora ulusqa chorasoz ul,
Xon gustaru, ms'hmonnavoz ul.

Osmoqdin aning qozoni tushmay,
Tun-kun o'ti o'chgali yovushmay,

Kim bodiya ichra yo'l qilib gum,.
Bu o't anga tiyra oqshom anjum

Donish anga kasbu jud pesha,
Donish bila jud etib hamesha.

Otu tevasi hisob ila jup,
Qo'yu qo'zisi hisobdin ko'p.

Aylab ani umri sur'agoyin,
Bir yosh yo'qidin asru g'amgin.

Moli ko'pu, umri sust payvand,
Farzandg'a erdi orzumand.

Kim, eskiribon hayoti raxti,
Mayl etsa yiqilg'ali daraxti

Naxl bo'lg'ay yopida navbar,
Ra'nolig'i o'ylakim sanavbar².

Itgach shajari baland poya,
Solg'an boshig'a bu naxl soya.

Ya'ni duri bo'lsa gum sadafdin
Xayli yorug'ay duri xalafdin.

Bo'trotqali molini havodis,

Qo'ymag'ay agar bor o'lsa voris.

Umrig'a uyoqsa mehri xovar,
Tuqqon esa yona mehri anvar.

Ul ms'hr chu irtifo' tutqay,
Majmui qabilasin yorutqay.

G'ofilki, qurudi chun guliston,
Gulbong etmas hazordaston³.

Ë g'am tuni o'chsa sham'i apvar,
Parvonadin o'lmas uy munavvar.

Komingni aningdek et taxayyul,
Qim, toimasang etgasen tahammul.

Chun tengriga qildi ko'p tazarru'
Topti nekim ayladi tavaqqu'.

Chun komi aning bor erdi farzand,
Berdi xalafe anga xudovand.

Qaysi xalafi, xalifa zodi,
Ishq ahlig'a qiblai murodi.

Nutfaki bo'lub bu mazhari ishq,
Ma'ni sadafida gavhari ishq.

Tan maxzaiining nuhufta siymi,
Jon gulshanining yorug' nasimi.

Mehr oyati olida huvaydo
Manshuri vafo yuzida paydo.

Hukm ayladi mulki ishq shohi
Kim dahrni moh to bamohi.

Sur ichra yarog'lasunlar oyin,
Ko'k toqini bog'lasunlar oyin⁴.

Ul toq uza dardi jovidona,
Cholsun bu tarabda shodiyona.

G'am xayli aro xuro'sh tushti,
Savdo cherikiga jo'sh tushti.

Ochti ko'zini balo sunub qo'l

Kim, seli baloga aylagum yo'l.

Boshin siladi firoqi avbosh
Kim, yog'durg'um bu bosh uza tosh.

Yub og'zini dard har yomondin
Kim, oh o'ti ko'kka chekkum ondin.

Ko'ngli sori ishq bo'ldi moyil
Kim, yo'q manga bo'yla pok manzil.

Alqissa atosi topqach ul dur,
Ko'p sochti guhar, qilib tafoxur.

Qays anladi o'g'li otini bot
Kim, o'z atosig'a bu edi ot.

Hifz ayladi oni necha doya,
Har nav' ishidin toparg'a voya.

Chirmab yapa kishu os birla,
G'uncha kibi yuz libos birla.

Yotquzdilar oni mahd ichinda,
Gul yofrog'i tushti shahd ichinda³.

Doya knbi baxt ila saodat,
Alqissa nechukki bo'lsa odat,

Mardum kibi ko'zda asrab opi,
G'ofil emas erdilar zamoni.

Ko'z uyida hifzini qilib fosh,
Qim ko'z ichida ajab emas yosh.

Ko'z mahdi aro tutub ul orom,
Zarfu mazruf, mag'zu bodom⁶.

Qo'ymas edi tegrasidagi el
Kim, esgay aning sori sovuq yel.

Sut bo'g'zidin o'tgach-o'q bo'lub qon,
Bag'ri bu bahonadin to'lub qon.

Mahd etmak ila tanini raija,
Tifl erkanida ko'ro'b shikanja.

Yerda yuruy olmasida beshak,

Varzish qilibon kichikdin emgak.

O't ko'rsaki mayl etib nihoni,
Ishq o'ti tasavvur aylab oni.

Bo'lmay g'ofil dami g'amu dard,
Ulg'aytibon oni dard parvard.

Mahd ichraki tortibon fig'onlar,
Afg'onida darddin nishonlar.

Bo'lg'och tili lafzdin xabarliq,
Har lafzki deb bori asarliq.

Chun aylay boshladi takallum,
El hushin etib takallumi gum.

Ruxsorida lam'ai malohat,
Guftorida nash'ai fasohat⁷.

Har nuktakim ul rivoyat aylab,
El ko'ngli aro siroyat aylab.

Ne qilsa bayon xiradg'a ma'qul,
Boshdin ayog'i nazarda maqbul.

Har sori xabar topib qaboyil,
Ko'rmaklngiga tilab vasoyil.

Atrofdin el kelib talosha,
Ul nodirani qilib tamosha.

Ba'zi yuzidin topib tahayyur,
Ba'zi so'zidin qilib tafakkur.

Jondin sevib oni benavolar;
Har kimki ko'rub, qilib duolar.

Bas tifli ajabki, yuz kuhan sol
Bo'lg'aylar vasfida aning lol.

Sevmakda ato-ano muvofiq,
Ma'shuq bir erdi ikki oshiq.

Behad eshptib chu bul ajab so'z,
Debkim anga tushmasun yomon ko'z.

Jop pardasichin yopib parandi,

Ko'z mardumidin sohib sipandi⁸.

Yetgach sshi to'rtu besh arosi,
Ta'lim so'zin solib atosi.

Istatti qaboyil ichra piri,
Ta'lim berurga benaziri

Kim, maktab aro xujasta farzand,
Bo'lg'ay bori ilmdin barumand.

Chun ilm ila arjumand bo'lg'ay,
Ofoq ora sarbaland bo'lg'ay.

Ey piri muallimu muaddab,
Aql o'ldi qoshingda tifli maktab.

Bu tiftl iligiga bir varaq ber,
Lekin manga ishqdin sabaq ber!

XI

Qaysning xirad maktabida ulum avroqin evurgoni va ishq tundbodi yetib, ul avroqni sovurg'oni, ya'ni Layli husni gulshanidin za'f xazoni kanora qilib, sihat bahori nasimidin latofat gullari ochilib, maktab azmi qilg'oni va ul gullardin Qays ko'ngli ayog'ig'a oshiqliq tikanlari sonchilg'oni¹

So'z darsini ulki berdi ta'lim,
Bu nav' etti fasona taqsim.

Kim, Qaysg'a ilm uchun murag'g'ib,
Har yon chu tilattilar muaddib.

Toppldi hunarvar ustode,
Odam ichida malak nihode.

Lek asru han ichra erdi pobast,
Dars ichra topib kalomi payvast.

Ul turfa qabilada sarafroz,
Har ishta hay lhlilig'a navosoz.

Shaxse edi bas azim shoni.
Rif'atda sipehrdin nishoni.

Qahr etsa dami samum yanglig',
Xoro iligida mum yanglig'.

Xoni karamida mehri xovar,
Bir qursi fatirdek muhaqqar².

Tun atlasig'a chu yo'q garona,
Xaylida bir eski xaylxona.

Ut qahrig'a bo'lmayin hamovard,
Yel xaylidin elta olmaypn gard.

Qo'ymay g'ami dahrdin tabohi,
Ul elga ihotai panohi.

Ganjida ko'p erdi gavharu dur.
Bir durdin etib, vale tafoxur.

Bo'stonida yuz gul erdi xudro'y,
Bir guldin aning dimog'i xushbo'y

Bir mash'al ila ko'zi munavvar
Kim, uchquni erdi mehri xovar.

Bir sham' ila hujlasi muzayyan
Kim, charx uyi andin erdi ravshan.

Sham'iyu ne sham' chashmai nur,
Nuriki yomon ko'z olidin dur.

Naxliyu, ne naxl, sarvi ozod,
Sarviyu, iye sarv, rashki shamshod.

Oyiyu, ne oy, badri toli'.
Badriyu, ne badr, mehri lomi³.

Shahd ikki labi, vale ratabno'sh,
Badr ikki yuzi, vale qasabpo'sh.

Zulfi tunida uzori xurshed,
Xurshed uza zulfi shomi ummed.

Ne shomki chun ochib savodin,
Qo'ymay ko'ngul ichra subh yodin⁴.

Boshkim qo'shib ikki egma qoshi,
Husn ichra ikisining taloshi.

Chun voqif o'lub bu mojarog'a,
Mushkin xutaba kirib arog'a.

Chun vusma bernb alarg'a tazyin,
Minoyi o'lub hiloli mushkin.

Yo'qkim iki sarvi nav damida,
Har sori nasimidin xamida.

Ko'zlar iki sho'x kofpri mast,
Har qaysig'a boqsa uyqu hamdast

Ul sarvlar ostida uzolib,
Uyqu tamang'a soya solib

Mujgon safining qaro balosi,
Ko'zlar uza soyaning qarosi.

Yo'q sonki to'rt saf chekib zang,
Majmui libosi surmai rang.

Ochqukcha yumub ko'z ul sipah tez,
Bir-birga tegib qilurg'a xunrez.

Dema bu sipahnp xayli hindu,
Chin dashti kiyiklariga mo'ndu⁵.

Mushk oncha sochib bu ohuni Chin
Qim, ayladi mo'ndularni mushkin

Yuz, ravzai xulddin nishona.
Xol anda fireb etarga dona.

Ul donag'a sand o'lub bir odam,
Bu donag'a borcha ahli olam⁶.

Shahdi labidinki komi shirin,
Andin kelibon kalomi shirin.

La'lida yig'ib zaxirai jon,
Og'zi so'yi anda shirai jon.

Jop topibon ulki o'psa oni,
Mundin debon obi zindagoni.

Ham jon kelib ikki la'li maygun,
Ham tavqi zaqan kelib anga nun⁷.

Bir toza niholi sarv qomat
Kim, jilvasidin solib qiyomat.

Ne ayb qiyomat etsa hardam,
Ko'rganga yetar chu o'zga olam.

Bel rishtai jonp zor yanglpg',
Jon iardasi ichra tor yanglig'.

Toriki yopib libosi oni,
Jon pardasida bo'lub nihoni.

Ham gavhari rishta shug'lidin pok,
Ham la'lig'a yo'q gazandi hakkok⁴.

Pok erdi nechukki rost da'vi,
Bikr erdi nechukki xos ma'ni.

Yo'q ikki sochi tuniga g'oyat,
Ya'ni iki layli benihoyat.

Andin bo'lub oti jilva oroy,
Andoqki barotu qadr aro oy⁹.

Kimiiki bo'lub demakka mayli,
Malfuz o'lmay bag'ayri Layli.

Guldek yuz ila bu toza gulshan,
Aylab otaning ko'zini ravshan.

Bir uy qilibon ota murattab
Kim, bo'lg'ay ul uy bu oyg'a maktab.

Lutf ichra nechukki xirgahi moh,
Sokin bo'lub anda mohi xirgoh.

Uyni yorutub dabiri mazkur,
Ta'lim olibon farishtadin hur.

Atfol tutub ul uy ichin jum,
Ko'k xirgahini nechukki anjum.

Ul xayl aro mohi majlis oroy,
Andoqki nujum arosida oy.

Chun Qays so'zi deyilmish erdi
Kim, volidi fikr qilmish erdi.

Ustodg'a qilmoq oni taslim,
To qilg'ay anga ulum ta'lim.

Yo'q erdi qabilalarda maktab,
Bu maktabdin o'qurg'a ansab.

Andoqki bo'lur arabda ma'hud,
Aylab neki rasm bo'lsa mavjud.

Topshurdilar oni nuktdong'a,
Gavharni muhiti begarong'a.

Chun topti bu nav' gavhari pok,
Bahr o'ldi bu zavqdin tarabnok¹⁰.

Soatni chu ixtiyor qildi,
Lavh uzra sabaq nigor qildi.

Aylab anga lavhi siym taslim,
Filhol etti sabaqni ta'lim.

Ta'limig'a belni chust qildi,
Ne ul dedi, bu durust qildi.

Har necha sabaq debon fuzunroq,
Go'yoki bilib edi burunroq.

Hamdarslari bu holatidin,
Ojiz edilar xijolatidin.

Bir kun edi ham sabaqqa ham tak,
Ikinchi kun o'tmish erdi beshak.

Kup bor edikim besh-o'n sabaqni,
Anglab evurur edi varaqni.

Oz vaqtda ayladi zamona,
Oni bori ilm aro yagona.

Ul vaqtgi ul zamona fardi
Maktabg'a kelurni boshlab erdi.

Layli demay, ul buti parizod,
Bir oriza¹¹ birla erdi noshod.

Tab'ida quyosh kibi harorat,
Ayshig'a solib edi marorat¹².

Har tab'ki zoti o'lsa mahrur,
Oz hirqat etar tanini ranjur.

Zoriki o'chuk yonor charog'i,
Bot o'rtanur ortuq o'lsa yog'i.

Kun qumni qilur necha qiziqroq,
O't yonsa bo'lur yana isig'roq¹³.

Bor erdi quyosh mizoji pori,
Qumning ham esib nasiymi hori.

Marg'ubi edi ratab bila shahd,
May ichgali ham qilur edi jahd.

Shahdu, mayu tab' ila havo to'rt,
Chun mushtail o'ldi soldilar o'rt¹⁴.

Jismipki bor erdi yosimin gul,
Hummo qilur erdi otashin gul!

Terkim gulidan bo'lub ravona,
Uyni qilibon gulobxona.

G'uncha kibi hullalarda noyob,
Xurda kibi o't anga solib tob.

Kam bo'lsa mizojig'a harorat.
Titratma qilur edi sharorat.

Shamshodig'a titramak padidor,
Tong yelidin o'ylakim sapidor.

Chun zilzilya bo'ldi ersa xora,
Bulur nafas ichra pora-pora.

Ul tang'aki lutfdin edi gul,
Yel titraturiga ne tahammul.

Boshi uza jam' o'lub ahibbo,
Hozir qilur erdilar atibbo¹⁵.

Bemorg'a mushkil erdi parhyez,
Andoqki ko'zi qilurda xunrez.

Bu hol ila erdi sarvi gulxad
Kim, bo'ldi mizoji za'fi mumtad.

Har necha sipehr edi hasadgor,
Ham bo'ldi tabiati madadgor.

Za'f ichra tabiat o'lsa mushfiq,
Behroqki tuman tabibi hoziq!

yo'q ersa mnzoidin muvoso.
Jon bersa ne sud elga Iso¹⁶

Kim, bo'lsa tabiati muolij,
Jismidin etar marazni xorij.

Chun qildi tabiati muruvvat,
Za'f o'ldi gumu yetishti quvvat.

Yer o'ldi hakimning iloji,
Sihhat sori qo'ydi yuz mizoji.

Mayl etti mizojig'a salomat,
Tab'ig'a yuz urdi istiqomat.

La'li labi no'shxand bo'ldi,
Naxli qadn sarbaland bo'ldi.

May tab'pg'a bo'ldi ishratangez,
Qon to'kmak uchun ushatti parhyez.

Bo'ldi yaia ul uzori gulgun,
Husn ichra burung'idin ham afzun.

Bir kun erikib mahi muaddab,
Tushti boshig'a havoyi maktab.

Mashshotai husni olam oro,
Oroyishin etti oshkoro.

Ul husnki zebi olam erdi,
Zeb ustiga yona zeb berdi.

Zulfu yuzi xad yonidag'i dol,
Fam nuqtasi og'zi ustida xol¹⁷.

Aylab yuz o'tin yoqorg'a ta'jil,
Gugurd o'ti yuzda har taraf nil.

Utdin gul ochib chu gulsitong'a,
Ul gul bila o't solib jahong'a.

Farqi uza zulfi anbar olud,
Gulfom o'tig'a anbarip dud.

Oraz uza zarvaraq nigori,
Ul o'tu, bu dudning sharori.

Yuz uzraki o't yoqib jabini,
Axxgar anga la'li otashini.

Jodulig'i birla xoli hindu,
La'li o'tida nihon qilib su,

Yo'qkim labi obi zindagoni,
Suv ichra o't aylabon nihoni.

Ul la'l o'tidin jahong'a kuymak.
Yo'q, yo'q ne jahonki jong'a kunmak.

Utlug' iki ko'zi surmaolud,
Ul o'tga dag'i bu surmadin dud.

Bu o'tlar aroki orazi g'arq,
O'rtarg'a jahonni hosilan barq.

Ne barqki barqi ofat ul yuz,
Yo boriqai latofat ul yuz.

Yuz girdida iqdi gavhar andoq
Kim, oy ila bo'lg'an axtar andoq.

Mi'jar sochi uzra torp noyob,
Ul nav'ki vasl shomn mahtob¹⁸.

Husn ichra ayog'idin boshi xo'b,
Boshdin ayogig'a tegru mahbub.

Ko'rgach bu baloyi jovidona,
Qo'zg'olmay naylasun zamona.

Bu shakl ila ul jahong'a oshub,
Solib sekiz osmong'a oshub.

Kenida necha kanizi hamqad,
Borcha gul ro'yu arg'uvon xad.

Maktab sori jilva ayladi soz
Boshtin ayog'ig'a husn ila noz,

Kim, yeayr ila ko'ngli xurram o'lg'ay,
Hamdarslarig'a hamdam o'lg'ay

Xurram ko'rub oni farrux ustod,
Qilg'an bori sarvlarni ozod.

Qizlar bpla azmp gulshan etgay,
Gulshanni jamoli ravshan etgay.

Maktabni yorutg'ach ul pari chehr,
Andoqki sipehr gunbadin mehr.

Borcha qilib ehtiromin oning,
Yuqori yasab maqomin oning.

Shod o'ldi jzmolidin dabiston
Andoqki bahordin guliston.

Lekin bu bahori zindagoni
Bir naxliya ayladi xazoni.

Yo'q, ko'kki tutoshti sarbasar o't,
Boshtin ayog' o'ldi ul shajar o't.

È shu'laki har biriga yetti,
El bargi xazon tasavvur etti.

Ya'ni ko'rubon oni Qays mahzun,
Ruxsorini qildi qahrabogun.

Ham chehrasi rangi kahrabodek,
Ham ko'nglida qo'zg'alon sabodek.

Hardam yiqilurga jismi moyil,
Husn dog'i lahza-lahza zoyil.

Topib anga jismi notavon za'f.
Ko'nglinda dog'i zamon-zamon za'f

Tag'yirnazir ko'zga holi,
Ko'zga neki, hardam o'zga holi.

Chun zo'r keturdi ishqibebok,
Avval qadah oldi hushini pok.

Bal may isi birla mast bo'ldi,
G'am xaylig'a zeri dast bo'ldi.

Ko'p sa'y o'ziga qildi hamdast,
To bo'lmadi yerga soyadek past.

Ko'rgach ham oni nigori zebo,
O'z ko'nglini topti noshikebo.

Nozukluk ila chu qildi mafhum,
Kim erkanin etti yaxshi ma'lum.

Qolmadi havosida qarori,
Shavq o'tig'a tushti joni zori

Oning dog'i bildi iztirobin,
Ishqi o'tidin ichida tobin.

Bildiki, gar etmas ishga chora,
Ul hol o'lur elga oshkora.

El solsalar nztirob arog'a,
Bir nav' tushar hijob arog'a,

Kim yor o'la olmay anda sokin,
Bo'lmas diydor umedi mumkin.

Ta'jil ila qo'pti lu'bat shang
Kim, bog' sori qilurbiz ohang.

Atfol dog'i bilib g'animat,
Oning bila qildilar azimat.

Taklif etti buti shakarlab
Kim, har kishi bo'lsa ahli maktab:

«Bir kungina tarkn dasht qilsun,
Gullar bila bog' gasht qilsun».

Chun kirdi arog'a bo'yla surat,
Azm ayladi Qays ham zarurat.

Chun Qays alarg'a bo'ldi yo'ldosh,
Gulshan ichidin chiqordilar bosh.

Ey gulshani ishq bog'boni,
Gulgun qadahye ketur zamoni.

To gulki bu gulshan pchra sochqung,
Ma'lum etayin ne gullar ochqung.

XII

Bahor farroili nafas-nafas esgan nasimlar puvlamoki bila lola charog'in yorutqonda va sahob

mussha'bid lahza-lahza tushgan choqin chushkurmokidin tog' dimog'in qurutqonda ul ko'zin husn charog'i yurutqon va dimog'in ishq savdosi qurutqonining gulruxlar bila bog' tavfig'a azm etgoni va Layli husni gulining nasimi dimog'ig'a yetib bir yo'li o'zidin ketgoni¹

Mehr istadi chun hamal farog'i,
Dasht uzra butar qo'zi qulog'i.

Gul sham'i havoyi gulshan aylar,
Gulshanni furug'i ravshan aylar.

To'ti bo'lurig'a charx etar zavq,
Kim qavsi quzahni² aylagay tavq.

Gar to'ti o'lurg'a qilmas ohang,
Aylar nega yerni to'tagi rang³.

Ë to'ti o'lub sipehri xazro, Bo'lur
aiga jo'ja farshi g'abro⁴.

A'zosidakim butub yangi par,
Tutqon bori yernn sabzai tar.

Tun —kunii qilur binafsh sizg'on,
Kofur ila mushkdin soqizg'on.

Sorig' gul uza sabuhi yomg'ur,
Oltun tabaq ichra ko'rguzur dur.

Yoxud yaraqon⁵ o'tin qilib tez,
Sorig' yuziga bo'lur araq rez,

Marz uzra kiyar sebarga javshan,
Shashpar ko'tarur boshig'a savsan⁶.

G'uncha boshi uzra ko'rguzur xud,
Yax tig'i qilur chamanni padrud⁷.

Meva yig'ochig'a siym o'qulur,
Andoqki diram aro ko'mulur.

Ilg'in ko'rubon chinor xoli,
Kuydurur ichin diram xayoli.

Tog' bag'rida sel yo'qki, har tosh,
Farhod⁸ firoqidin to'kar yosh.

Sahroda ne lola bo'lsa barbod,
Parvez⁹ kulohidin berur yod.

Har g'unchai lola huqqan la'l,
Ochilsa livoda shuqqai la'l¹⁰.

Chun bargi tusharg'a mayl qildi,
Bag'ri qaro dasht uza yoyildi.

Dasht uzraki sayr o'lur sabog'a,
Bag'ri qoralar uchar havog'a.

Suv ichra bipafsha har zamoni,
So'na boshidin berur pishoni.

YoSh g'unchag'a istamak bo'lub ish,
Jola tushub og'izg'a bo'lur tish.

Ë g'unchaki kulgusin uzotur,
Davron toshi og'zini qonotur.

Har balbalani qilur makoni,
Turno ko'ziyu tazarv qoni¹¹.

Nargis olur o'lsa bodadin kom,
Noranj terisidin yasar jom.

Nasrin bargi to'kulsa sahbo,
Ko'p yog'ini aylar oshkoro.

Zanbaq varaqp aro separ mushk
Kim, atri dimog'ini qilur xushk¹².

Go'yo tutulub shammi chog'i,
Bog' ichra bipafshaping dimog'i.

Dol o'ldi dimog'i za'fig'a bu
Qim, shabnam birla oqizur suv.

Shudrun to'kulub chaman qilur fosh,
Xashxosh gul yuzinda xashxosh¹³.

Har qushqina jufti birla purjo'sh,
Hampar bo'lur uchsa, qo'nsa hamdo'sh.

Bargiki bo'lur yig'oqcha xil'at,
Qushlarg'a bo'lur maqomi xilvat.

Har xaylki raf' etib nadamin,
Sahro sori qo'ysalar qadamin,

Chun azmi sharobi nob etarlar,
Jayran qo'zisi kabob etarlar.

Bu faslda ul guruhi cholok,
Gulshang'a yoyildilar tarabnok.

Bog'i edi ravzadin pishopa,
Shom ahli yasab nishotxona.

Har naxli falakka tegurub bosh,
Parvin bila xo'sha aylabon fosh.

Najd etagidin chnqib bulog'i
Kim, toza bo'lub bu nav' bog'i.

Davron toshi emdi oni ko'mmish,
Ul chashma suvin ko'zini yumlish.

As'hobg'a mayli lolavu bog',
Ul ikki¹⁴ ichinda loladek dog'.

As'hobg'a g'uncha sori ohang,
Bu IKKI nechukki g'uncha diltang.

Ishq nchra necha yetib maloli,
Mahvash qilur erdi zabt holi.

Bedilg'a bu hifz mushkil erdi
Kim, hush ila aqli zoyil erdi.

El harneki so'rsa fahm qilmay,
Fahm etsa javob dorni bilmay.

Ishqin necha aylamay debon fosh,
Andin ajab amrlar urub bosh.

Gah ko'zidin oqib ashk nogoh,
Gohi chekib ixtiyorsiz oh.

Ahvolida har zamonki tag'yir,
Ko'ngli g'amin aylab elga taqrir.

Tag'yirig'a topib oni chora
Kim, yorng'a aylagay nazora.

Lekin solayin degan nazar tez,
Ko'ngli o'ti tortibon sharar tez.

Boqqay desa dog'i quvvati yo'q,
Boqmay desa dog'i toqati yo'q.

Ko'z uchi bila boqib chu gohi,
Jondin chekib andoq o'tlug' ohi

Kim, bog' yuzin xazoni aylab,
Ko'k bargini za'faroni aylab.

Mahvash qilibon nazora nogah,
Bo'lmoqqa aning o'tidin ogah.

Ham jismida pechu tobin anglab,
Ham ko'nglida iztirobin anglab.

O'z ko'nglida ham topib asarlar,
Oning g'ami o'tidin shararlar.

Bir furja toparg'a ko'p qilib mayl
Kim, bir nafas o'lsa g'ofil ul xayl.

Maqtulig'a yetkurub hayoti,
So'rmoq bila qilsa iltifoti.

Anglatsa o'z iztirorini ham,
Ishqi o'tining sharorini ham.

Bog' erdi vasiu xalq soyir,
Ashjor g'ulusi elga sotir.

Gulbun chamanining ittisoli.
Ishq ahlig'a pardai visoli¹⁵.

Atfol bo'lub o'yung'a mash'uf,
Sarvu gul o'lub alarg'a ma'luf.

Sayr ichra yetishti mohi dilxoh,
Bir gul chamani ichiga nogoh.

Gulbun bila rust to'rt yoni,
Kirs a kishi kimsa toimay oni.

Kirgach anga ul shugufta gulzor,
Ko'rdi tikon ichra bulbuli zor.

Kirmish edi anda Qays g'amnok,
Gul yanglig' etib yaqosini chok.

O'z holig'a zor yig'lar erdi,
Besabru qaror yig'lar erdi.

Og'zida taronai firoqi
Kim, yor yetishti ittifoqi.

Chun bulbulining guli shugufta.
Topti bori xalqdin nuhufta.

Har necha yo'q erdi so'zga tobi,
Ko'nglida ko'p erdi iztirobi.

Yo'q erdi guziri necha so'zdin.
Borg'udek o'lub deguncha o'zdin.

Bunyod etti hijob birla,
Bal xijlati behisob birla:

«K-yey turfa yigit, ne holating bor,
Ne nav' g'amu malolating bor?

Kim, shodlig'ing yo'q o'zgalardek,
Obodlig'ing yo'q o'zgalardek.

As'hobg'a mayli bog'u gulzor.
Ham tan sanga reshu ham ko'ngul zor.

Bu damki esib nasimi navro'z,
Gul atrini qildi majlisafro'z.

Bog' o'ldi bahordin gulafshon,
Sunbul bu gul uzra kokulafshon.

Bu faslda azmi gulshan etgay.
Bo'ston haramini maskan etgay.

Bor oning uchunki shod bo'lg'ay.
Har bandig'a bir kushod bo'lg'ay,

Sen nola qilib g'amin nedin sen,
Ashking oqizib hazin nedin sen?

Ishrat chog'i mehnating ne ya'ni,
Sho'robai hasrating ne ya'ni?

Bu g'am sanga qaydin o'ldi hodis
Kim bo'ldi bu shiddatingg'a bois?»

Boisni chu so'rdi ul dilafr'o'z,
Bedil chekibon bir ohi jonso'z,

Shirin so'zidin bo'lub edi lol,
Qon yosh ila yuzga yozdi ahvol.

Yo'q, yo'qki, zaboni hol birla,
Sharh ayladi bu maqol birla:

«Key jonima hayrat o'ti solg'on,
Ko'nglumni burun nazarda olg'on.

Avvalki jamolidin sochib barq,
Ut ichra vujudum aylagan g'arq.

Zulf ochmoq ila olib qarorim,
Qilg'on qaro ro'zu ro'zgorim.

Avvalki fasona zohir etgon,
Ko'nglumning ishini oxir etgon.

Qilg'onni yoshurmog'ing ne erdi?
Mendin yana so'rmog'ing ne erdi?

El onglamasun debon namuna
Urmoq ne bu na'li bozguna!¹⁶

Sendin yetibon bu shiddat oxir,
Kimga toqoyin bu tuhmat oxir?!

Ko'nglumniki olmishang nihoni,
Sendin ola olmog'um xud oni,

Kim a'jami aylab o'zni yona,
Bu nav' surar labing-fasona¹⁷.

Jonimpiki o'rtading bas erdi,
Tonmoq bu sifat kerakmas erdi.

O't uzra ne erdi quymog'ing yog'!
Kuyganga ne erdi qo'ymog'ing dog'!

Chun bo'yla necha xurush qildi,
Za'f ettiyu tarki hush qildi.

Tufroq uza bo'ldi ul sifat past
Kim, yerdagilarga bo'ldi hamdast.

Qo'ynig'a olib nigor boshin,
Sochib ko'zidin yuziga yoshin.

Behushg'a aylab iztirobi,
Hardam yuziga urub gulobi.

O'lturganiga o'zi yebon g'am.
Yig'lab tutar erdi bo'yla motam.

Istab ani bir, iki dilorom,
Ul voqia ichra qo'ydilar gom.

Gar zulf ila mushkbez edilar,
Ikkisi anga kaniz edilar.

Ko'zlariga dahr o'lub qarong'u,
Qo'rqub dedilar: «Ne hol erur bu

Mahvash ishidin chu parda qo'pti,
Ikkisining olida yer o'pti.

Ul ish neki voqi' o'ldi bexost,
Bir-bir dedi ul ikisiga rost.

Dahr etti chu sirrin oshkora,
Yig'lab tiladi g'amiga chora.

Bor erdi birisi dardparvard,
Filhol sanamg'a bo'ldi hamdard.

Dedi: «Yema g'amki bok emastur,
Kim ishq o'tidin halok emastur.

Sen qo'pg'ilu bizga topshur oni,
Azm ayla qabilag'a ravoni.

To bo'lmasun el bu ishdin ogoh,
Biz fikr etali nechukki dilxoh».

Mahvash ul ikov degandek etti,
Ko'nglin qo'yub anda evga ketti.

Bedil kishisin topib alar ham,
Qildilar ul ishga yoru mahram.

Chun bo'ldi rafiq anga mulozim,
Bo'ldi ul ikov ham uyga ozim.

Ey soda rafiq, benavomen,
Ishq ilgiga zoru mubtalomen.

Bexudmenu o'lturur navoyib,
Bir lahza boshimdin o'lma g'oyib!

XIII

Qaysning hajr shabistonida shabnam gulobi yuziga sochilg'onidin kuzi ochilg'oni va bulbuli shabxez bila ishq dostonlari adosida nola qilg'oni va bulbul soyasidek tufroqqa yiqilg'oni va atosi aning bulbuldek fig'onlarin eshitib boishg'a yetgoni va mahmil qafasig'a solib olib ketgoni¹

Chun gulshani charx gul uzori,
Mag'rib sori tortti amori.

Anjum guli birla bu shabiston,
Olam yuzin ayladi guliston.

Ul toza bahori nozparvard,
G'unchadek ichini qon qilib dard.

Soz etti qabila sori ohang,
Bedil g'amidin valek diltang.

Behol qabilasig'a ketti,
G'amdin anga yetti ulcha yetti.

Gulshan aro Qays hushdin fard,
Yetib edi yerda o'ylakim gard.

Ham mag'zida hushdin xabar yo'q,
Ham jismida ruhdin asar yo'q.

Yorim kechakim nasimi gulbez,
Bo'ldi chaman ahli uzra gulrez.

Gul atrn dimog'ig'a solib hush,
Ochti ko'zin ul g'aribi madhush.

Ko'rdi o'zini chaman ichinda,
Sarvu gulu yosuman ichinda.

Bulbul boshi uzra nag'ma pardozi,
Ahvolig'a navha aylab og'oz.

Gul holig'a chun nazora aylab,

Gulgun yoqasini pora aylab.

Nargis shabnamdin ashk etib fosh,
Ahvolig'a yummayin to'kub yosh.

Chun ko'ksida hajrdin ko'rub dog',
Ko'ksi uza lola kuydurub dog'.

Zaxmi ko'kidin binafshada g'am,
So'giga² kiyib libosi motam.

Topib chu vuquf bu azog'a,
Ashjor alam chekib havog'a.

Sunbul qilibon qaro uzorin,
Ochib qaro zulfi mushkborin.

So'gig'a oqar su zor yig'lab,
Un tortibu so'gvor yig'lab.

Sarv o'lmay mehnatidin ozod,
Qolmay shamshod dardidin shod.

Debkim ani qildi ishq bejon,
Chirmonib o'ziga ishqpechon.

Sabza qilib o'zni sarbasar til,
Aytib g'amidin fasona har til.

Bu so'glar aylab ul nazora,
Toimay o'lmakdin o'zga chora.

Haryon boqib anda yor toimay,
Anduhi o'ti qaror toimay.

Ne davrida xayli do'stdori,
Ne olida sarvi gul'uzori.

Xurshed ketib, kelib qaro shom,
Yo hajr kuni, vale siyah fom.

E hajr o'ti bo'tratib duxonin³,
Aylab qora dahr xonumopin.

Ko'ngliga o'kuldi ko'hi anduh,
Anduhi yig'ildi ko'h to ko'h.

Sog'indi qachon nazora qildi

Kim, charx uyi boshig'a yiqildi.

Chun dardig'a toimadi karona,
Dard ashkini ayladi ravona.

Chok ayladi tortibon yaqosin,
Chekti tan ofiyat libosin.

Yo'qkim bu libosini suvurdi
Kim, jismidin oni o'tqa urdi.

Chun bo'ldi libosi otash olud,
Gardung'a yetishti ohidin dud.

Yo'q, yo'qki, bu dud ohi erdi.
Urtanguchi jismi kohi⁴ erdi.

Gohi bu somonda shu'la, gah dud,
Andin tutubon jahonni kahdud⁶.

Kahdudu falakka yetkurub bosh,
Aflok ko'ziga keturub yosh.

Koj urdi sorig' yuziga oncha
Kim, oni ko'k etti ul taponcha⁶,

Garchi yuzi erdi za'faroni,
Bo'ldi gulidin ko'ki nishoni.

Ko'nglida bu za'farondin ozor,
Kulmak o'rnida yig'latib zor.

Ko'ksiga urub firoqdin tosh,
Yerga urub ishtiyoqdin bosh.

Ko'ksi aro shu'lai firoqi,
Bu o't bila dog'i ishtiyoqi.

Ko'ngliga sipah chekib alamlar.
Ohi o'ti ko'rguzub alamlar⁷.

Solib bu sipah ichiga oshub
Ko'ngli mulkin qilib lagadko'b.

Utmay bu sipah eli kamohi,
Yetib yana bir balo sipohi.

Har xayli jafo qo'lin sunub keng,

Ul mulkni yer bila qilib teng.

G'am xayli ichinda sondin ortuq,
Har nechaki desam ondin ortuq.

Bu nav' edi hajri ibtilosi,
To chekti alam sahar livosi.

Tun urdi ko'murlarini darham,
Mehr o'tini subh ayladi dam.

Ko'k gulshani gullari to'kuldi,
Gullarki to'kuldi g'uncha kuldi⁸.

Ko'k bog'ida gullar o'ldi nobud,
Yer bog'ida gullar o'ldi mavjud.

Ul bog'da har nekim sochildi.
Go'yoki bu bog' aro ochildi.

Bedil ko'rubon yorug' jahonni,
Chekti yana oh ila fig'onni.

Gul boshig'a evrulub sabodek,
Uchrab ko'ziga gul oshnodek.

Debkim: «Qani ul guli shakarxand
Kim, bu gul erur yuziga monand?»

Ul chehradin zrdi yodgori,
Bo'lmasa edi yonida xori.

G'uncha sori boqibon urub pech,
Uxshatmayii oni og'zig'a hyech.

Gah sarv ayog'ig'a qo'yub yuz,
Ohin yana sarvdek chekib tuz.

Debkim: «Gar emas qadi ravoni,
Lekin qadidin erur nishoni».

Gah mehr qilib binafshag'a fosh,
Bir lahza ko'tarmay olidin bosh.

Atridin o'lub murod komi,
Ul turra isi topib mashomi⁹.

Gah sabzag'a surtubon uzorin.

Ko'kka chekibon fig'onu zorin

Kim, «Gulshan aro xirom chog'i.
Tegmish sanga gulruxum ayog'i».

Nargis ko'zi aylab oni volih,
Yori ko'zidek ko'rub biaynih.

Yig'lab ko'rub oncha ranju temor
Kim, za'f qilib nechukki bemor.

Tufrog'da ko'rub ayog' nishoni,
Yopib iki ko'zi birla oni.

Kim: «Yor ayog'i yetmish erkin,
Tufrog'ini surma etmish erkin».

Gohi tilabon suvdin nishona,
Ashkin qilibon suvdek ravona

Kim, «Jilva qilurdi ul sumanbo',
Aksini topib edi ekin suv».

Bulbul bila soz etib navoni,
Bulbuldin oshar edi fig'oni

Kim, «Bejihat o'ldi bu maloling,
Chun yoring ila erur visoling.

Maskan sanga bo'ldi toza gulshan,
Gulbun uza aylading nishiman.

Gulshan aro mahrami haramsen,
Gul suhbati ichra muhtaramsen.

Go'yo bu murod emas pisanding,
Yo yor visolidin o'sonding

Kim, shomu sahar qilib marog'a,
Ming til bila un solib arog'a.

Elga yeturub unungdin ozor,
Aytursen o'zungni oshiqi zor,

Kim sen kibi ursa ishqdin dam,
Ishq ahli qachon tutar musallam.

Sen ahli visolsen dam urma,

Hajr ahli qoshida nukta surma!

Miskin mepu dardmandi majruh,
Toimay tan aro nishonai ruh.

Ya'ni g'am o'tida jismi zorim,
Sho'x jon kibi sarvi gul'uzorim

Sen tortma nola muhtalovor
Kim, pola erur manga sazovor.

Olingda sening visoldin bog',
Bag'rimda mening firoqdin dog'.

Vningda seping guli bahori,
Ko'nglumda mening firoq xori».

Chun chekti bu yerga navhai dard,
Bo'ldi yana aqlu hushdin fard.

Ul nav' yiqildi tortibon oh
Kim, joni degilki chiqti nogoh.

Bosh ustidagi nigohboni
Kim, topshurub erdi qizlar oni.

Bir gulbun aro tutub kanora,
Ahvolin etar edi nazora.

Chun holin aning bu pav' bildi,
Qo'ptiyu qabila azmi qildi.

Yetgach qilibon qadamnn rahko'b,
Uy ichra xud erdi behad osho'b.

Bu voqiadinki Qays ul shom,
Tutmaydur edi vatanda orom,

Haryon kishilar qilib ravona,
Andin tilar erdilar nishona.

Chun ul ish edi xilofi odat,
Hardam edi g'amlari ziyodat

Kim, yetti xujastafol qosid,
Bo'ldi borig'a ravo maqosid¹⁰.

Andin bo'lub ul guruh afgor,

Itgon Yusufkarin talabgor¹¹.

Ul dog'i qilib tarona og'oz,
Ko'rganga bo'lub fasona pardo.

Har qissaki anglabon tamomin,
Sharx ettn yoshurmayin kalomin

Chun bo'ldi ayon bu mojarosi,
Behol o'lubon ato-anosi.

Bo'ldilar ani tilarga ozim,
Bal ahli qabila ham mulozim.

Qosid dag'i xayl aro qadamkash,
Ul yerga deginki ul sitamkash,

Ko'rgach ani aylabon nazora,
Ko'nglak dema, ko'ksi pora-pora.

Tufrog' ila yer uza hamog'ush,
Aylab g'ami ishq g'orati hush.

Bori qilibon fig'onu zori,
Hozir qilibon ravon amori¹².

Aylab anga mahmil ichra manzil,
Manzil sori azm qildi mahmil.

Ey mahmili ishq sorboni,
Azm ayladi dard korvoni.

Bir gom qabila sori solma,
Har sori bu xayl borsa qolma.

XIV

Qaysning hajr shomida anduh xaylxonasidin chiqib, visol qabilasig'a azm etgoni va ul qabila o'ti bila hamzabonliq va iti bila hamdostonliq qilib qabila qirog'ig'a yetgoni va Layli aning unidin hashamdin chiqib bir-birin ko'rgach ham ul va ham bu o'zidin ketgoni¹

Bu nomai dard uza qalamkash,
Mundoq qalamin qilur raqamkash

Kim, Qays ramida hushu behol,
Bilmas edikim yetishti ne hol.

Chun mag'zida hush bo'ldi paydo.

Ochdi ko'zin ul zaif shaydo.

Ato-anosida g'am uza g'am,
Ne g'am uza g'amki, so'gu motam.

Bu mehr ila manglayin o'pti,
Ul boshig'a evrulg'a qo'pti.

Fahm ayladi Qays chun bu holat,
Suv qildi vujudini xijolat.

Ul birga xijolat aylabon fosh,
Bu bir oyog'idin olmayin bosh.

Ya'niki uyotdin o'zda qolmay,
Andoqki yuqori boqa olmay.

Chun ko'rdi ato bilo anosi
Kim, oni halok etar hayosi.

Ahvolig'a qildilar muvosso,
So'z demadilar nasihat oso

Kim, bu ish anga shuguft tushmish,
Bu hodisa nogirift tushmish:

«Biz ko'p so'rsak bu so'z maqoli,
Nobud etar oni infioli².

Bu voqia tarki tutti erkin,
Ul vasvasani unutti erkin.

Tutqay oni emdi tab'i sofi,
Bu ishgaki aylagay talofi.

Iffat haramida kesh tutqay,
Taqvi bilan zuhd pesh tutqay».

Qo'ptilar etib bu fikr loyiq,
Yo'qkim ul ikov, bori xaloyiq.

Bu deb: «Anga turfa hol tushmish».
Ul debki: «Ajab xayol ushmish»

Xalq olida dev urub anga yo'l,
Bilmay munikim pari emish ul³.

Har kim uyi sori gom solib,

G'am hujrasi ichra Qays qolib.

Bir lahza yengib ani tafakkur,
O'z holatiga etib tahayyur.

Birdam ishiga qilib nazora,
Toimay qatig' emgakiga chora.

Ishq ichra tutarga ko'hu vodi,
Man' aylab ato-anosi yodi.

Tutmoqqa saloh ishq etib zo'r,
Ko'ngli mulki aro solib sho'r.

Ul choqqachakim sipehri xudkom,
Ofoq uza yoydi pardai shom.

Kofurni yopti mushki suda,
Ko'k sham'i jahong'a sochti duda.

Tiyga uy ichnda ul g'am andud,
To'lg'onib o'ziga o'ylakim dud.

Chekkach yana ishq o'ti zabona,
Qo'ymadi vujudidin nishona.

G'am xayli ko'ngul hisorin oldi,
Ishq ilgidin ixtiyorin oldi.

Layli g'ami o'yla qildi bedod
Kim, ato-anoni qilmadi yod.

Oshiqlari xolini unutti,
Ma'shuq uyining yo'lini tutti.

Yuz urdi balo qabilasig'a,
Ul mohliqo qabilasig'a.

Ne gom solurda hush yori,
Ne po'ya qilurda ixtiyori.

Hardam yiqilib qo'pub urub gom.
Es birla ne sayr anga, ne orom.

Qo'pub yiqiluri mastlardek,
Bexudlug'i mayparastlardek.

Chun bo'ldi qabila o'ti paydo,

Ul o't bila kuydi zor shaydo.

Ko'ngli aro qo'zg'olib sharori,
Qolmodi sharoradek qarori.

Ko'kka chekib ohi otasholud,
Ut sori yuz urdi o'ylakim dud.

Til chekti demak uchun tarona,
Ul nav'ki o't chekar zabona.

O'tdek dam ila tutub sarog'oz,
O'tqa boqib o'ldi nukta pardoz:

«Key hajr tunida axtari ishq,
Raxshanda nechukkn gavhari ishq.

Bal mash'alai farog' sensen,
Yo gavhari shabcharog' sensen.

Dud ichra shararlaring hujumi,
G'am shomi taharruki nujumi⁴.

Sargashtai g'amg'a tun savodi,
Lam'ang kelibon xujasta hodi⁵.

Dudung bila dahr anbarolud,
Yo'q dudkim, ul savodi maqsud.

Ko'mgan kulung ichra har fatiri,
Ko'k xoi aro mahi muniri.

Har ko'zniki ul yetib yashortib,
Uchqon kulung anga surma tortib.

Gar qilmasa ko'z yorutmoq ohang,
Ko'zga nega keldi surmai rang.

Ë oningdek ocharg'a ko'zni,
Xokistari etti surma o'zni.

Axgar sanga harbiri samin la'l.
O'rtarg'a ko'ngulni otashin la'l

Rangi noriyu, tab'i nori,
Rummoni o'lub bu la'l bori⁶.

Toj ustida la'ldin tarabdur,

La'l ustida toji zar ajabdur.

G'am shomi aro qo'lumni tuttung,
Hijron tunida ko'zum yoruttung.

Madhingni ztay ne nav' zohir,
Shukrungni ne til bila de oxir.

Oy-kun sanga ikki manqal o'lsun,
Hyeming bori udu sandal o'lsun⁷.

Doyim bu tariqu shevani tut,
Ham yoru va ham jahonni yorut».

Kam qilmamish erdi bu navoni
Kim, haydin keldi it fig'oni.

Ham jismig'a pechu tob tushti,
Ham ko'ngliga iztirob tushti.

Faryod qilib ravon ul itdek,
Yuz nav' chekib fig'on ul itdek

Andoqki jafoyi osmondin,
Oqshom kishi qolsa korvondin,

Istab ani cheksa ka'ra yori,
Ul ham chekgay fig'onu zori.

Dasht uzra ul un so'ngicha ketgay,
To maqsadu manzilig'a yetgay.

Solur edn gomi bexudona,
Og'zida valek bu tarona:

«Key mujdai jon hazin nafiring,
Ruhumga g'izo biyik safiring⁸.

Ham g'am tuni ko'rguzub vafo sen,
Ham gumshudalarg'a rahnamo sen.

Ul ko'yga evrulub qo'yub bosh,
Kim boshinga men ham evrulay kosh

Ul ko'ygakim bo'lub badandesh,
Changolu tishing tanin qilib resh.

El qoni ayoqlaring hinosi

Kim, jonim ayog'laring fidosi.

Men gar toimay bu komronliq,
Sen aylabon anda posbonliq.

Bu kim senu men biz ikki hamdam,
Men xoru valek sen mukarram.

Sen yor eshignda shodu masrur,
Mahrum men g'aribu mahjur.

Sen ko'yida har taraf shitobon,
Men zorg'a jilvagah biyobon.

Sen ko'yida tosh uza qo'yub bosh,
Boshimg'a firoqi yog'durub tosh.

Sen mendin o'lub vafoda afzun,
Ham sidqda, ham safoda afzun.

Yo'qsa ne uchun falak xiromi,
Xor etti meni, seni kiromi?

Bu shukrg'akim sipehri xunxor,
Qildi seni muhtaram, meni xor

Kim, soz etibon fig'onni mendin,
Gohi o'p ul ostonni mendin».

It birla tuzub bu mojarosin
Kim, ko'rdi qabilaning qarosin.

Oshufta ichiga yuzlapib sho'r,
Qolmadi yurur ayog'ig'a zo'r.

Har necha yururg'a sa'y qildi,
Chirmashti ayogiyu yiqildi.

Nechaki yiqildi, qo'pti yona,
Yer o'imak edi anga bahona.

Chun hayg'a yiqila-qo'pa yetti,
Jon og'zig'a yetti, hushi ketti.

Gah hushida, goh hushidin fard,
Hay davrig'a aylar erdi novard⁹.

G'am xayli balaid poyasi ul,

Fitna cheriki taloyasi¹⁰ ul.

Har lahza chekib fig'oni jonso'z,
Tortib o'tlug' damin jahonso'z.

Layliki edi arab balosi,
Ham bor edi Qays muhtalosi.

Ko'nglida qilib nuhufta dardin,
Forig' bo'lub erdi xobu xo'rdin.

Tun-kun ichida aning xayoli,
Jonig'a murod aning visoli.

Ul kscha bu choqka tegru qayg'u,
Qo'ymaydur edi ko'ziga uyqu.

Hardam urar erdi zulfdek pech,
Og'zi kibi sabri yo'q edi hyech.

Tiyra qilibon kunin qaro tun
Qim, nogah eshntti bir hazin un.

Ul undin ichiga tob tushti,
Ko'ngliga ham iztirob tushti.

Qo'pti dogi qo'ydi ul sari gom,
Ko'nglidin itib qaroru orom.

Majmui qabila uyqu masti,
Illo buki ishq poybasti.

Beishq ulusqa kom uyqu,
Ishq ahlig'adur harom uyqu.

Voqif edi doya holatidin,
Ishq ofatida malolatidin.

Ham Qaysg'a erdi mehribon ul,
Shavqidin etib fidoyi jon ul.

Maktab aro zoli mehrpesha,
Ko'nglini so'rub aning hamesha,

Ham bu yasab o'zni doya monand,
Ham ul munga aylab o'zni farzand.

Ul oy chu yugurdi, chiqti doya,

Bordi so'ngg'icha nechukki soya.

Oyni chekar erdi ishq bebok,
Ul yerga deginki Qays g'amnok.

Bir-birini ko'rgach ikki dilxoh,
Chektilar aningdek otashin oh

Kim, o'tlaridin jahon yorushti,
Xirmanlarig'a bu shu'la tushti.

Emdiki kul o'ldi xirmani hush,
Behush yiqildi ikki madhush.

Doyaki bu ishq pok ko'rdi,
Ul shu'lai so'znok ko'rdi.

Bu nav' iki ishq o'tig'a tafson,
Og'izlari noladin sadafson¹¹.

Bo'lg'onda bu vasl oshkoro,
Nutq urg'ali yo'q biriga yoro.

Ne bu anga dardu rozin aytib,
Ne ul g'ami jongudozin aytib.

Xurshed uyoqti bo'lmayin layl,
Devor yiqildi yetmayin sayl.

Ko'p g'am yedi so'gvor yig'lab,
Ikkisiga zor-zor yig'lab.

Vahm ettiki kimsa bilsa nogoh,
Bo'lg'uncha ul ikki o'zdin ogoh

Bo'lg'an ikisiga xavfi kon ham,
Bo'lg'ay talaf ikki notavon ham.

Egniga qo'yub birini holi,
Andoqki quyoshni charx zoli,

Ul hamlda xam qilib qadin ham.
Ul nav'ki zoli charxi qadham¹².

Kelturdiyu bistarig'a soldi,
Yotquzdiyu yondi po'ya oldi,

Ul yerga deginki Qays bedil

Tufrog' uza yotmish erdi g'ofil.

Kuyub onadek g'amida joni,
Gah sudradi, gah ko'tardi oni.

To chekti qabiladin yiroqroq,
El vahmu gumonidin qiroqroq.

Kim ko'rsa bu holi badpisandi,
Jonig'a tegurmagay gazandi.

Dsvonani chun yiroq chiqordi,
Yendiyu pari qoshig'a bordi.

Yetkurdiyu yotti doyagona,
To tongla ne o'ynag'ay zamona.

Ey zoli zamona dodu faryod!
Atfolinga necha zulmu bedod!

Bu xaylnikim, halok ztarsen,
O'z bag'ring erurki chok etarsen.

XV

Qaysning g'oyib bo'lg'oniga qabila ahli hozir bo'lub yeldek tog' va vodig'a yetib aning bir qum ichinda bexud yotqonin nazora etib, yel xoshokni eltgandek uyga eltganlari va aning ul pari ishqida xirad tariqin unutmog'i va Majnunluqqa shuhrat tutqoni¹

Mehnat tunidin fasona ovar,
Bu qissag'a buyla toqti zevar

Kim, ul kecha Qays zori bedil
Kim, bo'ldi qabila sori moyil.

Layli hashamig'a chun yovushti,
Tushti aiga harne ishki tushti.

Kunduz ko'rub uyda oni g'oyib,
Tushti eliga yana masoyib.

Ham qildi atosi yig'lamoq soz,
Ham etti anosi pavha og'oz.

Har yon kishilar qilib ravona,
Andin tilamak uchun nishona.

Jam'iki izip topib saranjom,

Layli hashami sari urub gom.

Ul pay chu yetib muhoziyi hay²,
Haydin chiqibon yana iki pay.

Bo'lg'och uchov ikkisi uzolib,
Qum uzra aning nishoni qolib.

Aidoq topibon bu xayli chovush
Kim, bo'lg'on ekin ul ikki behush

Kim, qum uza qolibon nishona,
Yenmog'lari vaz'i bexudona.

Bir yotg'oni sudralib shitobon,
Devopa kibi tutub biyobon.

Bir yotg'on o'lub nihon paridek,
Yoxud kecha mehri xovaridek,

Bir iz yonibon qabila sori,
Kelgan sari-o'q tushub guzori

Ul jam' bilibki bo'yla holat,
Ne ishlarga qilur dalolat.

Sudralgan xat bila tutub yo'l
Kim, qum uza yo'l yasab edi ul.

Topib ani qum arosida gum,
Yel esibu jismini yopib qum.

Tufroq aro g'ark poy to farq,
Oning bila yo'q o'luk aro farq.

Qum ichra nuhufta zor jismi,
Jonsiz kibi xoksor jismi.

Ul xayl etibon yaqolarin chok,
Yig'lab boshi uzra zoru g'amnok.

Andoq soginibki, go'yi oni,
Ko'mmishlar o'lturub nihoni

Tortib ani tufrog'ini ochib,
Tufrog'ini boshlarig'a sochib.

Anglab bir asiri dardu ohi,

Og'ziga nafas kelurpn gohi.

Shukr aylabon o'ldilar yapa shod,
Vayrona ko'ngulni aylab obod.

Tongib birov ustiga ani rust,
Azm ayladilar qabilag'a chust.

Holin ko'rubon bu nav' atosp,
Yig'lodiyu g'olib o'ldi yosi.

Aylab anosi dag'i fig'onlar,
Ko'zdin to'kubon yuziga qonlar.

To qo'pti kslib dimog'ig'a hush,
Boshi quyi erdi og'zi xomush.

O'z holida ko'rmayin salomat.
El har saridin qilib malomat.

Ul debki: «Sanga bu ne havasdur»,
Bu deb: «Havas o'lsa muncha basdur».

Har yondin o'lub nasihat angez,
Har pand anga bir sinoni xunrez³.

Qattig' so'z ilaki pand etib fosh,
Devona boshig'a yog'durub tosh.

Bu toshki zohir o'lmay otib,
Tan yo'qki so'ngaklarin ushotib.

Bu dedn: «Kerak qulog'ig'a pand»,
Ul dedi: «Kerak ayog'ig'a band».

Ul kun dag'i bo'ldi so'z bila kech,
Oshufta yigitga yo'q xabar hyech.

Ne zajr mizoji ichra noxush,
Ne lutf tabiati aro xush⁴.

To dahr yoshurdi kun charog'in,
Savdozada qildi tun dimog'in.

El aylabon uyqu sori ohang,
Savdo qilib oni uyda diltang.

Sekrib chiqibon qabiladin tez,

Dilbar hashami sori solib xez.

Tongla yana zoru notavonlar,
Haryon yugurub qilib fig'onlar.

Topib yana oni zoru mahzun,
Dard ichra burung'idin ham afzun

Har tun bu sifat aning firori,
Har kun bu bo'lub alar shiori⁵.

Chun oshti qiyosdin balosi,
Islohdin o'tti mojarosi.

Devonag'a hush ahlidin pand,
Majnun so'zidur dog'i xiradmand⁰.

Har kui tilabon aning davosi,
Har lahza oshib aning balosi⁷.

Tadbirida el fusuni oshib,
Dam birla o'ti batar tutoshib⁸.

Ojiz bo'lubon ato-anosp,
Balkim bori xaylu aqrabosi.

Nosihlari dam-badam zabunroq,
Savdosi zamon-zamop fuzunroq.

El yetmog'ida chu bo'ldilar sust.
Ul dog'i jununin ayladi rust.

Savdo qilib oni muxtalif hol,
Tinmay yugurub so'ngicha atfol.

«Majnun» bila aylabon xitobin,
Kim harne desa berib javobin.

El deb chu yetishsa ul jigar xun:
«Keldi Majnunu, keldi Majnun»

Ul bo'lub otin biluridin yot,
Mundin dog'ikim, ne nimadur ot.

O'z otiyu qavmu xayli oti,
Yo'q yodida g'ayri Layli oti.

«Layli, Layli» debon chekib un,

El deb: «Majnundur, ushbu Majnun».

Bu surat ila har sabohu har shom,
Layli hashami sori urub gom.

Atrofiga evrulub necha davr,
Uz ko'ksiga toshdin qilib javr.

Hay gomki ko'ksiga urub tosh,
Avval qadzm o'rnig'a qo'yub bosh.

Har davrda deb: «To'kulsa qonim
Qim, sadqa qabilasig'a jonim».

Andin so'ng ashkidin to'kub sayl,
Sahro sori chun qilur edi mayl.

Manzuri qabilai dilorom,
Sayr ichra keyin-keyin urub gom.

Uldamki arog'a kirs a hoyil,
Bo'lur edi dashg sori moyil.

Ey dashtni aylagan vatangoh,
Yo'l ozmisham, o'l zamone ogoh.

Qoldim o'ronishda, tut qo'lumni,
Ko'rguz karam aylabon yo'lumni.

XVI

Majnunni bexabar oshiqlik'idin Layli atosig' xabardor bo'lub, Majnun atosig'a til sinoni, balki sinon lisoni bila zaxm zabonlar yiborgoni va ul bu halohil zahrin no'sh etib, singurub, Majnunni salosil va ag'lol bila muqayyad qilg'oni¹

Bu safhani aylagan nigorish,
Afsona bu nav' etar guzorish

Kim, qildi chu gardishi zamona,
Majnun so'zin el aro fasona.

Har kim tiliga bu erdi mazkur,
To barcha Arabda bo'ldi mashhur.

Layli atosig'a ham nihoni,
Arz etti bir-ikki mehriboni

Kim: «Omir elida Qays badro'z,

Bu haydaki erdi donishomo'z.

Topib ilmu xiradg'a payvand,
Ham olim ediyu, ham xiradmand.

Bo'lmish boridin farog'i go'yo,
Xabt etmish aning di|mog'i go'yo².

Dasht uzra fig'on qilib hamesha,
Kezmak anga bo'lmish emdi pesha.

Oshuftalig'ig'a yo'q nihoyat,
Devonalig'ig'a haddu g'oyat

Lekin el aro budur iborat
Kim, aqlu havosig'a bu g'orat.

Bir ishq g'amu balosidindur,
Bir hur sifat havosidindur».

Somi'³ chu eshitti bo'ldi g'amgin,
Tishlab iligin dediki: «Miskin!

Ta'rifida ko'p o'tar edi so'z,
Go'yoki anga tegurdilar ko'z.

Bas qobil ediyu dilpisand ul,
Ozodavashu niyozmand ul.

Aqli komilu kalomi ma'qul.
Bor erdi manga ham asru maqbul.

Ne erkin aning atosi holi,
Bechora anosining maloli?

Ne o'tdin ekin bu tobi oyo,
Ko'ngli aro iztirobi oyo.

Qay guldin ekin bu xorxori.
Qay sarvdin ashki jo'ybori?

Bu holig'a kim vasila erkin
Qiblagahi ne qabila erkin?»

Noqil dedi: «Ey xujasta surat!
Chun so'rdung erur demak zarurat;

Bu ishq gar o'lsa zisht yo xo'b,

Aylarlar ulus bu hayg'a mansub.

Go'yoki ulus gumoni jupdur
Kim, bu ishiga dalil ko'pdur.

Bu dashtda ko'pdurur qaboyil
Kim, ko'ngli emas biriga moyil.

Lekin anga har sabohu har shom,
Yetmay bu qabilag'a yo'q orom.

Ham qiblai joni bu qabila,
Ham jonu jahoni bu qabila.

Bu hujla erur harimi iffat,
Esmay anga juz nasimi iffat⁴.

Atrofida pardalar namudi,
Ismat bila zuhd toru pudi⁵.

Lek ohi yeli yetishsa bebok,
Ko'k iardasi bo'lsa ham qilur chok.

Afg'onida barcha bexabarliq,
Alfozida barcha pardadarliq.

Tab'i xushu nazmi ham ravondur
Andoqki sanga dag'i ayondur.

Nazmida bori bir ism mazkur
Kim, ermas zikri bizga maqdur⁶.

Biz aytтуq emdi sen bilursen,
Bu ishta ne fikrkim qilursen».

Eshitguchi bildikim nedur hol,
To'lg'ondi o'ziga o'ylakim nol⁷.

Boshin tutub o'ldi bir zamon gech,
So'z demadi yaxshi, yo yomon hyech.

Chun yaxshi taammul etti laxte,
Til chekti nechukki sho'r baxte.

Noqilg'a dediki: «Tez urub gom,
Qil sayyidi omiriyg'a e'lom.

Kim, bo'yla hadisi nomuposib,

Ne bizgavu, ne sanga munosib.

Bor ermish ulustilida jori,
Sendin bu ajab ko'rundi bori

Kim, mundoq ish anglab oshkoro,
Bu choqqacha aylading madoro

Kim, topsa edi junung'a payvand,
Majnung'a iloj band erur, band.

Bilmangmu shukuhu savlatimni,
A'rob aro molu shavkatimni?

Ham o'g'lunga, ham sanga bilurmen
Kim, harne qilay desam qilurmen.

Lekin sanga bu tagoful o'lmish.
G'aflat yuzidin tajohul o'lmish.

Qil zabtin aning chu bo'ldung ogox,
Mundin norikim, nauzu billoh!..⁸

Bo'lsa yapa bo'yla amr zohir,
Avval ani aylagumdur oxir.

So'igra sapga dog'i qahr surgum,
Xaylingni bu dashtdin iturgum!»

Bu qahr o'qidin chekib zabona,
So'z homilin ayladi ravona.

Qosid kelibon aning payomin,
Aytur kishiga. dedi tamomin.

Somi' chu eshitti so'z hisobin,
So'z toimadi degali javobin.

Ko'nglini ul ish malul qildi,
Chora yo'q edi — qabul qildi.

Qosid qo'pubon chu bo'ldi rahko'b,
Tushti bu qabila ichra oshub.

To'sh-to'shqa chiqib bori qabila,
Majnung'a topib yig'or vasila.

Topib ani bir qum ichra nolon,

Qilg'on kishidek qaroqchi tolon.

Dasht uzra anga qaror bermay.
Kelturdilar ixtiyor bermay.

Soldilar ani uy ichra bexud,
Zanjir ila aylabon muqayyad.

Andomi salosil ichra mahqam,
Har silsila pech-pechu, xam-xam⁹.

Ey silsilai junun aro band!
Bo'lg'il bu salosil ichra xursand.

Bu qayd ila kimki shod bo'ldi,
Mustavjibi yuz kushod bo'ldi¹⁰.

XVII

Majnunning firoq chohida tanur ichidagi o'tdek tobi va hajr bandida tuzoqqa tushgan qushdek iztirobi va hakim fusunidin jununining tug'yoni va tabib parhyezidin isitmasining g'alayoni va o'z zahr komlig'ig'a to'kkan talx-talx sho'robasi va bu sho'robadin komida achchig'-achchig' xunobasi va ko'ngli o'tidin temur bandi suv bo'lg'oni va suvdek sahro azmi qilib ashki suyidin vodilar to'lg'oni

Bu halqa aro asiri qullob,
So'z rishtasidin bu nav' ochar tob

Kim, telba chu bo'ldi band asiri,
Ul band aro yuz gazand asiri.

Bir necha kun uyda erdi pobast.
Faryod anga goh balandu, goh past.

Yo'q kunduzu kecha xo'rdu xobi,
Dom ichida qushdek iztirobi.

Uyqu ko'zidin tutub kanora,
Har kirpiki uyqug'a katora.

Ul ko'zda ne nav' turg'ay uyqu
Kim, bir nafas anda turmag'ay suv.

Ko'ngli aro hushdin xabar yo'q,
Ne hushki ko'nglidin asar yo'q.

Qolmay chu solib balo o'ti jo'sh,
Tanda ko'ngulu ko'ngul aro hush.

Savdo o'tidin yoiib charog'i,
Dudig'a maqar bo'lub dimog'i.

Bu dud chu ul uy ichra ortib,
Taqvoyu xirad yuzin qarortib.

Emdiki bu ikki toshibon raxt,
Anda urubon junun shahi taxt

Ul dud bo'lub sipohi savdo,
Hardam solib ul sipoh g'avg'o.

Bu nav' dimog'i ichra osho'b,
Ko'nglini junun etib lagadko'b².

G'am xanjari birla yora ko'ngli,
Ne yoraki, pora-pora ko'ngli

Oning bu sifat g'amu balosi,
Bu turfaki notavon atosi

Boshi uza kelturub hakimi
Kim, bergay anga umedu biymi.

Ul ishq balosidin xabarsiz,
Ko'ngli bu zabonadin shararsiz.

Anglab chu tabib iztirobi,
Har lahza anga qilib azobi,

Gah nukta surub nasihatimiz,
O'tin bu nafasdin aylabon tez.

Sharbat icharin iroda aylab,
Qon yutmog'ini ziyoda aylab.

Berganda g'izo olur uchun bahr,
Og'zig'a navolalar kelib zahr³.

Chun man' etib ashki xunfishonin,
Afzun qilib oh ila fig'onin.

Chun debki: «fig'onni aylagil kam».
Qon yoshi bo'lub fuzun damodam.

Gohiki yog'och olib, urub rust,
Kulgu qilibon ramidani sust.

Chun kulgusidin topib xijolat,
Yig'lamog'i yetkurub malolat.

Har lahza aiga qilib jafoyi,
Ko'rmak ani xastag'a baloyi.

Fahm aylamayin hakimi bedard
Kim, o'rtar ani ne so'zu, ne dard.

Paykondin etay debon tanin pok,
Jismin qilur erdi har taraf chok.

Bu chok tikarga mehribonlar,
Igna chikibon demay, sinonlar.

Paykon uchun ul tanini yorib,
Tikmakka bu xayl o'q chiqorib.

Javrida bularg'a bu takupo',
Paykon hud o'lub g'am o'tidin suv⁴.

Ul suvlar oqib bori ko'zidin,
Bechora sudek borib o'zidin.

Gah o'zida, gah yo'q o'znda,
Gah suv, gah qon aning ko'zida.

Bu nav' edi necha vaqt holi,
Lahza-lahza oshib maloli.

Bir tunki sipehri zulmatandud
Kun safhasin etti anbarolud.

Vah tun demakim qaro baloyi,
Kun ganjini ko'mgan ajdahoyi

G'am do'zaxining buxor udi⁵,
Otashkadai firoq dudi.

Dudidin o'lub malak siyahbol,
Tulidin o'lub falak kuhansol.

Tong bulbuli tumshug'in tutub rust.
Xuffosh qanotlarin qilib sust.

Bir uchi unutib ibtidoni,
Bir uchi sog'inmay intihoni.

Tun yo'qki, qorong'u mehnatobod,
Oshiqlaru xastalarg'a jallod.

Har telbaki notavoni savdo,
Ul kecha anga jahoni savdo.

Bedardni masti xob qilg'on,
Dard ahli ishin xarob qilgom.

Bu kechada dardmandi mahzun,
Hijron tunining asiri Majnun.

O'z holig'a chun taammul etti,
G'am barqi vujudini kul etti.

O'z holig'a qildi navha og'oz,
Har dardig'a bo'ldi navhapardoz

Kim, «Bo'lmasa netkay erdi budum
Yo bo'lsa edi adam vujudum.

Men xastani aylamakta mavjud,
Ne erdi ekin qazog'a maqsud.

Jisming'a qadarki ruh berdi.
Bermasa edi ne bo'lg'ay erdi?

Cho'p jismima ruh bo'ldi yo'ldosh,
Tuqqon nafas o'lsam erdi, ey kosh.

Ma'lum etibon chu o'lganimni,
It olig'a solibon tanimni.

Jonimni xalos etib anodin,
Qutqorsalar erdi ming balodin.

Jismimni talashsa erdi itlar,
Qonimni yalashsa erdi itlar

Qut aylasa qonu raglarimni,
Chaynab, ushotib so'ngaklarimni.

Ul tu'maning ustida ulushub,
Qut aylasalar edi urushub.

Bal it dag'i hayf bu g'izog'a,
Solmoq nedur itni ham balog'a.

It jismimakim tish urg'ay erdi,
Urg'on nafas-o'q quturg'ay erdi.

Telba bo'lub o't jahong'a solib,
Yuz xastai notavong'a solib.

Tor aylab o'kush nafas charog'i,
Ulturgay edilar opi dog'i.

Ayalo bu ediki shayn boshlab,
Kuydursalar erdi o'tqa tashlab⁶.

Ul o't aro pechu tob birla,
Kuysa edi iztirob birla.

Qolg'och kuli o't aro nishoni,
Sovursalar erdi ko'kka oni.

Ul ko'kka dag'i yetib kasofat,
Bo'lg'ay edi shoyad anda ofat.

Emdiki ne bu va ne ul o'ldi,
Jismimg'a baqo sori yo'l o'ldi.

Yetmasdin burun ishqdin zo'r,
Kosh o'lg'ay edi iki ko'zum ko'r.

Izhor etibon bu benavoliq,
Qilsam edi qut uchun gadoliq.

Muhtoj bo'lub ilik-ilikka,
Sayr etsam edi eshik-eshikka.

Bir luqmag'a men bo'lub balokash,
Bir luqmaxo'r olima asokash.

Bu hodisai halok ichinda,
Onsiz yiqilib mag'ok⁷ ichinda.

Tortib bu mashaqqatu baloni,
Ko'rmagay edim bu ibtiloni⁸.

Ko'zdin bu anog'a uchramishmen,
Yuz dardu balog'a uchramishmen.

Bo'lmasa ul ikki⁹ motamangez,
Boshimg'a iki baloyi xunrez.

Bo'lg'aymu edim nazarda ma'zur,
Qilg'aymu edim kishini maizur.

Mash'uf bo'lub nazar ishiga
Bergaymu edim ko'ngul kishiga.

Xossa, ne kishiki, jon balosi,
Ne jonki bari jahon balosi.

Ulkim yel agar ochib niqobin,
Ko'rguzsa jamoli oftobin.

Bir lam'adin¹⁰ o't jahong'a tushgay,
Balkim to'quz osmong'a tushgay.

Ul o't ichida quyosh fatiri,
Oyni ne deyinki, qurs qiyri¹¹.

Men dahrda bir zaif xasmen
Kim, jismda xascha ham emasmen.

Ko'z ko'rmak ila ypg'ib havasni,
Ul o'tg'a g'anim etar bu xasni.

Netkay necha bo'lsa ishq bebok,
Mpng barqning o'trusuda xoshok.

Cho'p zo'r qilib bu mubtalog'a.
Solg'ay bu azim ibtilog'a.

Qo'ymag'ay ul o'tqa xos bo'lmoq,
O'rtanmak ila xalos bo'lmoq.

Hijron o'ti bo'lg'ay anga ro'zi
Kim, bo'lg'ay aning ming ulcha so'zi.

Hajr o'tida ham junung'a solg'ay,
Ham mehnati guna-gung'a solg'ay.

Bo'lmay bu baliya birla xursand,
Zindong'a solib ham aylagay band.

Chun hush ila aqlini iturgay,
Boshig'a hakim ham keturgay.

Yuz mehnatu binm dardi biryon,
Bedard hakim dardi biryon.

Jon yora qilurg'a ul qo'yub yuz,
Pand ahli sepib yarosig'a tuz.

Yuz muncha g'am o'lsa umr farsoy,
Bo'lsam edi ko'hu dasht paymoy,

Gah tog' uza nola ursam erdi,
Gah bodiyada yugursam erdi.

Filjumla bor erdi ehtimoli.
Qilmoq nafase ko'ngulni xoli.

Bir uy qachon o'lsa o'tqa maskan,
Bog'lansa eshik tutulsa ravzan¹².

Chok o'lmoqdin maof bo'lg'ay,
Bal har tarafi shigof bo'lg'ay

O't har tarafin shigof qilmoq,
Bo'lg'ay anga mujibi yiqilmoq.

Ko'nglum unin etti qayg'u zindon,
Jism uyi yana qarong'u zindon.

Zindonki tanimdur anda mahbus,
Ham tungluki, ham eshiki madrus.

Ichkarrak uy ichra g'ussa tobi,
Bal furqat o'tining iltihobi.

Uylar ne ajab yorilmoq oxir.
Bir-biri uza yiqilmoq oxir.

Bu ikki-uch uy chidorg'a ne had,
Bal yetti-sekiz rafi' kunbad.

Ul o't tafidin ayon qilib larz,
Ochilg'ali har birnga yuz darz.

Ovaxin bu o'tdin o'ldi tobim,
Yo'q, yo'qki, ichinda iztirobim.

Kulbamdavu maskanimda bu o't,
Jonimda bu o't, tanimda bu o't.

O't ichra birovnikim solurlar,
Bandini ayog'idin olurlar.

O't band ila buldi jilvagohim,
Mundoqmu azim emish gunohim?

O't oncha emaski bu qaro dud,
Yo'q dudki shomi duda andud.

Jonimda oning qaro balosi,
Ko'nglumda ham oning ibtilosi.

Tun yo'qki meni qaro bosibdur.
Yo ko'hi g'amu balo bosibdur.

Gar bosmadi jismim ul og'ir yuk,
Mundoq nega bo'ldi betaharruk»

È jon qushi uchti jismn xasdin.
Azmi vatan ayladi qafasdin?

Tang'a ne taharruk ixtiyori.
O'lgan harakatdin o'ldi ori.

Jisini qilib mazanna sokin,
Tolpinmoq edi ishi va lekin¹³.

Chun jismi edi nahif asru,
Oyog', iligi zaif asru.

Solg'onda oyog' ilik urub tob,
Jon rishtalarig'a kelturub tob.

Ham sing'on emish yig'ochg'a payvand,
Ham chiqmish ayog'idin temur band.

Chun topti bu iztirobi taskin,
Chekkach oyoq ul g'aribi miskin.

Ko'rdiki xalos erur ayog'i,
Ikki qo'li, balki bo'yni dog'i.

Yuz shukr ila yerga qo'ydi boshin,
Ko'zdin oqizib niyoz yoshin.

Ohista qo'pub eshikni ochti,
Borg'oncha zaif oyog'i qochti.

Bir dashtqa ketdi ul makondin
Kim, qat'i yiroq zdi g'umondin.

Ey qaydi zamona birla xursand,
Bo'lg'on senga o'zlukung og'ir band.

O'zluksin o'zupgan apla ozod,
To dashti fapog'a kirgasen shod.

XVIII

Laylining sarvi xiromoni gulshandin uyga xirom qilg'onda Ibi Salom ko'ngli qushi ul sarv sori havo qilg'oni va ul havoda bahor nasimi shukufa yafrog'in to'kkondek diramposhliq qilib, umed gulbunidin murodi guli ochilg'oni va ul nasim taharrukidin sarvi gulrux soyadek takassur tufrog'iga yiqilg'oni

Mundoq dedi so'z guharfishoni,
Ayturda bu nuktadin nishoni.

Kim, unga sumanbari gulapdom,
Chun bog'din etti azm ul shom.

Olam aro chehradin gul ochib,
Xay³ birla gulob yerg'a sochib

Zohir qilib ul gulu gulobi,
Ishq o'tidin o'zga obu tobi.

Har bir mongishida yuz latofat,
Iuq, yo'qki, sochib jahong'a ofat.

Gul bargiga sarv uzra manzil,
Ham sarvi ravoni gulga homil.

Ta'rif qilurcha yuz jamoli,
Vasf etgucha yuz ming e'tidoli.

Lekin g'ami ishqdin mushavvash,
Uyga borur erdi ul parivash.

Yo'lda oni ko'rdi navjuvone.
Xayli arab ichra komrone.

Solim anga barcha aybdin zot,
Baxt Ibni Salom deb anga ot⁴.

Ham otig'a yo'q shumora paydo,
Ham qo'yig'a yo'q kanora paydo.

Sahroi tutub tevasi yakband,

Haykal aro barcha ko'x monand.

Chun molig'a kimsa bilmayin son,
Har mushkil o'lub qoshida oson.

Mehnat tunida yo'l aylagan gum,
G'am yo'q chu ko'rar diramdin anjum

Chun Ibni Salom ko'rdi onn,
Shavq o'tig'a tushti xasta jopi.

Ul chora ishiga bo'lmadi sust,
Payvand xayolin ayladi chust.

Azm etti qabilasig'a filhol,
Yig'di neki mumkin erdi amvol.

Yuz nav' hadiyai kiromi,
Yuz tuhfa naqd barcha nomi.

Hodi qilibon necha xiradmand,
Afsona guzoru shayx monand.

Sharh aylab alarg'a orzuni,
Ul bobda barcha guftu-go'ni.

Maqsudg'a so'zni band aylab,
El barcha so'zin pisand aylab.

Yuklab bori tuhfavu xizona,
Maqsad sari bo'ldilar ravona.

Layli otasi bo'lub xabardor,
Ul mujdadin o'ldi bahra bardor.

Chun Ibni Salomni burunroq
Tonir edi barchadin fuzunroq.

Kim yor anga hush ila xiraddur,
Moliyu jihozi beadaddur.

Ham xayli Bani Asadg'a⁵ voli,
Yuz xayli Bani Asadcha moli.

Topib chu bu nav' komronliq;
Yuz mehr ila qildi mizbonliq.

Mehmanlar ani chu ko'rdilar garm.

Fosh ayladilar shafouat sharm.

Tortib neki tuhfa kiromand,
Andin so'ngo'lub fasona payvand.

Izhor etibon viqoru tamkin.
Yuz nukta surub balog'at oyin.

Ta'riflar o'ylakim sazodur,
Mazkur etib ulcha muddaodir.

Maqsudlarin chu aylabon fosh,
Posux tilayu⁶ quyi solib bosh.

Somi' chu qolib g'arazni tahqiq
Dediki: «Xudoy bersa tavfiq,

Ul qilsa o'g'ullug'um havosi,
Bo'lg'aymenu men dag'i atosi.

Durru anga zebi torak o'lg'ay,
Inshoolloh muborak o'lg'ay.

Lekin anga sabr ham kerakdur
Kim, shoxi gulum shikastarakdur.

Ham navras erur bu naxli ummed.
Ya'niki hilol erur bu xurshed⁷,

Ham tab'ida qolmasun maloli.
Ham sarvig'a yetsun e'tidoli.

Andin so'ng bu xujasta farzand,
Ne komki bo'lmish orzumand.

Qyelsun dag'i jomi vasl etib no'sh,
Sarv o'lsunu gul bnla hamog'o'sh».

Ummed ila barcha shodmona,
Uylar sari bo'ldilar ravona.

Ul vaqtkim ul buti diloru,
Gulshan sari bo'ldi mahfiloro.

Bog' ichra kezarda har taraf tez,
Gullar anga ochti ishq xunrez

Kim, rozi ochildi har birndin,

Bal qon isi keldi har biridin.

Ya'niki sug'urdi tig'i bebok,
Ko'ngli aro soldi chok uza chok.

Chun g'unchani pora-pora qildi,
Ishq ichra anga bu gul ochildi.

Yo'qkim chamanida g'unchai dard.
Chok o'lg'ach ochildi otashpn vard.

Chun ishq bu otashin gul ochti,
Gulbarg kibi sharora sochti.

Bu o't bila kuydi joni dog'i.
Balkim tani notavoni dog'i.

Bas yo'q edi ishq o'ti gudozi,
Yetti g'ami hajr turktozi⁸.

Ul ravzadin ul nishonan hur,
Ham shpnqu ham zaifu mahjur

Hosnl xo'ru xobp ketmpsh erdp.
Ul sori azimat etmish erdk.

Hardam bo'lur erdi notavonroq,
Ahvoli nafas, nafas yomonroq.

Lekip bu so'z erdi qiylu-qoli
Kim, sayrda avd etib maloli⁹.

Bo'lmish tanig'a isitma ozim,
Zafar o'lmish aning bila mulozim

Degan anga o'zni yoru yovar,
Bu so'zni qilurlar erdi bovar.

Lekin bilur erdi ba'zi oni
Kim, o'zga balodurur nihoni.

Doya oila necha mahrami roz,
Bor erdilar anga g'ussapardoz

Ranjida g'amin erurlar erdi,
Dardida ko'igul berurlar erdi.

Anglab edi doyp jigarso'z

Ham ul necha mahrami gamando'z,

Kim, Ibni Salom ishini ul hur
Fahm etgach o'lub mizoji ranjur

Ham jismi zabunroq o'lg'usidur,
Ham dardi fuzunroq o'lg'usidur.

Andin yoshururlar erdi behad
Kim, bnlmagay oni sarvn gulxad.

Ul ishq o'tpdin mushavvash erdi.
Bu shu'la ichinda sarkash erdi..

Bir kup pecha xaylu oshnosi,
Nisbat ara xeshu aqrabosi

Kelmishlar edi iyodatig'a,
Bal mehnatining znyodatig'a.

Bir zoli ramida hushi fartut,
Tadbiri xatovu aqli mabhut¹⁰.

Bedilpi dami qilurg'a xushdil,
Til chekti, ne tilki tig'i qotil.

Zohir qilib ul g'ami nihoni,
Soldi arog'a bu mojaroni

Kim, «G'am yema, ey guli sumanbar,
Zulfung sochib ul yuz uzra anbar.

Tonglaki yetib zamoni sihat.
Topsa badaiing nishoni sihat,

Baxt ichra ayon bo'lub kushoding,
Hosil bo'lgay borp muroding.

Ul nav'ki yo'q sanga nazire,
Yering dag'i tushti dilpazire.

Mahvashlar aro bu guftu-go'dur,
Iqboling alarg'a orzudur.

Lekin bu talab natija bermas.
Davlat ishi sa'y birla ermas.

Baxting mayi to'ldi shukr lilloh,

Bas turfa ish o'ldi shukr lilloh»

Ul kimsaki dostonin aytib,
Ham otinu ham nishonin aytib.

Bu so'zlar eshitgach ul diloru,
Bildi ne ish o'lmish oshkoro.

Ko'nglin buzub ul sifat masoyib,
Za'f etti o'zidin onn g'oyib.

Ey maxfiy o'lub, valek zohir,
Ko'zga g'oyib, ko'ngulga hozir.

Chun yorutqung ko'ngul charog'i,
Qil jilva ayon ko'zumga dog'i.

XIX

*Ul g'azoli mushkin saydig'a Bani Asad axli qasda ma'lum bo'lub, quyosh zarrin g'azolasi mag'rib
xilvatgohida sorg'orib titrab, shafaq xunobin to'kkandek xilvat uyda tufrog' va qon aro iztirob
ko'rgo'zgoni va falak zolidek anosi ul ishdin voqif bo'lub aning hoyag'a navha tuzgoni¹*

So'z chashmasin ulki qildi kovish,
Bu nav' su ayladi tarovish²

Kim, za'f ila sarvi sidra poya
Kim, yotmish edi nechukki soya³.

Chun hushig'a keldi ayladi yod,
Ul so'zniki andin erdi noshod.

Ortar edi dam-badam maloli,
Ko'nglin qila olmas erdi xoli.

Ko'rdiki halok bo'lgudekdur,
Umri to'ni chok bo'lg'udekdur

Doyasig'a ko'p tazallum etti,
Yuz ajz bila takallum etti:

«Key holima aylagan madoro,
Sirrim pazaringda oshkoro.

Sendin ishim o'lmag'ay pihoni,
Har mehnatim o'lsa bilgan oni.

Bir so'z eshitib durur qulog'im

Kim, shu'lasidin kuyar dimog'im.

Go'ye oni sen dag'i bilurssn,
Lekin mendin nihon qilursen.

Gar daf' eta olsang erdi oni,
Qilg'ung edi anda sa'yi joni.

Sen daf' etmak emas chu maqdur
Tong yo'q seni tutsam aida ma'zur.

Lekin erur ushbu iltimosim.
Birdam tutsang eshnkda posim

Kim, ko'nglum erur xalul asru,
G'avg'odin erur malul asru⁴.

El kirmasa xilvating'a birdam,
Qo'ysa meni mehnating'a⁵ birdam».

Doya ko'ziga qo'yub ilikni,
Chiqti dag'i bog'ladi eshikni.

«Turmang — dedi — uyga yoqin ul bu
Kim kirmish ul oy ko'ziga uyqu».

Layli ko'rub eldin uyni xoli,
Chok etti urub yaqoni holi.

Gah baxti ko'ziga urdi tufroq,
Gah boshi uza sovurdi tufroq.

Ko'ksinki urub figor qildi,
Tirnog'i bila shiyor⁶ qildi.

Ekti sochiboi sirishk anbu,
Tan mazrai ichra tuxmi anduh⁷.

Rangin yoshidinki to'kti xunob,
Yuz safhasi ichra chekti avvob .

Har bobida yozilnb hisobi,
G'am darsida bir balo kitobi.

Hasrat ovuchin qoqib, chekib oh
Kim, tortar edi fig'oni jonkoh.

Ul unlar ila topib damodam,

Iqbolu nishot qushlari ram.

Egar edi koj urub qamarni,
Kun chashmasi ichra nilufarni.

Ul yuzga bo'lurga g'ayr mahram,
Kindurur edi libosi motam.

Debkim: «Nedur, ey sipehri zolim,
Solmoq bu shikastalikka holim.

Naxling'aki erdi zeri dasting,
Ne erdi shpkast uza shikasting?

Naxliki ushotting oni oson,
Tufroq ila qaddi bo'ldi yakson.

Tortib yana teshai jafoni,
Yuz pora pe erdi qilmoq oni?

Emdiki qilib jafo pisandin,
Bedoding ayirdi band-bandin.

Nedur yana juzv-juzvin olmoq,
Otashkadan balog'a solmoq?

Men bor edim ul niholi navras,
Yo'q shoxima xoru tegrama xas.

Shoxi tarabim bu dam qilib gul,
Boshim uza tongla ochilib gul.

Ne naxlima mevadin nishoni,
Ne bargima ofati xazoni

Kim, bag'rig'a xor tiktim erkin,
Ne ko'kka boshimni chektim erkin.

Kim ishq yeliga qotting oni,
Ul sarsar ila ushotting oni.

Ishq oni ushotkach oshkora,
Hijron qo'lig'a berib qatora.

Boshtin-oyog'ini yora qilding,
Ajzosini pora-pora qilding.

Chun aylading oni necha parkand,

Qilmay munga ham o'zungni xursand.

Kuydurgali juzv-juzvin olding,
G'am do'zaxi ichra dog'i solding.

Do'zax manga emdi bu xabardur.
Kim, jonima o'tidin sharardur.

Yo'q, yo'q, ne shararki, barqi ofat,
Andin bori dahr g'arqi ofat.

Ofat o'ti dahr aro tutoshsa
Kim, dudi oning falakdin oshsa,

Andin manga tushsa bir sharora,
Kul bo'lmoqdin yo'q o'zga chora.

Xossa, tutoshib bu notavonga,
Andin sharare tushub jahoig'a.

Ham dahrni qilg'ay otasholud,
Ham ko'kka yetushgay o'tidin dud.

Ul o't aro bu zaifi g'amnok,
Qaysi g'ampok, balki xoshok.

Xoshok dema, shikasta mo'ri,
Joni yukidin tanig'a zo'ri.

Ul mo'rg'a tushsa bo'yla do'zax,
Ovah nechuk etgusidur, ovah.

Ul mo'r meni shpkastanomen
Kim, bu tomug' ichra mubtalomen.

Bir mo'r ne qilmish o'lg'ay, ey charx,
Qilmoqni ne bilmish o'lg'ay, ey charx

Kim, qasdig'a tez o'lub xiroming,
Ming barq ila bo'lg'ay intiqoming.

Men xud bu sifat balo asiri,
Yuz mehnatu nbtilo asiri.

Ul zoru zaifi noguzirnm
Kim, bordur ul mening asirim.

Oyo ne ekin g'amimda holi,

Chirmonmoq ila tani chu poli?

Ishqim o'tida yodarmu erkin,
Hajrim g'amida chidarmu erkin?

Shavqim chiqorurmu erkin ohin,
Ohi uchururmu jismu kohin?

Savdoki sochim g'amida tortar,
Har lahza nechuk junupi ortar?

Chun qaddim uchun tuzar navoni,
Ne nav'biyik bo'lur fig'oni?

Chehram tilab o'lsa navhaangez,
Aylarmu ekin sprishki gulrez?

Zulfum shikapida qilsa atnob,
Jismig'a nechuk tushar ekin tob?

G'amzam sari bo'lsa fikrat andesh,
Sonchilur ekinmu bag'riga nesh?

La'limki suv oqizur ko'zidin,
Borurmu ekin sudek o'zidin?

Og'zim so'zin aylagach takallum,
Bo'lurmu ekin adam aro gum?

Belim sori chun tushar xayoli,
Qolurmu vujudi ihtkmoli?

Qoshim xamndin chu tortqach voy,
Qaddi xam o'lurmu o'ylakim yoy?

Fikriki mpjamdin aylar erkin,
Yuz xora aro ko'ngli naylar erkin?

Ko'zum sari sursa mojaroni,
Ko'rmas ekin oq ila qaroni.

Ernim g'ami ashkin etsa Jayhun⁸,
Borurmu ekin ul ashk maygun?

Xolim g'ami sb to'yarmu erkin,
Ko'z mardumini o'yarmu erkin?

Yod etsa tazarvdek xiromim,

Bo'lurmu ekin asiri domim?

Istarmu ekin yuzumpi har kun,
Yo'qlarmu ekin sochimii har tun?⁹

Darimdip o'zi yodob ekiimu,
Hajrimdin ishi xarob ekinmu?

Bas yo'q edi muncha mehnatu g'am
Kim, bilgusidur bu qissani ham.

Bu ishki emas xujasta foli,
Xud bo'lmog'ining ne ihtimoli.

Olam eli biryon o'lsa yaksar.
Mumkin emas o'lmog'i muyassar!

Sog'ing'ay ul emgak oshnosi,
Mendin bo'lmoq bu ish rizosi.

Gar har g'am aro o'zummi solmon,
Bu g'amg'a netayki tuza olmon.

Faryodki o'lgudek g'amim bor,
Tong yo'q gar o'zumga motamim bor».

Xilvatda anga bu pavhalar nsh,
Ongdib onasi kaminda ermish.

Anglab oni bo'yla munqalib hol,
Ko'p bo'ldi bu g'amda muztarib hol.

Tun-kun ishp mohpora fikri,
Bu dardu g'amig'a chora fikri.

Ey chorapamo, ilik yig'ishtur
Kim, dardima chora sa'b ishtur.

Chora tilamakdin et kanora,
Bechoraliq angla bizga chora.

XX

Majnunining atosi ani ishq bodiyasidin kelturub, Ka'ba tavofig'a olib borg'oni va ul munojot bahonasi bila ko'nglidagi chirin yozg'oni va duo qilmoq taronasi bila xotiridag'i maxfiy maqosidin tilidin chiqorg'oni va arafot² ahlidin arasot³ qo'porg'oni

Mundoq dedi noqili maoni,

Qilg'och bu badi' so'z bayoni.

Kim qochti chu ul ramida payvand,
Ul tun uyidin ramida monand.

Kunduz eli uyda toimay oni,
Boshlab yana navhayu azoni.

Haryon chiqibon ayog'u otliq,
Qaytib bori toimayin uyotliq.

Lol etti yana atosini g'am,
Beholu hazin anosini ham.

O'lturdilar ikki zori bexud⁴,
Ko'p fikr etib ettilar yana rad.

Ko'p so'z yuzin ul ochib bu yopti,
Oxir munga so'z qaror topti

Kim, har saridin uzub tavaqqu'
Tengriga-o'q aylabon tazarru'.

Haqdin ikov oni istagaylar,
Paydovu nihoni istagaylar.

Xushvaqt qilib niyoz ahlin,
Osuda zamir roz ahlin.

Har go'shanishinu bepavoyi,
Qilg'aylar aning uchun duoyi.

Haq rahm etib ikki benavog'a,
Bergay oni ul ato-anog'a.

Haj mavsimi erdi ittifoqi,
Aylab bori Ka'baning yaroqi⁵.

Borib necha kun tilab o'zu yot,
Majnunni topib keturdilar bot.

Qildilar ani ul ishdin ogoh
Ul ish anga ham bor erdi dilxoh.

O'lturtub ani amori ichra,
O'tni manqali hisori ichra.

Fursatni bori bilib g'animat,

Ka'ba sori qildilar azimat.

Chun bo'ldilar ul haramg'a mahram,
Yo'q, yo'q, ne haramki, arshi a'zam⁵.

Yer uzra sipehrdin nishone,
Tufroq uza balki osmone.

Yer maqdamidin falakka monand,
Ul bu falak uzra arsh payvaid.

Har rukni kelib sukung'a maqrun,
Arkon anga misli rub'i maskun⁷.

Ë so'fiyi mazhari jamoli, Juz
haqdin o'lub zamiri xoli.

Yer nat'ida o'lturub murabba'
So'fi kibi egnida muraqqa'.

O'rnida nechukki qutbi sobit,
Atrofi ushoq toshi savobit

Ne qutbki tegrasida aqtob,
Mujgon bila xokro'bi abvob.

Mehnat xasin anda toimayin el,
Azbaski malak qanotidin yel.

Avjida maloik uchmog'i fosh,
Har kecha nechukki xanli xuffosh⁸.

So'zdek topibon asosi mahkam,
Ko'zdek kiyibon libosi motam.

Tavfidin ulusqa zilli shohi,
Atrofi sipehr sajdagohi.

Majnunga ko'rungach ul salobat,
Ko'ngli sari yuzlanib mahobat.

Ishq etti dimog'ini mushavvash,
Ko'ngli aro shavq yoqti otash.

Yog'durdi ko'zi yoshin yog'indek,
Oh urdiyu sekridi choqindek.

Davrida haramning o'ldi doyr,

Yer girdida mpsli charxi soyir.

Yuz birla qilib toshini zarkor,
Ashkin oqizib nechukki parkor.

Ruxsori supurgach ul eshikni,
Halqasig'a urdi chust ilikni.

Har bormog'ig'aki rust o'lub tob
Bir halqag'a tushti necha qullob.

Ul tavqi murod ichiga darham
Qullobi muhabbat o'ldi mahkam.

Qullobi chu bo'ldi halqag'a band,
Zanjiri tazallum o'ldi payvand.

Bir nav' tazallum ohi chekti,
Ul dud ila g'am sipohi chekti.

Kim, charx libosmn etti ul dam,
Ka'ba to'pidek libosi motam.

Aylab ani bo'yla motami zor,
Faryod ko'tardi motamivor.

Dediki: «Ayo hakimi dono,
Har hukmda hokimu tavono!

Ey ishq o'tin aylagan jahonso'z,
Andin meni notavonni jonso'z.

Ey urg'on ul o'tni xirmaning'a,
Xirman neki, jon bila tanimg'a!

Ey ishq angakim, mulozim etgan,
Hijron o'tin anga lozim etgan!

Ey kimgaki ishqdin solib band,
Talx aylab anga nasihatu pand!

Ey ishq ila onikim qilib fosh,
Atfoldin anga yog'durub tosh!

Ey kimniki aylagan parichehr,
Devonasi sori bermagan mehr!

Ey jon aro solib ozari ishq,

Ko'ngul sadafida gavhari ishq⁹.

Ishq ichra bukun meni shikasta.
Kelmish men asiru poybasta.

Har ragi tanim ichra ishq bandi,
Jon rishtasi ishqning kamandi.

Tori badanim aro bo'g'unlar,
Ham ishq tanobidin tugunlar.

Jismim aro dogi begarona,
Ishq o'tlaridin kelib nishona,

Mamlu aning o'ti birla jonim,
Jonim neki, mag'zi ustuxonim.

Bu ishq o'tikim bayon qilurmen,
Muhlik g'amini ayon qilurmen.

Demogin meni tarabg'a xos et,
Yoxud g'ami ishqdin xalos et!

Dermenki manga bu o'tni hardam,
Afsun qilu, qilma zarrai kam!

Chek aynima ishq to'tiyosin,
Ur qalbima ishq kimiyosin!

Ko'nglunga fazo harimi ishq et,
Jonimga gizo nasnmi nshq et!

Ishq isidii et damimni mushkin,
Ishq o'tidin et yuzumni rapgin!

Bo'ynum uza, «ayn»in aylagil tavq,
«Shin»in qil ichimga shu'lai shavq.

«Qof»in manga ayla ko'hu anduh,
Ko'nglunga g'amini ko'h to ko'h,

Uch nuqtasini sharora ayla,
Ikkisnii nkki xora ayla¹⁰.

Ul shu'laga ham kerak sharora,
Bu qofga dog'i xora pora.

Jonimg'a sol ul sharorani ham,

Boshimg'a ur ushbu xorani ham.

Yuz munchag'a elni moni' etma,
Ming munchag'a meni qoni' etma!

Ko'nglum g'am ila to'q ayla, yo rab!
Ishq ichra msni yo'q ayla, yo rab!

Derlar manga «Ishqni unutg'il,
Layli g'amidin kanora tutg'il».

Alloh-alloh, bu ne so'z o'lg'ay,
Ul qavmg'a tengri uzr qo'lg'ay.

Yorabki bu xushguvor boda,
Jomi talabimg'a quy ziyoda!

Ul bodadin o'yla tut manga qo'sh
Kim, yodima hargiz o'tmasun hush!

Layli ishqin tannmda jon qil.
Layli shavqin ragimda qon qil¹¹.

Dardini najotim et ilohi,
Yedini hayotim et ilohi!

Hardamki emas aning xayoli,
Ko'nglum uyin andin ayla xoli!

Har o'tki yo'q anda ishq so'zi,
Men xastag'a qilma oni ro'zi!

Huyiki emas aning g'amidin,
Fosh etma bu telbaning damidin.

Dardimg'a xayolini tabib et!
Jonimg'a visolini nasib et!¹²

G'ayrin nazarimda foni ayla,
Mehrin manga jovidoni ayla!

To bo'lsa hayotdin nishonim,
Savdosini qil tan ichra jonim!

Jon chiqsa bu jismi notavondin,
Yodi bila-o'q chiqor jahondin.

Tanlar tirilurga qo'ysalar yuz,

Ko'yi yelidin tanimni tirguz!

Do'zax manga yetsa jovidoni,
Ishqi o'tidin qizitqil oni.

Jannat sari cheksa sarnavishtim,
Vasli haramini qil bihishtim.

Onsiz meni birdam etma mavjud,
Budumni qil onsiz o'lsa nobud!»

Garm aylabon oni bu munojot,
Atrofida lol ahli hojot.

Ul qoyilu yuz asiri g'amgin,
Borining o'lub hadisi «omin»

Bexud qolibon faqir atosi,
Hayron bori xeshu aqrabosi.

Bu navhavu ashk nolishidin,
Bori yudilar ilik ishidin.

Ul ham chu tugatti navhai dard
Bo'ldi yana aqlu hushidin fard.

Oxir ko'tarib necha dilafor,
Manzillarin o'ldilar talabgor.

Ishq o'ti ko'ngulni kuydurur chog'.
Man'ig'a su quysalar bo'lur yog'.

Haj tavfida ishqini iroda,
Kam aylabu ul bo'lub ziyoda,

Ey, zoyiri ka'bai saodat,
Lutfungdin etarmen istifodat

Kim, bizni dag'i duoda yod et,
Bu ishq o'ti shu'lasin ziyod et!

XXI

Majnunining vaqshatlig' eldin ulfat rishtasin uzgoni va biyobon vahshiylari bila uns navosin tuzgoni va kiyiklar bila Nivfal ovi aro qolg'oni va Navfal² visol va'dasi kamandin aning bo'ynig'a solg'oni va kiyiklarni ozod qilib oni sayd qilg'oni va ko'nglin ovlag'oni¹

Qilg'on bu fasona kov-kovi,

Bu qissag'a bo'yla bo'ldi rovi

Kim, yondi chu haj tavofidin xayl,
Har kim vatanig'a ayladi mayl.

Majnun atosig'a rapji jovid,
Ug'lidin o'lub tamom navmid.

Zabtini bilibki mumkin zrmaz,
Befoyda ish natpja bermas.

Avd etti tutub jahonni yoshi,
Ma'yus bori urug'-qayoshn

Devona dag'i yonib shitobon,
Qat' aylab tog' ila biyobon.

Har kun yana bir taraf xiromi
Har tun yana bir daman maqomi.

Ne turg'onida qarori oning,
Ne azmida ixtiyori oning.

Yo'q hyech so'z aytmoqqa mayli,
Aytur so'zi bu qadarki: «Layli».

Ham Layli o'lub tilida zikri,
Ham Layli o'lub ichida fikri³.

Haryon nazar etsa oshkoro,
Layli nazarida jilva oro.

Tasvir etibon yuzi xayolin,
Ko'zga kigorub qadi misolin.

Ikkisiga chun qilib taammul,
Sarv uzra gul aylabon taxayyul.

Ham sarvning olida qo'yub bosh,
Ham ul gul uchun ravon qilib yosh.

Layli g'amidin qilib tafakkur.
Yuz baytu g'azal deb o'ylakim dur.

Ham qofiyasi aning sifoti,
Ham barcha radifi oning oti.

Eshitgach ani g'aminu dilshod,

Yuz zavqu nishot ila tutub yod.

Abyotig'a ma'ni otasholud,
Nazmi chiqorib dimog'idin dud⁴.

Har lafzida shavq harfi mubham,
Har harfida ishq sirri mudg'am.

Ul nazm ilakim tuzub navoyi,
Solib ulus ichra hoy-hoyi.

Pajmurdag'a jon mulosiq aylab,
Afsurdani zoru oshiq aylab.

Ts hush dimogig'a solib tob,
Ab'yot deb o'ylakim duri nob.

Chun monii hush o'lub jununi,
Yeva so'z o'lub aning fununi.

El harne takallum etsa bilmay.
Uz so'zini dog'i fahm qilmay.

O'rtab ko'nglin junun g'am ichra,
Hardam solib o'zga olam ichra.

Kelmay nafase o'ziga hushi,
Sahro vuhushi kibi xurushi.

Ne yig'larig'a g'azab muayyan,
Ne kulmagiga sabab muayyan.

Ruxsori taponcha birla majruh,
A'zosida yo'q nishonai ruh.

Bu holatidin gahi qilib havl,
Uz holiga aylar erdi lohavl.

Ul naqshni yona ishqiqi bebok,
Filhol yur erdi ko'nglidin pok,

Tog' ichra uni tushub sabodek,
Qum uzra tapi quruq giyodek.

Yoshlardek etib yig'iyu faryod.
Qilmay ato-anosin, vale yod.

Yor aylabu oshno baloni,

Sog'inmay yoru oshnoni.

Anduh yeb, etib jafo mayi no'sh,
Ichmak-yemagi bo'lub faromush.

Ko'z yoshidek o'lmay oramida,
Jayran kibi xalqdin ramida.

Nafs itligidin kechib tamomi,
Dasht uzra kiyik mutiu romi.

Har qumg'aki maqdami yetishib,
Bir dasht kiyik anga erishib.

Girdida kiyik, to'la yaboni,
Ul o'rtada o'ylakim shuboni.

Gohi o'pubon munung jabinin,
Gohi silabon aning surinin.

Haryon bo'ri posbon itidek,
Yo'q, yo'q, ne dedim, shubon itidek.

Bu dashtqakim tushub guzori
Kim, ko'kka yetib fig'onu zori,

Navfalki Arabda erdi nodir,
Tigig'a qadar, o'qiga qodir.

Yaxshiliq ila Arabda mavsum,
Oromgahi bu marz ila bo'm.

Ul kun qilibon havoyi paxchir,
Ov amrig'a qilmish erdi tadbir.

Har xayldin el qilib murattab,
Sahro sori surmish erdi markab.

Charga aro qolmish erdi Majnun⁵,
Davrida kiyik adaddin afzun.

Har saydki ul sipahni ko'rdi.
To'sh-to'shdin aning sori yugurdi.

Borisig'a ish anga yalinmoq,
To mumkin aining sori sig'inmoq.

Navfal ko'rub ul xilofi odat,

Hayrat anga ajz etib ziyodat.

So'rdi elidinki: «Bu g'arobat
Kim, ko'nglum aro solur mahobat.

Siz ham ko'rasizmu, yo'qsa yo'qmu,
Yo keldi mening ko'zumga-o'qmu?»

Ul xaylda ba'zi zrdi hamroh,
Majnun ishidin sarosar ogoh.

Navfal qoshida surub hikoyat,
Ul qissani qildilar rivoyat.

Navfal dag'i ishq ko'rgan erdi,
G'am dashti aro yugurgan erdi.

Bu ishniki bnldi yig'ladi zor,
Ul sayd qilurdin o'ldi bezor.

Dediki: «Ne kimiyo erur ishq,
Ne boriqai ziyo erur ishq

Kim, har kishiniki qildi g'amnok,
G'ashdin qilur o'yla qalbini pok,

Kim vahshki bo'lmas el bila rom,
Sahro aro tutmas onsiz orom.

Ishq o'yla vujudin oritibdur,
Andoq bashariyati itibdir

Kim, vahshg'a yo'q qoshida dahshat
Chun keti basharliq, ittn vahshat».

Tark ayladi saydg'a jafoni,
Elga dedi: «Tashlang o'qu yoni,

Ham itligintizni tashlangiz chust,
Ham itlaringizni bog'langiz rust!»

Chun xaylig'a qildi bo'yla ahkom,
Tushti, dag'i qo'ydi ul taraf gom.

Majnun ko'rub oni oshnovash,
Kelmakligi keldi ko'ngliga xush.

Garchi dadu dom qildilar ram,

Majnuni ramida turdi birdam.

Yetgach Navfal, salom qildi,
Majnun anga ihtirom qildi.

Dedikim: «Ayo xujasta diydor,
Chehrangda xujastaliq padidor.

Ham mehri safo yuzungda toli',
Ham nuri vafo engingda lomi'⁶.

Yuz kom sanga nasnb keldi,
Sendin ko'zuma g'arib keldi

Kim, g'ofil ulus kibi chekib o'q,
Vahsh etidan o'zni istamak to'q.

Chun yo'q bu g'izog'a ihtiyojing.
Ozor nedin tilar mizojing

Kim, nafs nnshotig'a chekib xayl,
Qon to'kkali ko'nglung aylagay mayl.

Bu zulm ila ul g'izomu bo'lg'ay,
Sendin bu sifat ravomu bo'lg'ay?

Gar ursa tikan ayog'inga nesh,
Ko'nglung ayog'ing uchun bo'lur resh.

Ne mazlama yoyin o'ldi qurmoq,
Uq chekmaku jonivarni urmoq?

Haq berdi bularg'a dog'i joni,
Oyini hayotdin nishoni.

Bu necha ramida jonidin kech,
Bejurm guruh qonidin kech!».

Navfal ko'rub ul kalomi durposh,
Yer o'ptiyu qo'ydi olida bosh.

Dedikim: «Ayo farishta payvand,
Kelmay sifating basharg'a monand!

Bu so'zki muroding erdi bildim,
Harneki deding qabul qildim.

Joiimg'a ravo ko'ray qilich, o'q,

Lekin bu suruk ramidag'a yo'q,

Chun sen qilding hikoyat izhor,
Emdi manga ham hikoyate bor».

Majnun anga berdi buyla posux,
Kim: «Aytqil, ey jamoli farrux».

Navfal dedi: «Ulki qilding irshod
Qil, qilma ramidalarg'a bedod.

Bildim nafasing halovatini,
Qo'ydim borining adovatini.

Senkim, eldin qilib judoliq,
Qilmishsen alarg'a oshnoliq.

Yo'q el bila ulfating ziyodat,
Bu ish ham erur xilofi odat.

Insonki erur charog'i binish,
Bal chashmu charog'i ofarinish⁷.

Andin o'zin aylamak ramida,
Hayvon bila bo'lmoq oramida.

Aql olida besabab ko'rundi,
Sendin manga bas ajab ko'rundi.

Andoq dedilarki: «Guluzore,
Solmish yuragingga xorxore⁸.

Gar andoq ish o'lg'on ersa hodis,
Bo'lg'on esa mundoq ishga bois,

Bo'lg'il bu ramidalardin ozod,
Kezgil necha kun mening bila shod

Ul yerdaki zoru mubtalosen,
G'am domida bastai balosen.

Imkoni borincha aylanin jahd,
Tokim qilay oni sanga hammahd.

Yer tutmasa naqdu molu darxost,
Harsori sipoh ishin qilay rost.

Yo tuhfa moli xost birla,

Ul bo'lmasa zarbi rost birla.

Gar davri falak muovin o'lg'ay,
Har nav' bilaki mumkin o'lg'ay.

Bu uqdadin istabon kushoding,
Koming bila yetkuray muroding.

Gar bo'lmasa ul g'araz muyassar,
Bordur xud anga evaz muyassar.

Farzand qilay seni o'zumga,
Minnatni qo'yay yoruq ko'zumga.

Lekin dadu domdin chekib gom,
Tutqil bu ramida birla orom.

Odam bila vahsh keldi kam jins,
Odamg'a ham odam o'ldi hamjins.

Gar yor visoli o'lsa koming,
Bu ishda kerakdur ehtimoming».

Chun vasl so'zin eshitti Majnun,
Shavq o'ldi burung'idin ham afzun.

Xushholliq etti oni behol
Beholliq etti nutqini lol.

Yuz sa'y bila qilib takallum,
Ko'zida suv, og'zida tabassum.

Dedi: «Nekim aylading xitobim,
Borisig'a bor edi javobim.

Chun vasl so'zin deding unuttum,
Ul barchasidii kanora tuttum.

Bu va'daki qilding oshkoro,
Vo'lmasa vafosig'a madoro.

Yuzumdurur ashhabing tuvog'i⁹,
Boshimdurur markabing ayog'i».

Ikki sori mundoq o'lgoch ozarm.
Bir-birlarini so'rushtilar garm,

Ul poyada ixtilot bo'ldi,

Kim mujibi yuz nishot bo'ldi.

Chun vasl ila berdi mujdagoni,
Navfal olib uyga bordi oni,

Ey hajrda jismi notavoning,
Chun mujdai vasl topti joning.

Gar vasl ishi maholvashdur
Filhol bu mujda bori xushdur.

XXII

Navfalning Layli gavharin Majnun iqdi silkiga tortar uchun gavhardek so'zlar nazm silkiga tortib Layli atosig'a yiborgoni va aning so'z gavharin ushotib payvand rishtasin uzgoni va Navfal sipoh chekib, ul dog'i adovat yasolin tuzgoni va kin arsasig'a ot surub dov tilashgonlari va falak mansubalaridin bir-biridin qoyim ayrilishqonlari va berk yerlar hisor qilib tushgonlari¹

Bu dasht tay aylagan musofir,
Bu nav' etti fasona zohir

Kim, yor o'lub ul iki yagona,
Chun bo'ldilar uy sori ravona.

Navfal tiladi necha suxanvar,
Har mushkil ish ichra royi anvar,

Sharh aylab alarg'a surati hol,
Layli hashamig'a qildi irsol.

Aylab atosig'a bo'yla paygom:
«Key tavsani baxtu toleing rom!

Kays ulki Arabda bebadaldur,
Har fazlda el aro masaldur.

Lanli sari ishq pok payvand,
Qilg'on emish oni orzumand.

Ifrot hayovu infioli,
Qo'ymay qilurig'a sharh holi.

Qavmu xaylin unutmish ermish,
Ul ishq ila dasht tutqon ermish.

Savdo aro bo'lmish o'yla maftun
Kim, el der emishlar oni Majnun

Xayling aro kasbi ilm qilmish,
Olamda ne ilm bori bilmish.

Sen dog'i ishin bilur emishsen,
Doyim sifatini qilur emishsen.

Bo'lg'onda bu ishq muhtalosi,
Ne fikrni aylamish atosi.

Gar xud sanga ermas erdi farzand,
Farzandinga xud bor erdi monand.

Sen dog'i ilik chekib ishidin,
Ahvolini anglamay kishidin,

Qo'ymishsen oni asiri anduh
Qim, tutmish gah dasht, gahi ko'h.

Mundoqmu bo'lur muruvvat oxir,
Mardumlig' ila futuvvat² oxir.

O'tkandin shikva qilsa bo'lmas,
Har negaki o'tti yetsa bo'lmas.

Men dasht aro tilab nishoni,
Uyga keturubmen emdi oni.

Etibmen o'zumga yoru farzand.
Bo'lmish yana voqifu xiradmand.

Emdi budur iltimos darxost
Kim, qilsak ikov nikoh ishin rost.

Ko'z ustida ulcha rasmi oyin,
Jon o'rtada ulcha aqdu kobin.

Dur toj uza aybdin yiroqdur,
La'l o'lsa yonida yaxshiroqdur.

Gar to'lg'ar esang bo'yun bu ishdin,
Vah.m aylagasen ko'ngul qolishdin».

Bu so'z bila ko'p berib tabarruk,
Aylab alar ul sori taharruk.

Layli atosi ham o'lg'och ogoh,
Majlis yasabon nechukki dilxoh.

Payg'om ahlini aylab ikrom,
Payg'omini aylab ahli payg'om.

Somi'g'a qatig' kelib bag'oyat,
To'lg'ondi o'ziga benihoyat.

Bevaqt o'lub etti bo'yla taqdir,
«Kim, mundoq emish azalda taqdir

Kim, ul buti chinu mohi farxor,
Bu bog'da gar gul o'lsa, gar xor.

Bir o'zga muhib habibi bo'lg'ay,
Uzga kishining nasibi bo'lg'ay.

Alqissa qazoni osmoni,
Yetkurdi yana birovga oni.

Gar bo'lmasa erdi ham bu surat
Yo'q erdi manga base zarurat

Navfal so'ziga itoat etmak,
Har ishgaki amr qildi yetmak.

Xossiki qilib so'zini taqsim,
Bir qismin umed etib birin biyim.

Ummed ila ko'nglum aylagay xush,
Bnymi bila xotirim mushavvash.

Ul oyki asiri beadaddur,
Bu lahza birovga nomzaddur.

Gar topsa bu so'zidin nadomat,
Ul noriyu biz beri salomat.

Bu so'z bila toimas o'lsa taskin,
Gar lutf ayop qilur, agar kin.

Lutf aylasa forig' o'lturubbiz,
Kin ko'rguzur o'lsa ham turubbiz.

Andoq dag'i bo'lmasun anga fahm
Kim, kinidin etg'umizdurur vahm.

Razm oylyasa azm qilg'umizdur,
Azm aylasa razm qilg'umizdur».

O'zni chu bu yerga xatm berdi,
Dedi: «Boringizki so'z bu erdi!»

Qo'ptilar ul el topib xijolat,
Navfalg'a keturdilar malolat.

Navfalg'a chu bo'ldi qissa ma'lum,
Bo'ldi bu xabardin asru mag'mum³.

Ul nav'ki va'da qilmish erdi,
Bu ish bo'lurini bilmish erdi.

Jam' ayladi har qabiladin xayl,
Filhol urushqa ayladi mayl.

Majnunni qilib yonida yovar.
Ut ostida yel kibi takovar.

Ham to'nig'a yetkurub shamoma,
Ham boshig'a chirmatib amoma.

Ul harne qilurdin o'lmay ogoh,
Gah nola qilib, gahi chekib oh.

Ot qay sarikim borur dam urmay,
Tursa dag'i yo'l yururga surmay.

Tayyor qilib sipohi jarror⁴,
Jarrorliq ichra barcha tayyor.

Majnun ishi sa'yu hiylasig'a.
Surdi Layli qabilasig'a.

Ogah bo'lg'och alar dog'i bot,
Oyini jalodat aylab isbot.

Haryon kishi choiturub yig'ib el
Kim, amrida mahkam aylabon bel.

O'tru chiqibon aduvig'a holi,
Qo'shish bila tuzdilar yasoli

Kim fahm etib o'yla qahru kinlar,
Charx ayladi hardam ofarinlar.

Navfal cheriki dog'i chekib saf,
Usruk tevalar kibi sochib kaf.

Bu nav' iki sipohi hunrez,
Qon to'kkali barcha vahshatangez.

Bnr-birga yetishtilar g'azabnok,
Qatl etgali barcha tundu bebok,

Markab yeli arsani supurdi,
Ozarm giyahlarni sovurdi⁵.

Andoqki yog'in yog'ar bahoron,
Maydong'a suv urdi tiyr boron

Dasht uzra egarguchi hayunlar,
Oshubda o'ylakim quyunlar,

Psch urmoq ishida har sinoni,
Boshin kishi yanchg'on yilopi.

Dol o'ldi sinoni shed yanglig',
Hayat bila bargi bed yanglig'⁶.

Ittik qilich istab el haloki,
Bosh qirqar uchun nechukki poki.

Poki kibi tezlik qilib fosh,
Qirqib, lekin soch o'rnig'a bosh.

Uq toyirikim uchub havog'a,
Yo'l hayati ko'rguzub balog'a.

Chun uchqali ochilib qanoti,
A'do tanidin o'chub hayoti.

Paykonlar o'lub havog'a moyil,
Yuz kavkabi nahs barcha qotil.

Har tang'aki marg o'tini yoqib,
Umr axtari turmayin uyoqib.

Har sori shihobvor harba,
Chun mayl qilib tamom zarba.

Bo'lsa zirih andoq o'tub andin
Kim, igna hariru parniyondin⁷.

Xanjar qilib o'zni muttasil til,
Qon to'kmak etib oni qizil til.

Ul zaxmi zabon ila hamesha,
El bag'rini yormoq anga pesha.

Gurz aylab o'zin ulusg'a sarko'b,
El mag'zida hardam andim osho'b.

Nogahki zuhur etib xilofi.
Bosh kosalari bo'lib g'ilofi.

Na'ra bila kirdi abri g'urron,
Ul abrg'a barq tig'i burron.

Ul abri balo, bu barqi ofat,
Andin bori dahr g'arqi ofat.

Ostida hayuni vahshatangez,
Yel o'ylaki, abrni qilur tez.

Parranda xajangi javzi hurdum,
Sayr amrida raj'at ichra anjum.

Sur'at aro barqdin daraxshi,
Raj'at aro barq gom raxshi.

Rokib anga qatldin urub dam,
Parxosh kuni^a nechukki Rustam.

Har bir arabi taassuboyin,
Ravshan qilib oncha shu'lai kin

Kim, ko'kka bo'lub sharori payvast,
Daryo suvi aylay olmayin past.

Bu nav' iki sipohi qotil,
Bir-birga chu bo'ldilar muqobil.

Navfal sipahi qalinroq erdi,
Qahrining o'ti yalinroq erdi.

A'dosi bu shu'lani ko'rub garm,
Farz o'ldi tariqi hazmu ozarm⁹.

Chun bor edi elga biymi ofot,
Yer berkiga moyil o'ldilar bot.

Go's bo'lub erdi kun dog'i kech,
Bir sori shikast tushmadi hyech.

Navfal dag'i yondi shodu xurram,
Yer topti sipah tusharga mahkam.

Chun ikki cherikka bo'ldi taskin,
Kin ahlig'a zohir o'ldi bas kin

Zulmat sipahi chu soldi soya,
Anjum yurutub anga taloya.

Chin xusravi qildi tarki avrang,
Yer yuziii tutti xusravi zang¹⁰.

Ul ikki sipah qilib madoro,
Hazm o'ldi alarg'a oshkoro.

Har sori teloyalar ravona,
To tongla ne aylagay zamona.

Ey ishq elining siloh sho'ri,
Keldi manga g'am sipohi zo'ri.

Tut mayki dami farax topoyin,
Ul xaylg'a bosh yalang chopoyin.

XXIII

Layli atosi uz xaylin Navfal sipohi qoshida zabun ko'rub, aduvig'a chekkan tig'ni o'z jigariga urmoq istagoni, ya'ni Layli qonin oqizay degoni va ul quyoshni Majnun tushta ko'rub, zavolini ravshan qilg'oni va motamzada tundek Navfal oldida axtari ashkin oqizg'oni va Navfalning o'ti tarkin tutub yonmog'i¹

Roqimki uzotti til sinonin,
Bu nav' evurur qalam inonin

Kim, ul kui urush chu bo'ldi qoyim,
Qo'nmoqqa sipoh bo'ldi noyim.

Navfal chu urushqa erdi tolib,
Xasmi sori bo'ldi vahm g'olib.

Layli atosi ko'rub elin sust,
Chora sori bog'ladi belin rust.

Chorlatti ravon uruq-qayoshin,
Soldi orag'a ul ish kengoshin.

Qo'p guftu shunid arog'a tushti,

Ko'p tul bu mojarog'a tushti.

Oxir munga qildi so'zni ko'tah,
Kim: «El qochibon nauzbillah².

Navfal sori bo'lsa fath yovar,
Sursa hashamim sori takovar,

Hukmin surubon amirlardek,
Laylini chekib asirlardek,

Xaylim ara solsa bo'yla afsus,
Tushsa qara yerga nangu-nomus,

Ul lahza ajab balo bo'lur ish,
Yo o'lmaku yo jalo bo'lur ish.

Bo'lur qaro yer tubiga bormoq,
Bo'lmas arab ichra bosh chiqormoq.

Bo'lg'uncha bu nav' amri noxush,
Bir fikr kelur base manga xush

Kim, tongla ul oyni hozir aylay,
Bir damda ishini oxir aylay.

O'q ignasidin tikay libosin,
Xanjar suyidin ezay hinosin.

Tufrokqa solay qadi niholin,
Yerga kiyuray qoshi hilolin.

Har necha ko'zum charog'i uldur,
Jonim taru toza bog'i uldur.

Ofat yelidin o'chub charog'im,
Toroji xazong'a qolsa bog'im,

Xushroqki aduv'g'a kom bo'lg'ay,
Nomus manga harom bo'lg'ay».

Chun so'zni bu yerga ayladi band,
Tahsin etib o'ldi barcha xursand.

Navfal sori nusrat erdi hosil,
Xayli sipahn edi qaviy dil.

Majnung'a g'arib holat erdi,

Gah zavqu gahi malolat erdi.

Chun yor visolin aylabon yod,
Ko'ngli bu umid ila bo'lub shod.

Lek o'lmog'i yor xayli mag'lub,
Ko'nglin aning aylar erdi mankub.

Oshiqliq ishi erur zabundug,
Mehnat chahi ichra sarnigunluq.

Bedilni yengib edi bu qayg'u
Kim, baxt ko'ziga soldi uyqu.

Ko'rdiki kelur nigori zebo,
Boshtin-ayog'ig'a xazzu debo³.

Yo'q, yo'q, ne nigor, sarvi gulchehr,
Ne sarv, ne gulki, g'ayrati mehr.

Ko'z chashmasida zuloli beg'ash,
Jon gulshanida niholi sarkash.

Sahroyi latofat ichra lola,
Ne lolaki, mushkbo' g'azola.

Daryoyi malohat ichra gavhar,
Gavhar neki, aksi mehri xovar.

Ko'z mardumidek ko'ngulga yoqqan,
Ya'niki hamesha ashki oqqan.

Hajr o'tida sham'i olamafro'z,
Ya'niki ishi gudoz ila so'z.

Ko'z yoshini subhdek yoshurg'on,
Ya'ni guli mehrdin dam urg'on.

Sabrini oqizg'on ashk sayli,
Ya'ni mahu mehr rashki Layli.

Ham og'zida ohi ishtiyoqi,
Ham savtida navhai firoqi.

Yetgach alif qadin qilib dol,
Majnunni ayog'in o'pti filhol.

So'ngra quchushurg'a bo'ldi moyil,

Bo'ynig'a qo'lin qilib hamoyil.

Dedikim «Ayo: rafiqi joni,
Yo'q, yo'qki, anisi jovidoni.

Ishqingda otam yaroq qilmish,
El ham bori ittifoq qilmish

Kim, qatlima tongla aylab ohang,
Qonim bila yerni aylagay rang,

Mehring'a qarin zavol qilg'ay,
Qonimni shafaq misol qilg'ay.

Mehrini shafaqvash etsa qoiim,
Yer ostini aylagay makonim.

Ishqingda manga bu erdi maqsud
Kim, ko'rsam o'zumni anda nobud.

Davron bu murodima yeturdi,
Ne istadim olima keturdi.

Ishqingda ne orzuki ettim,
Ul nav'ki komim erdi yettim.

Tushti mening olima ajab yo'l,
Sen yaxshi qol emdiyu tirik bo'l»

Bu so'z bila ko'zdin oqizib ro'd,
Devonasi birla qildi padrud.

Majnung'a degach bu so'zlar ul oy,
Seskandi aningdek aylabon: «Voy!»

Kim, o'chti ulus ko'zidin uyqu,
El hayrat etibki: «ne edi bu».

Motamzadalar kibi o'kurdi,
Navfal sori ashkidek yugurdi.

Yetgach yer o'pub so'z etti og'oz:
«Key xasmg'a g'olibu sarafroz!

Tengri uchun emdi chekmagil tig',
Qo'y, kinayu razm qilmog'il big'!

Kim, tig'ing etar ko'ngul shigofi,

Jon qasdi etar aning masofi.

Tongla yana razm tuzma oxir,
Payvandi hayotim uzma oxir!

Kin yoyin ilikdin aylagil yo'q
Kim, jonima tegmagay meining o'q».

Hayrat bila Navfal etti taftish
Kim, erdi xilofi odat ul ish.

Arz ayladi kayfiyatini Majnun,
Navfalki eshitti, bo'ldi mahzun.

Jazm ettiki: «Bu qaziya chindur,
Majnun tushi begumon yaqindur»⁴.

Anglab edi ko'nglining safosin,
Bal oynai jahonnamosin

Kim, aylamas anda oshkoro,
Juz sidq jamoli jilva oro.

Chun tun arabi musofirona,
Har sori tushurdi xaylxona.

Ko'k mazrai ichra betavahhum,
Oq uyini tikti turki anjum⁵.

Ham bu xabar o'ldi elga tahqiq,
El barcha qilib so'ziga tasdiq.

Navfal hashamig'a qo'ydi yuz bot
Kim, yetmagay ul sanamg'a ofot.

Majnun dag'i qildi dasht azmi
Kim, fath qarini bo'ldi razmi.

Eykim, manga hamdamu qarinsn,
Mustavjibi yuz ming ofarinsen.

Bandangmen, agar qilib meni yod,
Boshingdin evurub etsang ozod.

XXIV

*Majnunining Navfaldin ayrilg'oni va bodpoyin devboddek surub, bodiya azmi qilg'oni va Zayd²g'a
yo'luqub ahvolin ma'lum etgoni va anga yetgan bedoddin munung ham ko'ngliga alam yetgoni va*

*aning istirzosi uchun harne borin anga berib, Layli hashami ko'chgan yerga ketgoni*¹

Bu safhapi aylagan munaqqash,
So'zga bu sifat bo'lur raqamkash:

Kim, yondi chu Navfali vafokesh,
Layli eli bo'ldi fikratandesh

Kim, Navfal ishi ajab ko'rundi,
Yonmog'lig'i besabab ko'rundi.

Vahm ayladilarki; «Makr etgay,
G'ofil qilibon boshig'a yetgay».

Ul dashtdin ettilar ravon ko'ch,
Qilg'on kibi hajg'a korvon ko'ch.

Bog'landi chu buxti uzra mahmil,
Oromgah o'ldi o'zga manzil.

Ul tolii korsoz bo'lg'on,
A'dosig'a sarfarozi bo'lg'on.

Bosh tortg'on o'yla sham' baxti
Kim, kuygan uyiya barcha raxti.

Iqboli samandi sekrigan chust,
Tufroq uza oni tashlagan rust.

Baxti chamanida butgan ul vard
Kim, boshig'a atridin yetib dard.

Ya'ni Majnuni dil ramida
Borur edi bo'lmay oramida.

Nogoh yo'luqti dardmande,
Yetgan anga dahrdin gazande.

Majnun ko'rub anda g'am nishoni
G'amgin bo'ldiyu so'rdi oni³.

Qim: «Charx pe ish boshingg'a soldi.
Qim bo'yla girih qoshingg'a soldi?

Mendek ne uchun malolating bor,
De, tengri uchun ne holatiig bor?»

G'amgin chekib ohi dardparvard,

Bu nav' dediki: «Ey juvonmard!

Men, men arab ichra xoksore
Bemoyau tiyra ro'zgore.

Ul poyada ajzu benazoliq,
Kim ro'zi uchun qilib gadoliq.

Layli hashami mening panohim,
Ul hay tufrog'i takyagohim.

Ul xayl otim xitob etib Zayd,
Bir xayli ayol etib meni qayd.

Bu vaqtqi Navfali jafogar
Majnung'a bo'lub mutiu chokar.

Orazmg'a saddi roh chekti,
Layli eliga sipoh chekti.

Hyech ish bo'lmay aroda voqye',
Bo'ldi yaia manzilig'a roje'.

Layli zli vahm etibki nogoh,
Ul vaqtqi o'lmasa el ogoh

G'ofil qilib elni emdi ketgay,
Yong'ay dag'i etgay ulcha etgay.

Bordi esa ixtiyor ilikdin,
Ochilmas ish ul zamon bilikdin.

Jur'atdin erur pishot qilmoq,
Lekin kerak ehtiyot qilmoq.

Mash'uf o'lubon bu nukta derga.
Chektilar ulusni berk yerga.

Chun qildi qabila ahli shabgir,
Tun olam aro sochar zdi qiyr.

Chun ko'ch elidin nazarni yozdim.
Ochquncha yumub nazarni ozdim.

Manzilda bo'lub alar qarori,
Men tushgan emishmen o'zga sori,

Chun mehr sahar yo'lin yorutti,

Ikki tevalik yo'lumni tutti.

Navfal sipahini tarqatib jazm,
Qilg'on emish uyga ul ikov azm.

Tutmoq mutaazzir erdi go'sha,
Anbonchada harne erdi to'sha⁴.

Oldilaru ikki, uch diram ham,
Bal harne bor erdi beshu kam ham.

Bu oncha emas ediki yona,
Chektilar ikovla toziyona⁵:

«Naqdingni netibsen, aytg'il!» deb.
«Ko'mgan yeri sori qaytg'il» deb.

Urmoq bila jismim aylabon resh,
Chun toimadilar nima kamu besh.

Soldilaru qildilar azimat,
Men fursatni bilib g'animat,

Gom urg'ali bu taraf oshuqtum,
Tokim sanga bu zamon yo'luqtum.

Sen dog'i agar alardin o'lsang,
Sahroda kishi talardin o'lsang.

Yo'q kisada naqddin nishonim.
Bordur kerak ersa naqdi jonim».

Majnun eshitib bu mojaroni,
Otdin solib o'zni, quchti oni.

yig'lab dedi: «Ey rafiqi majruh!
Netgay sanga aylasam fido ruh?

Jonim badaning shifosi bo'lsun,
Boshim qadaming fidosi bo'lsun⁶.

Navfal elidin ne bo'lsa hodis,
Majnun anga o'lg'on o'lsa bois.

Majnun meni tiyra ro'zmen bil,
Tig' ol, peki xotiring tilar qil.

Jismim tilagancha ayla yora,

Ko'nglumni xud ayla pora-pora.

Vahm etma bu ishda tangdilmen
Kim, harneki aylasang bihilmen⁷.

Gar qatlima aylamassen ohang
Kim, olam eligadur bu ish nang.

Ham naqding uchun evazdur otim.
Ham o'zga jihotinga jihotim»,

Deb harneki kiymish erdi so'ydi,
Majmuin aning qoshig'a qo'ydi.

Ham qoshig'a chekti bodpoyin,
Qolqonu qilichu o'qu yoyin.

Ko'p bo'yla qilib ramidadilliq,
Upti ayog'nn tilab bihilliq,

Dediki: «Agar aznmat etsang,
Layli hashamig'a yona yetsang.

Ne til bnla de, yetur salomim,
Yo bo'ylazu bo'yla de payomim

Kim, oncha mening xijolatim bor,
Ul poyada sa'b holatim bor

Kim, mumknpp emas takallum etmak,
Xud bo'lmas api tavahhum etmak.

Bo'ldung chu baloda rahshunosim.
Bordur sanga muncha iltimosim

Kim, yor qabplaspn erishgil,
Qay soriki bordilar yetishgil.

Ham olma yuzungnn ul makondin,
Boshinpp; dag'i ul ostondin.

Jisming ul eshikda xoksor et,
Shukronag'a jonni ham nisor et.

Jon bergali bermasa ko'ngul yor,
Menda dog'i jon bila ko'ngul bor.

Ikkisini sanga topshuromen,

Tufrog' aro tanni yoshuromen.

Jonim eshigida ayla pomol,
Ko'nglumni itining olig'a sol».

Oni bu fasona aylabon tez,
Eshitguchi ko'ngli hayratangez.

Bilgach o'zni, anglabon kalomin
Yer o'ptiyu qildi ehtiromin.

Dedikim: «Ayo guzini ayyom,
Ishq oyati ichra harfi idg'om!

Ul hajr tuniga subhi ummed,
Ne subhi umsd, mehri jovid,

Mehriga saodat avji matla',
Ismat hulali yuziga burqa'.

Ul nav' g'ampngda notavondur
Kim, elga hadnsi dostondur⁸.

Ham og'zi aro sening maqoling.
Ham ko'ngli aro sening xayoling.

Gap qilsang ishoratiki, sursam,
Sendin xabari anga yetursam.

Bu mujdadur anga jondin ortuq,
Bal harneki dermen ondin ortuq.

Nekim manga sen rioyat etsang,
Muncha nimakim inoyat etsang,

Sendin anga aytsam fasona,
Ul bergusi ikki muncha yona.

Haq so'z desang anga yetkururmen.,
Amr o'lsa javob keltururmen.

Ham kom topar iki dilorom,
O'rtada manga dag'i yetar kom».

Majnun dedi: «Ey rafiqu hamdam!
Jonbaxsh daming yaramg'a marham,

Hijroni tilimni lol etibdur.

So'z dorni manga mahol etibdur.

Lekin chu ishimni so'rdung oxir,
Holim bu dururki ko'rdung oxir

Kim, men meni dardmandi mahjur,
To bo'lgay otim qoshingda mazkur.

Sen chunki bu yorliq qilursen,
Harne der esang o'zung bilursen.

Oyini vafo shioring o'lsun,
Bor emdiki tengri yoring o'lsun»

Zayd o'ldi falakrav uzra roqib,
Surdi andoqki najmi soqib⁹.

Ul tez qabila sori surdi,
Majnun dag'i yondi po'ya urdi.

Ul yerga degin yugurdi jondin
Kim, ko'chmish edi qabila ondin.

Ey yori manozili nasimi,
Jon atri berur daming shamimi.

Yetgach bu shamim bexud o'ldum,
Jonon xabarin de, yo'qsa o'ldum!

XXV

*Quyosh chashmasi saraton makoni bo'lg'ondakim, harorat fartidin havo hubob² sardoba³larida
pinhon va o't xoro musomotida nihon bo'lurda Majnun⁴ning o'tdek iztirob va havodek shitob bila Layli
hashami o'rnig'a yetib, qo'tur itni nazora etgoni va it oshnog'a yaling'ondek ul oshnoro'y itga
yaling'oni va eldin hayratangiz xitob eshitib, vahshatomiz javob bergoni va ul it qoshidin kiyiklar
suhbatig'a yetgoni va aning mushkin g'azolidin raqami mushkbor yetkurgoni*

Bu arsada aylagan taku po'y,
So'z sohatida⁵ bu nav' urar go'y

Kim, yetti chu ul damapg'a Majnun
Kim, sayr etib erdi mehri gardun.

Kun tush ediyu tamuz fasli,
Javzo bila mehr tob vasli⁶.

Kun garm bo'lub halok jong'a,
Layli kibi o't solib jahong'a.

Har yelki esib haroratomez,
Majnun damidek jarohatangez.

Tinmay yugurub quyun tagidin,
Qum uzra ayog'i kuymagidin.

Xurshed haroratidin anjum,
Yer soyasi ostida bo'lub gum.

Ko'k tab'ig'a chun harorat oshib,
Jismig'a shafaqdin o't tutoshib.

Tog'din kishikim tilab nishoni,
Vir to'da qiziq kul anglab oni.

Jismidag'i otashin guharlar,
Andoqki kul ichra o't ko'marlar.

Daryoga solib isig' havo tob,
To'lg'onmog'i o'z-o'ziga girdob⁷.

O'rdak anga chun ayog' uzotib,
Suv jo'shi ayog'in elpirotib.

Ul suv tafidin tilab farog'in,
Parda aro chirmabon ayog'in.

Oqartib ekinii mehri purnur,
Ko'k xatni nechukki ta'bi mahrur⁸.

Bug'doy borp xo'shadin arilnb,
Toba naxudi kibi yorilib.

Xirman yerpda tazarvu durroj,
Yer tobasidin terub qovurmoch.

O'rgamchi shaboqqa parda solib,
Ul parda ichinda soya olib.

Itlar tili yerga tegurub bosh.
G'urra asad pchra aylabon fosh.

Qurtiki harorat o'rtaab oni,
Tar meva aro kirib nihoni.

Ul mevani mehr parvarishta,
Aylab bori xom ekanda kishta.

Ko'llar yeri suvpi jazb etib pok
Suv hasratidin tanida yuz chok.

Ul ko'nglini hajr chok qilg'on,
G'am jonini dardnok qilg'on¹⁰.

Ul yerga yetishti nogahondin
Kim, ko'chmish edi qabila ondin.

Evruldi hamul damanni bisyor,
Ne aql, vale anga ne his yor¹¹.

Ko'chmish edi bori xaylxona,
Yerda qolib o'rnidin nishopa.

Har yerdaki ko'rdi uy makonin,
Yuz birla supurdi ostonin.

To sayr ila yetti ittnfoqi,
Ul yergakim ul sanam visoqi.

Ko'pgmlga tutoshti o'yla piyron¹⁰
Kim, xilqati mulkin etti vayron.

Ham jismig'a pechu tob tushti,
Ham ko'ngliga iztirob tushti.

Bilxossa ishq xonapardoz,
Ko'ngli aro soldi maxfi ul roz

Kim, yor maqomi bu damandur
Kim, tufrog'i joniga vatandur¹³.

Ham dilbar isin topib dimog'i.
Bo'ldi yana toza ishq dog'i.

Ko'iglini g'am ayladi lagadko'b,
Joni aro tushti oncha osho'b

Kim, daxrin qo'zg'adi nihoni,
Ko'nglidagi ishq qo'zg'oloni.

Bnr dam chu bu o'ti topti taskin,
Qo'pti yana ul g'arib miskin

Manzilg'a yuz urdi gom-bargom.
Yuz qo'pdiyu sajda qildi har gom.

Jonon uni o'rnini chu topti,
Jon pardasi birla oni yopti.

Kirpiklar ila yerin supurub,
Tufrog'ini ko'z aro yoshurub.

Ashki bila balchig' aylab oni,
Berkitgali ravzani baloni.

Bir lahza tanur ichinda itti,
O'tlug' damidin ani qizitti.

Kullarni ko'ziga surma tortib,
Ko'z uyini surmadek qarortib.

Oxur aro lahzai qo'yub gom,
Kah bargidek anda tutti orom.

Har donann tomidinki chekti,
Ko'ig'li aro mehr tuxmin ekti.

Kiyz porasin ohi kuydurub chust
Boshi yarasig'a bog'ladi rust.

Har yon yugurur edi urub oh
Kim, bir qo'tur itni ko'rdi nogoh.

Eti teri zahmatidin orib,
A'zosi xaroshdin qizorib,

Ham supi ravop og'iz-burundin,
Ham jismi judo bo'g'un-bo'g'undin

Qoi qolmay solcha raglariga,
Jildi yopishib so'ngaklariga.

A'zosida unda-muida bir tuk,
Ul ham bo'lub anga bir og'ir yuk.

Qilman yurumakka mayl hargiz,
Quyrug'i yukin chekarga ojiz.

Erniki yopilmayin tishiga,
Ya'niki kulumsub o'z ishiga.

Ko'ziki o'zin chuqurg'a solib,
A'zosig'a boqqali uyolib.

Og'zi nafasi pasimi mehnat,
Quyrug' anga zayli mimi mehnat.

Yuz yo'l taiiga yasab jarohat,
Mehnat kiribon chiqarg'a rohat.

Baskim tani ravzan uzra ravzan,
Ravzan-ravzan bo'lub anga tan.

Yaralari ichra qaynashib qurt,
Ham apda alarg'a tu'ma, ham yurt.

Qilgoch yarasini qurt darham,
Til birla yalamoq anga marham.

Balkim bu aduv'g'a qahr surmak,
Har lahza alarg'a til tegurmak.

Qoplig' jasadida bir suruk zog',
Bir lolada o'ylakim necha dog'.

Uchub-qo'nub aylab anga qinlar,
Zaxm ustida o'ylakim chibinlar.

Yo'q anga chibin qo'rur majoli,
Qush qovg'ali xud ne ehtimoli?

Majnun ko'rgach bo'lub mushavvash
Ko'ngliga bu zulm keldi noxush

Itga qo'yubon tani itoat,
Ul xaylg'a boshladi shafolat:

«Key tal'atu lavkingiz muborak,
Bo'lg'on manga barcha toji torak.

Boshimdagi yuz yara nishoni,
Har bir biringizning oshyoni.

Ko'nglumdagi yuz teshuk teshib oh,
Har bir biringiz uchun vatangoh.

Aylang bu xarobani nishiman
Kim, javru jafo chekar kishiman.

Ko'zumni cho'qung, tanimni tishlang,
Oning ko'zinu tanin bag'ishlang.

Qasdingiz agar nahif itdur,
Bu xasta dog'i zaif itdur».

Ko'rdiki bu uzru lobau pech
Qushlarg'a tafovut aylamas hyech.

Faryod ila vahshat etti ogoz,
Ram topib, alarg'a bo'ldi parvoz.

Keldiyu ul it tabonin o'pti,
Gah pankari iotavopin o'pti.

Ko'p ko'rgach aning tanida yora,
O'z ko'nglagin etti pora-pora.

Oldiyu oritti yoradin qon,
Ul paykari pora-poradin qon.

Qonni tanidin chu ayladi kam,
Bog'ladi yarolarini mahkam.

Uz ko'nglagini anga jul etti,
Qon yoshidin anga gul-gul etti.

Chun bo'ldi ani tongordin ozod,
Yuz dard ila nudba qildi bunyod:

«Key mehru vafo bila sirishting,
Amduhu malol sarnavishting.

Uldamki taningda sihat erdi,
Ko'nglungda shukuhu quvvat erdi.

Ta'bing topibon mizoji xuffosh,
Hazming beribon yazakka xashxash¹³.

Vahming qilibon bo'ri ko'zin to'rt,
Har tun tanig'a ko'zi solib o'rt.

Changingga palang ko'z solur chog',
Boshtin-ayog'i bu g'ussadin dog'.

Babr olinga o'ylakim saqatlar,
Tirnog'ingdin tanida xatlar¹⁶.

Bars otlamog'ing malolatidin,
Bog'lab ko'zini xijolatidin.

Nasrin debon el kafing makonin,
Parvin deb ulus izing nishonin¹⁷.

Ilgingga hino yoqib muayyan.
Gah jayranu gohi gavzi jayran¹⁸.

Bo'ynung aro sho'xlar tanobi,
Boshing uza shohlar rikobi.

Gohiki g'azab bila irildab,
Gardun asadi sori xirildab.

Bu damki malol ila bo'lubsen,
Ya'niki bu hol ila bo'lubsen.

Sendin qilur ersa el tanaffur,
Bordur manga suhbating tafoxur.

Bir kun neki ko'yi ichra hurdung,
Itlar bila har taraf yugurdung.

Har tun neki tortibon fig'oni,
Bo'ldung eshigida posiboni.

Bir vaqt nekim vafo yo'lidin,
Boshingg'a so'ngak yeding qo'lidin.

Bir chog' neki lutf etib aroda,
Solib edi bo'ynunga qiloda¹⁹.

Jonim bo'lsun taning iisori,
Bag'rim bo'lsun tishing figori.

Yorab, falak aylaboi g'amnng raf',
Bo'lsun bori za'fu mehnating daf'

Ham burnodin emdi chustroq bo'l,
Ham tozau tandurustroq bo'l.

Ul dam yana bo'lsa baxt hamdam,
Bo'lsang yana ul eshikka mahram.

Yotlig' sifatini tutmag'aysen,
Men xastani ham unutmag'aysep.

Jonim olib ul taraf guzor et,
Tufrog'ig'a ko'yining nisor et.

Itlar bila aylasang taku po'y.
Mendin borining qoshida yuz qo'y.

Ko'yida so'ngak g'izo qilur dam,
Yod et bu zaif jismini ham.

Gar toliu baxt yor topsang,
Jonon haramig'a bor topsang,

Bor ahli qovub ul ostondin,
Kimsa seni «chiq!» demasa oidin.

Tun bo'lsau ul haram panohing,
Dahlezi ichinda takyagohing.

Yotib engaking ilikka qo'ysang,
Tumshug'ung o'shul eshikka qo'ysang.

Mendin ul eshikni o'p nihoni,
Yo'q o'ylaki kimsa bilgay oni».

Og'zig'a ko'zini surtubon ko'p,
Dediki: «Ayog'i tufrog'in o'p.

Ikkisini tirnog'ing bila o'y,
Bir yerdaki ul ayog' bosar qo'y».

Bu nuktalar ul qilib shumora,
O'tkunchilar aylabon nazora.

Har kim tanib oni zor yig'lab,
G'am ko'nglin etib figor yig'lab.

Tonimag'on anlabon tahayyur,
Ahvolig'a yo'l topib tag'ayyur.

Ko'ngli kuyub o'yla mojarodin,
Bir so'xta so'rdi ul arodin:

«Key ishq o'ti ichra axgar o'lg'on,
Ne axgarkim, samandar²⁰ o'lg'on.

Bu o't bila paykaringga tarkib.
Bu o't bila xilqatingga tartib.

Zoting bo'lub o't bila sirishta,
Tong po'q dssalar seni farishta.

Ham keldi farishtavash sifoting,
Ham bo'ldi malak sifot zoting.

Munchaki topib sen itga ulfat,
It birla malak aro ne nisbat?

Har uydaki bo'lsa itga manzil,
Bo'lmas malak ul uy ichra nozil?.

Nevchun arongizdadur masofat,
Chun bor ul ikov aro munofot?»

Majnun dedi yig'labon chekib oh:
«Ken ishqdin o'lmogon sen ogoh!

Yo'q, seni malak desam g'aribi
Kim, yo'q sanga ishqdin nasibi.

Msndekni erur malak demak rev.
Kim, ko'rsa meni qiroq tutar dev.

Ishq o'rtadi ul sifat vujudum
Kim, buldi nabud barcha budum.

Ul o't aro aylasang taammul
Topqung badanimni to'dai kul.

Ne tong agar it xirom qilsa.
To'da kul aro maqom qilsa?

Har itgaki yetsa bir jarohat,
Kuldin stnshur tanig'a rohat.

Bu ptpng erur jarohati ko'p,
Demak bo'lmas kul ustidin qo'p.

Yo'q, yo'qki, emastur itlik anda,
Itlik manga xatm erur jahonda.

It men, men, ulusqa or men, men,
Boshdin ayog'i figor men, men!

Ko'p zaxm tanimni urdi barham,
Ul keldi bu zaxmlarg'a marham

Kim, bo'lsa taiida ko'p figori,
Har zaxmdin o'lsa iztirori,

Kim marham ila davosi qilsa,
Jonin ne ajab fidosi kilsa?

Bo'lsa edi menda yuz tuman jon,
Bir toimag'ay erdi bu badan jon.

Borin anga zor qilg'ay erdim,
Yo'lig'a nisor qilg'ay erdim».

Bu erdi fasonavu fusuni
Kim, qildi yana g'ulu jununi.

Yodig'a chu kirdi vahshiyi dasht,
Qilmoq kiniku qulon bila gasht.

Ul itning ayog'-iligin o'pti.
Naxjir azimatig'a²¹ qo'pti.

Bo'ldi yana soyiri biyobon,
Ma'nuslarin²² tilay shitobon.

Ul lahzaki Zand bo'ldi qosid.
Layli sari topibon maqosid.

Hay ichida chun qaror topti,
Xilvatda ul oyg'a bor topti.

Ul pardalar ichra g'uncha kirdor.
Bu tashqari bo'ldi anga sirdor.

Nekim bilib erdi yoridin so'z,
Devonai beqaroridin so'z.

Ko'rguzdi demakda ehtimomin,
Arz ayladi olida tamomin.

Layli chu aping so'zin eshitti,
Ko'ngli temurin dami eritti.

Joni aro andog' o't tutoshti
Kim, dudi aining boshidin oshti.

Gisusimu erdi anbarolud,
Ye chiqmish edi boshig'a ul dud?

Gisu kibi pechu tob topti,
Tob ichra o'zin xarob topti.

Yuz uzr ila Zayd sori boqib,
Hasrat suyi ko'zloridin oqib:

«Key tan aro jon berib kaloming,
Jismimg'a ravon berib payoming!

Jon dardig'a chorako'sh sen sen,
Odam demayin, surush²³ sen sen».

Ko'p uzr qilib so'ziga payvand,
Naqdina base topib kiromand,

Tashqari yibordikim: «Muni ol,
Oz erdi qoshimda naqd filhol.

Uzrungni bu nav' qo'lmog'umdur,
Yuz munchag'a qoni o'lmog'umdur,

Bo'lg'aymuki lutf ila vafodin,
Bir ruq'a bu zor muhtalodin

Devonavashim sori yetursang,
Ham munda javobini ketursang?»

Zayd etmadi dilsitong'a minnat,
Dediki: «Erur bu jong'a minnat.

Bot bo'lki harif muntazirdur,
Bu amrda maks bas muzirdur»²⁴.

Layli tilabon davotu xoma,
Filhol muharrar etti noma.

El anglaridin ichida yuz biym,
Qosidg'a pihoni etti taslim.

Qosid olib o'ldi dashtpaymo,
Ul yergakim, ul g'arib shaydo.

Ish kayfiyatin solib arog'a.
Topshurdi bitikni benavog'a.

Ne erkanini chu bildi Majnun,
Za'f etganidin yiqildi Majnun.

Jismig'aki yerga past tushti,
Choma kibi yuz shikast tushti.

Ul nomag'a chun kushod berdi,
Mazmuni o'qur zamon bu erdi.

XXVI

Laylining «laylatul-badr»dek safha bayozida «laylatul-qadr»dek nomasi savodin Majnun o'qub, og'zi visol shaxdidin shirin bo'lg'onda komig'a zanbur nishi sonchilg'oni va zanbur nishidek xoma no'gin tez etib javobida kog'az tabaqini shaxdolud qilg'oni¹

«Ul tengri oti bila bu manshur
Kim, berdi ko'ngulga ishqdin nur.

Urg'och mayi ishqning salosi,
Odang'a yetishti ibtilosi.

Bir jur'aki chekti ul jigaxrun,
Mast o'ldi, ne mast balki majnun.

Ul may bila kimgakim berib bahr,
Talx etti firoqdin qotib zahr.

Berganga muforaqat balosin,
Yetkurdi muvosalat shifosin².

Bulbulniki qildi zoru g'amnok,
Gul ko'nglagini ham ayladi chok.

Parvona gudozu so'zi andin,
Ut sham'g'a dog'i ro'zi andin».

Chun bo'yla sochib base javohir,
Andin so'ng etib bu nukta zohir

Kim, «Ushbu raqamki naqshi Chindur,
Bir xastag'a bir shikastadindur.

Ya'ni meni zoru mubtalodin,
Sangaki qutulmading balodin.

Ey ishq o'tida xasim nechuksen,
Ey bedilu bekasim nechuksen!

Ey bo'lg'ali ishqim ichra madhush,
Bir jur'ai vasl qilmag'on no'sh!

Ey furqatim ichra gar yog'ib tosh,
Ming tosh yebon yashurmayin bosh!

Ey hajrim o'tida gar bo'lub kul,
Har shu'la ko'runubon anga gul!

Ey xori g'amimni jong'a urg'on,
Gulbongin aning jahong'a urg'on!

Ey silsilai junun elingda,
Dad quyrug'idin rasap belingda³.

Holing nedurur firoqim ichra?
Fikring nedur ishtiyoqim ichra?

Sochingga yopushsa xoru xoshok,
Kim tortar ekin birin-birin pok?

Farqingki emish qush oshyoi,
Kim urkutur erkip andin oni?

Boshingki sips'hr ushotti darham,
Kim bog'lar ekin alarg'a marham?

O'ltursa yuzungga gardu xori,
Kim aritur erkin oni bori?

Jisimingki qonasa g'am toshidin,
Kim yur ekin oni ko'z yoshidin?

Xoriki kafingg'a borur erkin,
Kirpik bila kim chiqorur erkin?

Hajr o'ti taningni kuydurur chog'.
Kim sochar ekin ul o'tqa tufrog'?

Qum uzra yiqilsa jismi zoring,
Kim bor ekin anda g'amgusoring?

Haryon yugururda zoru bekas,
Soyang sanga hamrah erkinu bas.

Tog' ichida issig' o'lsa ma'lum,
Soya qilur erknya ustunga bum,

Vayronada muhlik o'lsa anduh,
Cho'g'z aylar ekin boshing uza «dux».

Hijron tuni joning olsa bebok.
Subh aylar ekin sanga yaqo chok.

G'am za'fida dasht uzra yotsang,
Qum bistar ekin ayog' uzotsang.

Tun boshinga vahsh o'lur ekin jam',
Olingda bo'ri ko'zi ekin sham'.

Qon yutqali istasang piyola,
Topilmas ekin magarki lola.

Ulturur ekin chibin qoshingg'a.
Evrulur ekin quyun boshingg'a.

Ey kosh sipehri tnyra apjum,
Bergay manga dog'i ul tana'um⁴

Kim, tunu-kun o'lg'amen rafiqing,
Yo'lsiz yugururda hamtariqing.

Sen bo'lsangu men jahonda mavjud,
Bo'lsa yana koinot nobud.

Gah sobitu, gah jahonda sayyor.
Yo'q dahr diyori nchra dayyor.

Dilxoh ila ikkimiz maoshi,
Onini visol betahoshi⁵.

Ma'man badanimg'a qo'ynung o'lsa,
Maskan iligimga bo'ypung o'lsa.

Gah egnima takya qilsa boshing,
Tavqi zaqanimda bo'lsa qoshing.

Gah yuzuma tutsa yuzung orom,
Og'ziigga yetursa lablarim kom.

Yetsa tannma tilarda voya.
Hamxobalig'ing nechukki soya.

Naylanki sipehri harza novard
Qitdi bu muroddin meni fard.

Sening nechakim g'amingg'a yo'q mahl,
Chun er kishisen bu sahl erur, sahl

Har sori uray desang takingni,
Tutquchi tikandur etatingni.

Etok dag'i poybanding ermas,
Davri zihi ham kamanding ermas.

Miskin meni zoru poybasta,
Yo'q, yo'qki, zaifi poshikasta.

Ne mayli sukun, pe xaddi raftor,
Yuz qaydi balo aro giriftor.

Bo'lmoq yuz alam uyida mahbus,
Biryon, yana biryon o'ldi nomus.

Er majlisi ichra roh erur zeb,
Xotun kishiga saloh erur zeb.

Bu mehnati ishq pech-darpech,
Nomus chu ketti barchasi hyech.

Pardasini g'uncha aylasa chok,
Barbod etar oni charxi bebok.

Sensizki g'amim dami kam ermas,
Sendin gar emas ko'p, oz ham ermas.

Sen tortibon ohi otasholud,
Men o't yoqibon chiqormayin dud.

Har necha g'amimdin oh chekting,
Navfal bilakim sipoh chekting.

Xaylim yuziga balo urub koj,
Ahlu hashaming'a biymi toroj.

Istab ato ham haloki jonim,
To'kmak tilabon yer uzra qonim.

Men muncha baliyat ichra xushdil
Kim, yorg'a kom bo'lsa hosil.

Gar voqyea juz halok emasdur,
Yuz muncha ham o'lsa bok emasdur.

Mundog' dag'i dedilar fasona
Kim, Navfal ila bo'lub yagona.

Chun hujlasi sori ko'z solibsen,
Qo'lmoqqa qizini so'z solibsen.

Bo'lsun sanga baxt yoru yovar,
Billah manga tushmadi bu bovar.

Bo'lsa dag'i chun sanga erur kom,
Ne kom santa, manga erur kom.

Bog' ichra qo'yub qadamni bir kun
So'rmish edim ul sanamni bir kun.

Ham xo'bu, ham elga mehribondur,
Necha desa yaxshig'ina jondur.

Yovar sanga haq taborak o'lsui,
Bu xayr ishing muborak o'lsun.

Bo'lsang necha oning ila xurram,
Yod ayla gahi bu xastani ham.

Insofg'a ham kanora tutma,
Bizni dag'i bpr yo'li unutma.

Majnun o'qug'uncha bo'yla noma,
Za'f etti tani misoli xoma.

Zayd olig'a har zamon qo'yub bosh,
Arz ayladi sayldek to'kub yosh:

«Key chok yurakka chora andesh,
Marham aro yoshurub base nesh.

Bu nomaki jonni qildi betob
Yozmoqqa javob yo'qtur asbob»,

Zayd aylab edi borin murattab,
Kog'az dag'i xomau murakkab.

Qo'ydi borisin qoshig'a bir-bir,
Ul qildi javobi noma tahrir,

Zayd oldiyu yo'lg'a xez soldi,
Har lahza qadamni tez soldi.

Po'yada sabaq berib sabog'a,
Topshurdi bitikni dilrabog'a.

Xilvatg'a kirib ochib sumanbar,
Ko'rdi suman uzra gardi anbar.

Chun soldi savodig'a pazar tez,
Bu nav' bo'lub edi guharrez.

XXVII

Majnunning ko'z qarosi va kirpik xomasi bila jon safhasida yozg'on ko'ngli shurhalari sharhin Layli o'qub ishq ittihodi iqtizosi aning ko'ngli jarohatlarin munung ham ko'nglin og'ritqoni va aning talxkom bo'lg'onidin munung dog'i komin ochitqoni¹

«Ul tengri oti bila bu noma
Kim, ishq elidin ko'tardi xoma.

Fardiki yo'q avval ibtidosi
Hayyiki yo'q oxir intihosi.

Tog' balchig'i uzra jola urg'on,
Qum tufrog'i uzra mola urg'on.

Har kimniki aylabon parpro'y,
Ta'n aylagan anga odatu xo'y.

Hajr emgokini qatig' yaratqon.
G'am sharbatini achig' yaratqon.

Ishq o'tig'a kimni kuydurub chum,
Ma'shuqig'a bermagan tarahhum.

Qilg'on necha oshiq o'lsa noshod,
Ma'shuqlug' iqtizosi bedod.

Oshiq ichi yuz ming o'lsa parkand,
Ma'shuqni qilmay anga xursand.

Ma'shuqqakim esib nasimi,
Oshiq ichiga solib jahimi!».

Chun bo'yla bo'lub fasona pardozi,
Andin so'ng etib bu nukta og'oz

Kim, «Ushbu g'amu alam bayoni,
Jon safhasida bog'ir nishoni.

Mendinki ichim g'amingda qondur,
Sangaki g'aming tanimda jondur.

Ya'ni: bu junun fasonasidin,
Rasvoliq o'ti zabonasidin

Gulruxlar arosida parig'a,
Anjum aro mehri xovarng'a.

Ne haddim ila duo degaymen,
Yuz madh bila saio degaymen?

Madhing degali dag'i qoni til?
Bo'lsa de olurmu ham oni til?

Kun vasfini qilmoq oshkoro,
Xuffosh tiliga qayda yoro?

Har nechaki chekti tilni savsan.
Gul vasfida keldi lolu alkan.

Har necha bu nav'do'r nazirim,
Yo'q bir necha nuktadin guzirim;

Ey kishvari husn podshohi,
Husn ahli bu kishvaring sipohi:

Ey nozu karashma bog'ida vard,
Ne vard, bahori nozparvard.

Ey lutf jahonining bahori,
Yuzung bu bahor lolazori.

Bo'lg'onda sahar yeli gulafshon,
Zulfungnimu aylamas parishon?

Mashshota² qilurda vusmani pok.
Qoshingnimu aylamas girehnok?

Sarmast ko'zungki erdi bemor.
Sog' o'lmogi bo'ldimu padidor?

Ruxsoring o'tida xoli hindu,
Uzidek uluoni kuydururmu?

Gulbarg uza sunbulung tushub
Qil yanglig' urarmu o't aro pech.

Yuzung xayiyu soching tanobi,
Bormu ul ikovning obu tobi.

Og'zingki adamda bor edi gum,
Aylarmu ayon ani takallum.

Qadding qilibon havoyi raftor,
Aylarmu jahon elin giriftor?

Noz uyqusidin ocharmusen ko'z,
Yuz noz ila elga dermusen so'z?

Ko'yungdaki yo'q mening kibi xas,
Xasdin dag'i qadr ichinda vopas³.

Bu ermish irodai ilohiy
Kim, sirrini bilmas el kamohi

Kim, ko'zki o'yulg'ay erdi, ey kosh,
Ne ko'zki, kesilgay erdi bu bosh.

Ul orazi dilrabog'a tushgay,
Jon birla ko'ngul balog'a tushgay,

Fikr etsam edi bu nav' o'zumni
Ko'r etgay edim iki ko'zumni.

Men kim edimu bu dardi jovid,
Zarra boshida havoyi xurshed.

Bexost yuzunga bir nigohim.
Tushganga mening «yedur gunohim

Kim, muncha kelib balo boshimg'a,
Yuz dardu balo qaro boshimga.

Devona bo'lub chiqib jahondin,
Ovora diyoru xonumondin.

Har kun vatanim bir o'zga vodi
Har tun yana bir daman savodi.

Qum nat'i bo'lub mening saririm,
Kun qursi bo'lub mening fatirim

Ot manga jibol qullasidin,
To'n manga samum hullasidin.

Gah yoru musohibim dadu-dom,
Gah tutmay alar bila ham orom.

Dasht uzra chu vahshatim topib tul,
G'am topib vahsh, bal qochib g'ul.

Hayratda vuxush vahshatimdin,
Mehnatda tuyur mehnatimdin⁴.

Aiduhu balo gumondin ortuq,
Za'f onchaki bo'lmas ondin ortuq

Bir tavri adam bo'lub manga jism
Kim, anga vujud beribon ism.

Bu za'f bila chu po'ya qilib,
Urgamchi tanobidin yiqilib.

Ko'ksumniki tig'i hajr etib chok,
Kirib hasharot ichimga bebok.

Ko'ksun ichida chibin solib sho'r,
Ko'zum uyida vatan qilib mo'r.

Bu nav' qotig'lig'u iriklik,
Yodingdin o'lub manga tiriklik.

Bu damki guharnisor xomang,
Tahrir etibon yetishti nomang.

Alfozin o'qurda ruh toptim,
Har harfida yuz futuh toptim.

Lekin iki so'z edi muharrar
Kim jonima soldi o't muqarrar.

Avvalki nazarga bo'ldi ma'lum,
Navfal ishi bo'lmish erdi marqum

Kim, «Tortib ikov sipohi hunrez,
Haylim sari tig' chektingiz tez».

Alloh-alloh bu ne balodur,
Kim rishtani derki ajdahodur.

Pashsha kimu pillik xayoli,
Yo mo'rg'a sherlik majoli.

Bu mundoq edikim: ul sipahbad,
Yetganda manga sipah edi dad⁵.

Bilgach g'ami notavonlig'imni,
Ishqing aro xasta jonlig'imni.

Bo'lmish iafase qoshimda sokin,
So'zlar dag'i demish ulcha mumkin.

Men birdam o'zumdamen, dami yo'q,
Mundin ajab elga olami yo'q.

So'z ichra chu ko'rdum iztirobin,
Bilmon ne dedim aning javobin.

Ul oldi meniyo uyga ketti,
Ul yerga yetishti ishki yetti.

Chun kinavu qatlin angladim rost,
Qildim neki mumkin erdi darxost,

Kim qinig'a soldi xanjari kin,
Tutti yonibon uyida taskin.

Bo'lgonda fusun qilurga hamdam,
Uylanmak ishin dedi ekin x.am.

Ne angladim aylagan xitobin,
Ne oniki, ne dedim javobin.

Ko'nglumdin o'lub ham erdi barbod,
Nomang o'qug'ondin ayladim yod.

Qilmoq manga mundoq ishni mansub,
Tutg'aymu muruvvat ahli mahsub?

Men muncha balo chskib vafoda,
Sen bo'yla xayolu muddaoda.

Nekim bitiding nechuk qilay rad,
Ne qilsa qilur kim o'lsa bexud⁶.

G'avg'oyi junung'a mubtalomen,
Boshtin-ayog'img'acha xatomen.

Nomangg'a fido ko'ng'ul, ko'zum ham,
Lekin sanga bor bir so'zum ham:

Navfal so'zikim qilib eding zabt.
Mendin emas erdi voqye' ul xabt⁷.

Ul ishqu jupundin o'ldi hodis,
Sen ishq bila junung'a bois.

Uylaimak ishiki nisbat etding,
Bizga o'z ishingni tuhmat etding

Kim, Ibni Salom etib xayoling,
Balkim tama' aylabon visoling.

Ko'nglini, atong qilib tarozi,
Bo'lmish ne ul istaganga rozi.

Sen rozi erur, emasni bilmon,
Bilmas nima tuhmatiii qilmon.

Hay, hay, ne fasonalar bo'lur bu,
Xorij ne taronalar bo'lur bu?

Go'yo savdo yo'lumni urdi,
Hushumni junun yeli sovurdi.

Chun so'zda shuur emas shiorim,
Yo'q harza demakda ixtisrim.

Devonamen, ey pari sifat hur,
Ma'zurdur ulki tutsa ma'zur.

Bo'ldum chu sening g'amingda nobud,
Nobudg'a nukta qayda mavjud?

Yo'qning neki so'z bo'lur xitobi,
Tutmoq kerak oni yo'q hisobi.

Yo'qluq manga gar bo'lubturur yo'l,
Sen bor bo'lu bu yo'qqa yor o'l.

Iqbol ila baxt yoring o'lsun,
Jonlar naqdi nisoring o'lsun».

Maktub o'qug'uncha sho'xi marg'ub,
Ko'p topti shikan nechukki maktub.

Har bir so'zi ichra fikr etib kech,
Ko'p urdi o'ziga nomadek pech.

Insofg'a chunki daxl berdi,
O'z so'zlarining javobi erdi.

O'z nomasidin bo'lub mushavvash,
Bu noma zamirini qilib xush.

Ta'viz etib ul savodi mavzun,
Oning bitigin nechukki Majnun⁸.

Ey qosidi nomabar xabar ne,
Degil sanga ravshan o'lsa harne.

Bir so'z bila dardima davo ber,
Nomang bor esa, chiqor manga ber!

XXVIII

Majnunning atosi devboddek dasht atrofig'a evrulub o'z devona nihodin sargashtalikda toimog'i va junun dashti qaroqchilari hardam aning hushi korvoni xaylin savdo sipohig'a asir etgondin g'arib holot mulohaza qilg'oni va nasoyih hush dorusi bila ani lahzai o'ziga kelturgoni va o'zi bila uyiga yetkurgoni¹

Bu nomani ulki qildi marqum,
Afsonani bo'yla etti ma'lum

Kim, telbai benavo atosi,
Yuz g'ussag'a muhtalo anosi.

Chun muddati o'g'lidin edi fard,
Ko'nglini jarohat aylabon dard.

G'olib bo'lub anga ishtiyoqi,
Sahro sori tushti ittifoqi

Kim, topsa fig'onu zor qilg'ay
Shoyadki ichiga kor qilg'ay.

Afg'onig'a mulhaq aylabon pand,
Shoyad ani aylagay zabonband².

Yuz nuktaga tilni qoyil etgay,
Shoyad ani uyga moyil etgay.

Ruhin qilib ul umed toza,
Har sori surar edi jamoza³.

Chun necha kun ul talabda chopti,
Oxir ani bir buzug'da topti.

Xushroq buzug' anga xonumondin,
Lekin o'zi ko'p buzug'roq ondin.

Oshuftalig'i gumondin ortug',

Ne kelsa gumong'a ondin ortug'.

Gahi tutub o'lturur zdi mo'r,
Gah tufroq ila yasar edi go'r.

Gah shug'li kesak toshurga ta'jil,
Yasar edi ul kesak bila mil⁴.

Gah sochar edi boshig'a tufrog',
Gah tish bila olur edi tirnog'.

Gah tomg'a qo'pub minar edi chust,
Har sori ayog'larin etib rust.

Chimdir edi englarini har dam,
Chaynar edi yenglarini har dam⁵.

Gah cho'g'z bila navoda hamdard,
Gah bum yuzidin oritib gard.

Ham cho'g'z qo'nub qo'lida gustox,
Ham bum boshig'a surtubon shox.

Tom uzra pe xatki cheksa nogoh,
Ul xat kelib ixtiyorsiz «oh».

Boshig'aki urdi zaxm gardun,
Boshi tukidin adadda afzun.

Qonlig' ko'zida tikan bila cho'p,
Kipriklaridin hisob aro ko'p.

Ko'rgach atosi bu nav' holot,
Hayrat aii qildi o'rnida mot.

Dediki: «Nedin, misol ekin bu,
Subhonalloh, ne hol ekip bu?

Kim ko'rdi bu nav' odamizod,
Kim, bermagay o'yla odami yod».

Har nechaki sa'b edi bu surat,
Gom urdi aning sori zarurat.

Ko'rgach atospi kanora tutti,
Go'yo atolig' haqin unutti.

Yig'lab atosi yaqo qilib chok,

Bunyod etti haziiu g'amnok:

«Key yuz yaralig bog'irg'a pora,
Mendin iyega aylading kanora».

Majnun atosi ekanni bildi,
Oh urdiyu olig'a yiqildi.

Boshii ko'tarib quchub atosi,
Jonin tilab anlamak fidosi.

Chirmashtilar o'nla chustu mahkam,
Bir jins iki harf o'lsa mudg'am.

Bir lahza yig'idin erdi oshub,
Hijron achig'ndin erdi oshub.

Oshublari chu topti taskin,
Bunyod etib ul zaifi miskip

Dedikim: «Ayo ramida farzand!
Payvapt bog'irg'a, balki parkand.

Ko'ksun yarasini so'kma muncha,
Bag'rimni qonini to'kma muncha.

Sening taning o'lsa yora g'amdin,
Mening jig'arim bo'lur alamdin.

Bir dam jigarimg'a qilma kovish,
Ko'rgilki pe nav' etar tarovish.

Ul lahzaki yo'q edi nishoning,
Qonim aro muzmar erdi qoning.

Aylab tilaringni muddaolar,
Sadqa beribu qilib duolar.

Och to'yg'azibon yalangni yoptim,
O'ldum deganimda seni topdim.

Uch-to'rt yoshingg'a tegru payvast,
G'am qolmadi bermagan manga dast.

Sen qatrai sutdin olg'ucha kom,
Yuz qatrai qon qilib men oshom.

Aylab toboningni chun tikan resh,

Mening jigaringa sanchilib nesh.

To ilmu-adabni kom qilding,
Maktab tarafi xirom qilding.

G'ofil bo'lman ishingda gamdin,
Borur-kslurungda bpr qadamdin

Qim, fazlu-kamol yoring o'lg'ay,
Ilmu-hunar ixtiyoring o'lg'ay,

Qilgonda tanim raxil yodin,
Yetsa manga charxi bsxafodin.

Ul isho'i ato-anomg'a yetti,
Bir, bir apdoqki barcha ketti⁶.

Sen bo'lgasen ul zamon qoshimda,
Gahi oyog'imda, gah boshimda.

Ruh etgan ila tannmni mahjur,
Chun sham'i hayotim o'lsa benur.

Rishta kibi pechu tobing o'lg'ay,
Parvonadek iztirobing o'lg'ay.

Sen umrg'a bo'lg'asen vasilam,
Sendin yorug'ay yana qabilam.

Gar nuridan o'lsa sham' mahjur,
Mash'al solg'ay qabilag'a nur.

Gum bo'lmag'ay el nchinda otim,
Begonag'a kolmag'ay jnxotim.

Yiqqon neki maxzani hisori.
Bo'lg'ay paqdnm qo'lungda bori.

Yel hujlama solmag'ay guzar tez.
Kimsa hashamim sori nazar tez.

Ruhum bo'lubop xalaf bpla shod,
Qolg'ay bori qavmu xaylnm obod.

Emdiki bu ish kopshmg'a keldn,
Harneki dsdim boshimg'a keldi.

Subhimg'a yetishti shomi mehnat,

Shominga yuz urdi subhi riqlat.

To'sh-to'shdin nchimga qo'ydi yuz g'am,
Bu bir g'amu ssndin o'ldi yuz g'am.

Sham'img'aki zulmat o'ldi xodis,
Ohing bo'lub o'chmagiga bois.

Jon qushi tilab ucharni har dam,
Faryoding anga yana berib ram.

Ishq ichra tusharga joni zoring,
Bildukki po'q erdi ixtiyoring.

Har amrki bo'lsa g'oyati bor,
Har mahlakaning nihoyati bor.

Ishq ahli jahoida ko'rmadukmu?
Bu vodi aro yugurmadukmu?

Bo'lmoq bu sifat bir ishda mag'lub.
Ahli xirad olida emas xo'b.

O't ichraki tushti benavoyi,
Chiqti agar urdi dastu poyi.

Tolpinsa chiqar g'ariq yumkin,
Tolpinmasa o'lmoyin ne mumkin.

Sen ham bu baloda qolma mundoq,
Bir yo'li o'zungni solma mundoq.

Tushsa qadahi billur aro mo'r,
Tadbir kerak chiqorg'a yo'q zo'r.

Har dardki haq kishiga berdi,
Ham haqdin aning davosi erdi.

Haqkim sanga soldi bu baloni,
Ojiz emas etgali davoni.

Bu dag'dag'adin kanora ista,
Har fikr ila o'lsa chora ista.

Bir yo'li agar gumon emastur,
Tadrij ila ham yomon emastur.

Tadrij ila tiftl o'lur xiradmand,

Sokinlik ila qamish bo'lur qand⁷.

Yuz yil kishi umr agar tilar bil
Kim, sabr kerakdur anga yuz yil,

Kim etsa manora uchi voya
Birdur chiqaru tusharda poya.

Chiqmoqlig'ida agar kerak mahl,
Lekii tushari base erur sahl.

Sen dog'i bu yergakim yetibsen,
Tadrij ila yo'lni qat' etibsen⁸.

Yonmoqqa ham o'ldung ersa moyil,
Kelganchadurur yo'lungda manzil.

Yen emdiki raxna basta ermas,
Mundoq safaring xujasta ermas.

Men bo'yla hazipu zor sensiz.
Onang dag'i beqaror sensiz.

Oqshomdin tongg'a joni mahzun,
Tongdin oqshomg'a ashki gulgun.

«O'g'lum» deru ul sifat chekar voy
Kim, charx o'qining qadin qilur yoy

«Bo'tam» debon aylar ul sifat pech
Kim, qolmas ruhidin asar hyech.

Yig'lab urar o'yla tosh uza bosh
Kim, qolur alamda boshidin tosh.

Bu o't chu dimog'in etti mahrur,
Oq sochi sochar yuziga kofur.

Bilmish chekariigni ko'hi anduh,
Anduhi bo'lubdur o'ylakim ko'h.

Tufroqqa yiqilmog'ing chu bilmish,
Tufroq uza ul dag'i yiqilmish.

Sensiz zrrur o'yla dardu g'amlik
Kim, qolmishdur bir-ikki damliq.

Men bo'ylavu ul zaif bo'yla,

Kel ikkalamizga chora ayla!

Ummedi hayotimiz ketibdur,
Ohangi rahilimiz yetibdur.

Begonani uy sori yovutma,
Urnungki qiziqdurur sovutma.

Biz ikki sening g'amingdin o'lsak,
Sen o'lmay motamingdin o'lsak.

Bu ishta haq aylasa xitobing,
Fikr etki, ne bo'lg'usi javobing?»

Surdi chu atosi bo'yla afsun,
Yig'lab oyog'ig'a tushti Majnun.

Kirpik bila chun yo'lin supurdi,
Posuxda bu nav' nukta surdi:⁹

«Key xayling eshigi qiblagohim,
Darding o'tini yorutqay ohim.

Har choraki sen qilib taxayyul,
Ko'nglum o'ti xirmanin qilib kul,

Har sabrki sen topib nihoni,
Ashkim seli oqizib oni.

Bu necha takallumiki surdung,
Kuygan ko'ngul o'tig'a su urdung.

Yo'q, yo'qki qo'yarg'a dog' uza dog',
O't yoqdingu kuydung ustiga yog'.

Nutqung neki ayladi raqamzad,
Ayturg'a javob yo'q manga had.

Hukmung manga orzuyi jondur.
Boshing'a bu hukm ham ravondur.

Olingda ne so'z de olg'amen cho'q,
Gar bo'lsa javobim ul dag'i yo'q.

Lekin sanga bu emas nihoni
Kim, bo'yla qazoyi osmoniy,

Kim tori o'lub bu notavong'a,

Rasvo qildi bori jahong'a.

Bu nav' balo bo'lurg'a jori,
Bo'lmas kishining o'z ixtiyori.

Ishq o'tiki bir sharora ondin,
To'fon qo'porur bori jahondin.

Yuz shu'lani maskaning'a urdi,
Ming barqni xirmaning'a urdi.

Xirman sari tushsa bir sharora,
Kuymakdin emastur anga chora.

Ming barq tushursa ishqi bebok,
Netgay aning o'trusida xoshok.

Ne buyrug'ung o'lsa so'z demasmen,
Majnun menu lek Qays emasmen.

Sarviki sen aylading taammul,
Xas bo'ldiyu xas bu dam erur kul

Bu kulga magarki girdbodi,
Bergay yana sarvdek savodi.

Yetgandaki aylading nazora,
Ko'rdungki meni siyahsitora.

Yo'q mayli sukunu azmi raftor,
Ne mehnat aro edim giriftor.

Qochmoqlig'im erdi tonimasdin,
Balkim toniringg'a arzimasdin.

Dad har sori ketsa ketmak o'lmas,
Nasnosni odam etmak o'lmas¹⁰.

Bo'lmog'lig' iting erur murodim,
Yo'q itcha o'zumba e'timodim.

It kimsaga bevafofig' etmas,
Boshin olib o'zga sori ketmas.

Men iyasiga uzr qo'lg'on itmen,
Bu dashtda telba bo'lg'on itmen.

Mumkin esa telba it oyilmoq.

Yoxud anga e'timod qilmoq.

Sek dog'i meni xirad nihod et,
Har ishtaki qilsam e'timod et.

Uzrumni qoshingda qo'ldum oxir,
Har ishta maof bo'ldum oxir»,

Chun etti uzrining tamomin,
Tez urdi jamoza sori gomin.

Yeshti rasani jihozidan chust,
O'z bo'ynig'a bog'ladi ani rust¹¹.

Topshurdi rasan boshin atog'a,
Dedi: «Ne desang bu muftalog'a,

Itmen iligingda bo'yni bog'liq»,
Deb qildi o'zini to'rt ayog'liq.

Yeshti ato bo'ynidin rasanni,
Azm etti havo qilib vatanni.

To tutti junun yo'lin Navoyi
Kim, bo'ldi vatang'a rahnamoyi.

Majnundek atosi dog'i yo'qtur,
Maskang'a havosi dog'i yo'qtur.

XXIX

Navfalning Majnun qabilasi mehmonlig'idin uyiga borg'och, Majnun atosig'a mizbonliq qilg'oni va payvand rishtasi oralarida mahkam bo'lub, mehmon uyig'a kelguncha Majnun biyobong'a azm qilib, Layli shubonig'a yo'luqqoni va shubon itidek loba qilib, shubon ani qo'ylar arosida yashurg'oni va Laylini ko'rgach qurbon qo'yi bila Xo'tan oyuayranining yiqilmog'i va har qaysini bir vasila bila o'z qabilalarig'a eltmog'lari*

So'z noqasining rahilko'shi,
Bu nav' chekar hudi xurushi².

Kim, chun hashamig'a keldi Majnun
Shod o'ldi alarki erdi mahzun.

Ham qo'ydi atosi notavonliq,
Ham bo'ldi anosi toza jonliq

Kiydurdilar anga xazzu debo,
Xil'atlari barcha chustu zebo.

Har sori yetishti bu hikoyat
Kim, «Hush anga aylamish siroyat».

El ko'nglida bu xayol pishti,
Navfalg'a dag'i xabar yetishti.

Ul xud yeb aning g'amin hamisha,
Zikrin qilib erdi virdu pesha.

Ko'ngliga xayolidin tafakkur,
Jonig'a visolidin tahayyur.

Bu so'zni eshitgach o'ldi xushdil,
Borib ko'rariga bo'ldi moyil.

Otlandiyu surdi ul taraf ot,
Majnun eli ham xabar topib bot.

Soz aylab asosi mehmoni,
Xushdilliq ila tushurub oni.

Majnun bila ul sipahbadi chust,
Yuz mehr bila quchushtilar rust.

Oqshomg'acha komronlig' aylab,
Bu xayl anga mizbonlig' aylab.

Ul xud bo'lubon bu ishga xushhol,
Majnun o'z ishiga qolibon lol.

Chun navfali mehr yuz yoshurdi,
Majnuni falak yoshin oshurdi³.

Rah to'sha kulicha yoydi kavkab,
Navfal dag'i yo'lg'a soldi markab⁴.

Borur edi barcha yo'l aro shod.
Majnun qolibon uy ichra noshod.

Lekin atosig'a yuzlanib kom
Kim, Navfal aning sori qo'yub gom.

Ham ayladi shodu xurram oni,
Ham xayl ichida mukarram oni.

Ko'ngliga tushub bu so'zki Navfal,
Majnunni chu ko'rmish erdi avval.

Layli eli birla harb etib big'.
Kim, chekti aning ishi uchun tig'.

Majnun g'amini chu yer ekandur,
Payvand so'zin dag'i degandur⁵.

Shak yo'kki erur bu ishga moyil
Kim, qildi bnzing hashamni manzil.

Yo'qsa Majnung'a yo'qtur ul yo'l
Kim, kelgay ani ko'rar uchun ul.

Emdi budurur adab manga ham
Kim, hay elppp qilib faroham.;

Oning sari xizmat etgabiz fosh
Kim, bo'lg'ay aning ishiga podosh⁶.

Topsaq yana lutf ila madoro,
Ul so'zni ham etsak oshkoro.

Rozi esa baxtdin quvonsoq,
Yo'q desa qabila sori yonsoq.

Istatti hasham ulug'larii bot,
Arz etti alarg'a bu maqolot.

Borisig'a dilpazir tushti,
Qilmoqlig'i noguzir tushti.

Majnun ishi chunki erdi matlub,
Oning boruri ko'runmadi xo'b.

Harneki kerak qilib muhayyo,
Yerim kecha o'ylakim surayyo.

Jam' o'lubon aylabon bu tadbir,
Qildilar o'shul guruhi shabgir.

Bu gom aro yuz fasona boshlab,
Har birki tugandi yopa boshlab.

Borur edilar debon bu so'zni,
Bu so'z bila xushdil aylab o'zni.

To dashtni oncha qildilar tay
Kim, Navfal uyig'a qo'ydilar pay.

Ul ham qilib ulcha sharti ikrom,
Manzilda berib alarg'a orom.

Qildi tarabu nishot oncha,
Ul xayl ila inbisot oncha.

Kim bori ko'rub mahalni qobil,
Bo'ldilar o'shul g'arazg'a qoyil.

Navfalga g'araz chu bo'ldi masmu',
Ko'nqliga bu nukta keldi matbu'.

Dediki: «Bu so'z deyilmish erdi,
Majnung'a bu g'am yeyilmish erdi.

Qildim chu qabul anga raqamzad,
Emdi dag'i qilmog'umdurur rad.

Siz emdi qo'yung hasham sori gom,
Men sur ishini qilay saranjom⁷.

Sizga dag'i ulcha dastrasdur,
Ortuq manga orzu emasdur.

Soz anlab eting buyon azimat
Kim, fursat erur base g'animat.

To o'ylaki bo'lsa shart papvand,
Majiunni qilay o'zumga farzand».

Miodi nikoh topti ta'yip,
Ul xaylg'a yonmoq o'ldi oyin.

Shod uy sari bo'ldilar ravoia,
Bilmayki ne fe'l etib zamona.

Ul tunki alarg'a qolmay orom,
Navfal sari urmish erdilar gom.

Majnunki uy ichra qoldi diltang,
Ko'zdin to'kar erdi ashki gulrang.

Chun qo'ymadi hajr o'ti qarorin,
Ishq ilgidin oldi ixtiyorin.

Ishq o'ti chekib zabona chiqti,
Uydin yana bexudona chiqti.

Dasht uzra yugurdi besaru poy,
Gah tortib huyu, gah chekib voy.

YoY erdi qaddiyu, novak ohi,
Gardunni qilib nishonagohi.

Bu — yoyig'a chun qurar edi o'q,
Gardun ko'ziga urar edi o'q.

Oyini havolanib taku dav⁸,
Ul nav'ki mehri osmonrav.

Eltur edi yor mehri opi,
Bosh urg'ucha mehri osmoni.

Chun jadyin sog'di charx zoli,
Sut qatralarin oritti holi.

Ul sut bila san'at aylabon zol,
Ko'rguzdi panir qursi filhol⁹.

Olig'a yetishti bir suruk qo'y,
Cho'poni ko'rundi oshnoro'y.

Majnunni dag'i shubon chu ko'rdi.
Ahvolini lutf birla so'rdi,

Majnun dedi: «Ey yuzi humoyun,
Qayda seni ko'rmish erdi Majnun

Kim, tal'atning sshio ko'rundi,
Dardig'a so'zung davo ko'rundi.

Sen ham anga aylading navozish,
Ul dog'i navozishingg'a pozish».

Cho'pon qo'yubon ayog'iga bosh,
Bu nav' takallum anladi fosh

Kim, «Menkim ishnim erur shubonliq,
Qo'y birla qo'zng'a mehribonliq.

Tilsiz gala hamzabonidurmen,
Layli qo'yining shubonidurmen.

Seni ko'rub erdim ul hashamda,
Maktabda sabaq o'qur alamda.

Ishqing alamin dag'i bilurmen.
Har chora qilay desam qilurmen».

Majnun tobonig'a qo'ydi boshin,
Na'l etti o'tuklarig'a qoshin.

Dediki: «Ayo daming ravonbaxsh,
Nutqung o'lgan tanimg'a jonbaxsh.

Isodek o'lukni tirguzursen.
Xush mu'jizadurki ko'rguzursen.

Yo'q, yo'qki, shubonliq ichra Muso,
Ilgingda aso ham ajdaroso.

Muso neki, Xizri¹⁰ rohim o'ldung,
G'am zulmatida panohim o'ldung.

Yetkur manga obi zindagoni,
Ya'ppkn ko'ray yiroqdin oni

Kim, hajrida xasta jon men asru,
Rahm aylaki notavon men asru.

Cho'pon dedi: «Ey xujasta sohib,
Oqshomg'acha bo'l mang'a musohib.

Chora tarafi pazora aylay,
Bir nav' ishingga chora aylay».

Majnun chekibon duosig'a til.
Bo'ldi aiga ul kun o'ylakim yil,

Mag'rib sari mehr aylagach ro'y,
Surdi cho'pon hasham sari qo'y.

Bir qo'y terisin chiqordi filhol,
Majnung'a dediki: «Egninga sol.

Qo'ydek bu terini xil'at ayla,
Boshdin ayog'ingg'a kisvat ayla.

Qaddingni g'anam¹¹ ichinda xam qil,
Oshiq esang oni mug'tanam bil

Kim, kelgusidur buti parichehr,
Andoqki hamal fazosig'a mehr.

Qizlar bila o'ynayu talosho,
Qo'y sog'mog'in etgali tamosh

Yetganda boshingg'a sen bilursen,
Ne nav' nazorakim qilursen».

Majnun yopinib terini mahkam,
Qo'ylar aro anlabon qadin xam.

Borur edi to'rt ayog'lanib tez,
To qildi zamoia fitnaangez.

Qo'ylar chu qabilag'a yovushti,
Qizlarg'a xirom jo'shi tushti.

Anjum kibi chnqtilar shitobon,
Layli ul aroda mohitobon.

Chun ishq aro ko'p bo'lub maloli,
Oshuftavu tiyra zulfu xoli.

Hijron o'tidin uzorida tob,
Gulbargi sirishk birla serob.

Gnsuki bo'lub yo'lig'a jorub,
Olamg'a sochib g'uboru oshub.

Fitnaki ko'ziga surma tortib,
Jon naqdin olurg'a ko'z qarortib,

Mujgoniki qatl aylab ohang,
Yuz shu'lasididind tutub rang.

O'tlug' yuzikim bo'lub dilafro'z.
Majnunkushu balki nuktadon so'z.

Bu nav' jamol ila yetishtn
Yuz g'anju dalol¹² ila yetishti.

Majnung'a ko'rungach ul parizod,
Oyini hayoti bo'ldi barbod.

Bir ohi falak shigof chekti
Kim, ko'kni anga g'ilof chekti.

Qo'y ichra yiqildi zoru bedil.
Qo'ydekki qilurlar oni bismil.

Ul nolaki chekti bemaduro,
Qo'ylarg'a ram o'ldi oshkoro.

Bo'trashti chu har birisi bir yon,
Qoldi orada g'arib giryon.

Layli IchYI o'rta b o'tlug' ohi,
Keldi bilayin debon kamohi.

Boqsa yotur erdn yer uza po'st,
Ul po'st aro nihon bo'lub do'st.

Baskim g'am o'ti tanin qarortib,
Ul mushk o'ziga nofa tortib.

Mushkin ko'runub tani nizori,
Layli sochining nechukki tori.

Gulruxg'a chu bo'ldi qissa ma'lum,
Oh urdiyu hushi bo'ldi ma'dum.

Yor uzra yiqildi sarvqad hur,
Tufroq uza tushtn go'yiyo nur.

Ishq ichra tani nazor birla,
Hamxobalig' etti yor birla.

Oshiqki erur ishida sodiq,
Ma'shuq bo'lur boshida oshiq.

Qizlar bo'lubon ul ishdin ogoh
Kim, bo'yla yiqildi ikki dilxoh.

Gulruxni ko'tardilar ham uldam,
Vasl o'lmay alarg'a xushsiz ham.

Azm aylab o'kush fasona birla,
Ul amrda yuz bahopa birla.

Sahroda qolib g'aribu bexesh.
Hayratda shuboni choraandesh

Kim, topsa xabar qabila ahli,
Birdam yo'q anga hayot mahli.

Mundoqda nki jamozalnq tez,
Yettilar etib jamozalar xez¹³.

Bu holat ichinda topqoch oni,
Bir noqa¹⁴ cho'kurdilar ravoni.

Noqa uza oni qo'pdilar chust.
Ilgin ayog'ini tongdilar rust.

Voqif bo'lmay qabilada el,
Azm o'ldi alarg'a o'ylakim yel.

Mundoq dedi roviyi fasona
Kim, kelgach atosp uyga yona.

Bildiki ketibdur ul hamul shom,
Ko'p yng'ladi uyda tutmay orom.

Yig'lay-yig'lay izin irishti,
Ul yerda yetishtikim yetishti.

Bog'lab teva uzra chunki topib,
Kelturdi uyiga tegru chopib,

Yetkurguncha hashamg'a oii,
Yuz qatla labig'a yetti joni.

Chun yetti qabilag'a yobondin.
Yod etmadi qo'y bila shubondin.

Ey vodiya Ayman¹⁵ ichra qo'ychi,
Itmen sanga o'z qoshingda qo'ychi!

Shug'lung bila boshladim yo'lumni
Tut lutf ila sek dag'i qo'lumni.

XXX

Majnun atosi o'g'lina ko'p nasihatlar bila Navfal hashamig'a olib borgoni va Navfal sur asbobini surur bila chiqarg'oni va tazvij rshitasi aqdi tuzslgoni va ul girih mahkam bulmasdin burun uzulgoni va bir oshiq ma'shuqi vaslidin kom topqoni va yana bir oshiq ma'shuqi vaslin tilay gom urg'oni¹

Mashshotaki so'z durini terdi,
Bu bikrg'a bo'yla jilva berdi

Kim uyga chu keldi zor shaydo,
Mag'zi aro bo'ldi hush paydo.

Yig'lab atosi qilib shikoyat,

Etib yana pandi benihoyat.

Ul soʻz demayin malolatidin,
Boqmay atogʻa xijolatidin.

Fahm oʻlgoch atosining maloli,
Tufrogʻ etib ani infioli.

Yuz yerga qoʻyub tutub qulogʻin.
Koʻp oʻpti atosining ayogʻin.

Dediki: «Kechur gunohim oxir
Kim lutfung erur panohim oxir?»

Koʻrgach ato ajz eʼtirofi,
Dedi: «Bu ishingadur talofi².

Qilgʻon boridin rujuʻ qilsang,
Ne ishga desam shuruʻ qilsang.

Mendin tilasang rizo qabul et.
Ne sharʻ etar iqtizo qabul et».

Majnunki futuvvat ahli erdi,
Ihsonu muruvvat ahli erdi.

Hush oʻlsa dimogʻi ichra sokin,
Tarki adab ermas erdi mumkin.

Odobi hidoyat ahli yangligʻ,
Oyini valoyat ahli yangligʻ.

Andoqki tilab xudo rizosin,
Andin soʻng ato-ano rizosin.

Dedi: «Sanga harnekim rizodur,
Qilmogʻligʻ ani manga sazodur.

Hukm etki ne navʻ etay shiorim,
Etmakda ani ne ixtiyorim?»

Boʻldi atosi bu nuktadin shod,
Navfal ishidin soʻz etti bunyod

Kim, Navfalkim Arabdadur toq,
Yoʻq, yoʻq, ne Arabki, toqi ofoq.

Koʻp boʻldi seiing uchun alamsanj,

Ko'ngliga ishingda yetti ko'p ranj.

Chunkim yo'q edi azalda taqdir.
Topmadi ishing butarga tadbir.

Emgaklari bo'ynunga erur qarz,
Uzrin qo'lmoq sapga erur farz.

Emdi budurur aning rizosi,
Ham xasta atongning iltimosi

Kim, zohir etib tariqi payvand,
Qilsoq anga dog'i seni farzand.

Bir yotlng'i bor emish parivash,
Boshtin-ayog'i latifu dilkash.

Iffat haramida ul jamila,
Savdosida zor yuz qabila.

Vaslin tilar elga xud adad yo'q,
Ayturg'a aiga valek had yo'q.

Bu ish biladur manga mubohot,
Ta'xirda keldi biymi ofot.

Mendin tilasang rizo, rizo ber,
Bu qissa rizosini manga ber!»

Majnun tilin andoq ayladi band
Kim, bo'ldi rizosi birla xursand.

Xushvaqt o'lubon qo'pub tarabiok,
Indatti qabila ahlini pok.

Harneki kerak ul ish yarog'i,
Omoda qilib ziyoda dog'i.

Majnunni yasab libos birla,
Tun-kun kibi kishu os birla³.

Hyech ish bila favt qilmay avqot,
Navfal sori azm qildilar bot.

Ul ham chu eshitti mojaroni.
Jam' ayladi xeshu aqraboni.

Jashi anjumanin⁴ azim qurdi.

Ul xaylni bazm aro tushurdi.

Oyini tarabg'a qo'ydilar yuz,
Ichku edi necha kecha-kunduz.

Chun bo'ldi tarab ishiga anjom,
Birdam ko'tarildi bazmdin jom

Ko'p ziynatu zeb etib ikovni,
Gulchehra kelin bnla kuyovni.

Qiznn asrab hijob ichinda,
Oydek to'quz niqob ichinda.

Bazm ichra kuyovga qo'ydurub gom,
Berdilar el o'rtasida orom.

O'lturdi xatibi Iysi i'joz⁵,
Haq hamdu sanosin aylab og'oz.

Oy birla quyoshni ayladi aqd,
Boshi uza sochtilar base naqd.

Chun mehr kelin kibi yoshuidi,
Tun yerga kuyov kibi yukundi.

Gardun ko'rubon bu ish muvofiq,
Kelturdi to'quz tabaqda sochiq.

Ul uygaki urmish erdilar taxt,
Taxt ustida solmish zrdilar raxt

Boshladilar ul, ikkovni xandon,
Yo'q kulgu vals alarg'a chandon.

Majnunni qarinqilib parig'a,
Topshurdilar oynp Mushtarig'a.

Uy girdidin elpi surdi Navfal
Kim, qolmadi anda elga madxal.

Ul tegrada jam' yo jarida,
Alqissa yo'q erdi ofarida⁶.

Bir pos chu tundin o'tti ul xayl,
To'shluq-to'shi qildi uyqug'a mayl.

Navfal yiroq o'lturub ichib mul,

Hardam qilur erdi bir taxayyul.

Savdosi bu yo'lg'a tutti oni
Kim, uy yonig'a kelib nihoni

Sekin qilib uy kiyzini pora,
Ul furjadin ayladi nazora.

Ko'rdi yeridin qizinki qo'pti.
Majnu qoshig'a kelib yer o'pti.

Bunyod ettiki: «Ey yagona,
Ishq ichra yagonai zamona.

Ham mehri safo yuzungda toli',
Ham nuri vafo engingda lomi',

Bu nukta erur qoshimda ravshan,
El olida ham erur muayyan

Kim, Layli ishida notavonsen,
Ishqida jahong'a dostonsen.

Ko'nglungdur aning g'amida mahkam
Kim, ishq erur sanga musallam,

Ko'nglung o'tidin sovutmog'ungdur,
Ul borida yor tutmog'ungdur.

Ikkimiz atosining rizosi,
Solmish sapga bu ish ibtilosi.

Chun kishvari ishqning shahisen,
Ishq ahli o'tining ogahisen.

Bordur manga dog'i dardmandi,
Ishqim rasanig'a ponbandi.

Dardim o'ti ichra tobi oning,
Men dog'i kelib xarobi oning.

Lekin ikimiz o'ti nihoni,
Ne meni ulus bilib, ne oni.

Fikr aylaki ul asiri mahjur,
Fahm etsa seping bila mayga sur.

Bu kecha aning ne holi bo'lg'ay?

Umri kunining zavoli bo'lg'ay!

Sirrimni sanga chu ayladim fosh.
Sendin manga budur emdi podosh

Kim, rozi bo'lub g'aromating'a⁷,
Bo'ynungni qo'yub malomating'a.

Qilmay meni el aro fazihat⁸,
Qo'psang dag'i aylasang azimat.

Har kimgaki bu fasona yetsa,
Ul xayl seni malomat etsa,

Men bo'lmasam el aro muotab,
Qilsaig sen o'zungni-o'q muxotab⁹.

Bu nav' muruvvat o'lsa sendin,
Izhoru futuvvat o'lsa sendin.

Ummedim erurki qodiri pok,
Layliniki keldi nodiri pok

Uz hifzi aro zimonda tutg'ay,
Har mahlakadin amonda tutg'ay.

Ham hajrida olmag'ay shikibing,
Ham vaslini aylagay nasibing».

Majpupg'a yetib bu so'zdin ozor,
Ul xasta ishiga yig'ladi zor.

Dedikim: «Ayo ramida payvand!
Bo'l ishqu mu.habbatnngg'a xursand.

Yoringg'a vafo shioring o'lsun
Kim, tepgri hamisha yoring o'lsun.

Men xud tushubon ichimga anduh
Qilg'um edi azmi vodiya ko'h.

Ko'nglungni knlur uchun rioyat,
Oshufta zamir edim bag'oyat.

Bu lutfki sendin o'ldi zohir,
Uzrunpni nechuk qo'lay men oxir

Ketmakkaki jazm niyatim bor,

Ketsam sanga xud ne minnatim bor.

Men xud ketar erdim ushbu soat
Berding safarimg'a istitoat.

Minnat sanga yo'q, o'zumga qo'ydim.
Jon birla iki ko'zumga qo'ydim», —

Deb qo'nti anga duolar aylab,
Mundoq karamu atolar aylab.

Soz etti og'olig'u singillik,
Ko'p istadi singlidan bihillik.

Chiqti dag'i azmi po'ya etti.
G'am bodiyasig'a kirdi ketdi.

Navfal ko'rubi bu turfa holat,
Qiz birla kuyov aro maqolat.

Qo'pti dog'i uyda tebradi dang,
May ichra kishi yegan kibi bang.

Ko'rgan neki yod etib uyolib.
Ne asray olib, ne ayta olib.

Uyning yana sori qahru kindi,
Qiz oshiqi bor emish kaminda.

Ilgi arodashnai¹⁰ tutub tez
Kim, bo'lsa ul ikki ishratangez.

Ul ikkini ham halok qilg'ay,
Uz ko'ksini dog'i chok qilg'ay.

Pok erdi chu ishq ichra ul zor,
Ishq ayladi anga o'ni gulzor,

Majnung'a tutub o'zini taslim,
Ko'p topti tariqi ishq ta'lim.

Tufrog'ig'a surtubon jabinlar,
Tavrig'a dedi ko'p ofarinlar.

Ham dilbaridin topib nishona,
Oyini vafoda g'oyibona.

Bexud qilibon bu holat oni,

Ul mehru muhabbati nihoni.

Chun shavqida toqati bo'lub toq,
Un ichra kirib harif mushtoq.

Yer ustida ayladi tanin past,
Tufroqqa jonni qildi hamdast.

Ma'shuq chu ko'rdi potavonin.
Yuz sa'y ila asradi fig'onin.

Mexr ila boshig'a soya soldi,
Boshtin ko'tardi ko'nglin oldi.

Yillarki bu ishq aroda erdi,
Kundin-kunga ziyoda erdi.

Bermaydur edi ikovga payvast,
Bu tungicha vasl davlati dast.

Bir-biriga mehr etib padidor
Bo'ldilar ikovla masti didor

Juz nafs murodikim yo'q erdi,
O'zga bori kam dast berdi.

Tong otg'ucha gungu lol edilar,
Sarmasti mayi visol edilar.

Chun tong qushi nola yod qildi
Oshiq dag'i xayrbod qildi.

Bosh oldiyu keti vasldin shod,
Ma'shuqasi qoldi g'amdin ozod.

Chun subh arusing yuzida,
Ko'rguzdi sapida dam sapida.

Mashshotai charx tutti o'tru,
Kun chashmasidin yuziga ko'zgu¹¹.

Sur eli yuz urdi bomdodon,
Qiz birla kuyov qoshig'a shodon.

Ul uyda biri edi, ikov yo'q,
Qiz yolg'uz edi, vale kuyov yo'q.

To'ldi yana g'amdin ul arozi,

Majnun eli xud o'lumga rozi.

Navfal bilibonki iyedur ahvol,
Ayturg'a vale tili bo'lub lol.

Majnun eliga base qo'lub uzr,
Aytur so'zi sarbasar bo'lub uzr

Kim, «Tengridin erdi bo'yla taqdir,
Nekim taqdir erur, ne tadbir¹².

Ne sizdin o'lub bu ish, ne bizdin,
Balkim ne o'g'uldinu ne qizdin.

Taqdirdin erdi bo'yla holat,
Shukr aylangu raf' eting malolat».

Bu uzr ila barchani uzotti,
Yondi o'ziyu uzoldi yotti.

Ul nav' nuhufta ranju temor,
Bistar uza jismin etti bemor¹³.

Bemormen, ey tabibi hoziq,
Tashxising emas vale muvofiq,

Jonimni olur g'ami nihonim,
Daf' aylavu yo bag'ishla jonim.

XXXI

Falak zoli musha'bidlig'ining buqalamunlug'i Majnunni Navfil qizi visolig'a yetkurmasdin burun ayirg'ondek Laylini dog'i Mbi Salom malolatidin salomat ayirib hajr karo tunida ikki nomurodni murodg'a yetkurgoni va badansiz ruhni ruhsiz badang'a kivurgoni va ruh bila badan vasli muyassar bo'lg'och tig'i firoq surgoni va ul suv bila bu visol o'tin o'churgoni¹

Kilkiki bu safha qildi xorish,
Afsona bu nav' etar nigorish

Kim, ul necha kunki charxi purfan
Kim, ko'proq anga fireb erur fan.

Hazl etti ne hazl, behayolik,
Majnung'a buyurdi kadxudoliq².

Ham Ibni Salom ittifoqi,
Soz ayladi uylanur yaroqp.

Harnski kerak qilib murattab,
Layli xashamig'a surdi markab.

Chiqtilar alar dag'i topib kom,
Berdilar anga uy ichra orom.

Xaylini dag'i tushurdilar bot,
Bazm ichra qadah keturdilar bot.

Ul nav'ki rasm erur ziyofat,
Aylab anga dog'i ko'p izofat.

Aysh ayladilar necha tunu kun
Kim, ne kunya maysiz erdi, ne tun.

Chup bo'ldi mahalki aqdi tazvij.
Bergay bu nishot ishiga tarvij³.

Bo'lmish edi soat ixtiyori,
Jam' o'ldi qabila ahli bori.

Til chekti xatibi harzapayvand
Aqd ichra kuyovni ayladi band.

Chun topti pikoh ishi sarapjom,
Layli haramig'a urdilar gom

Kim, mayl etibon tumap jafog'a,
Bergaylar ul oyni ajdahoga.

Yer ilgi chu ilgiga yovushti,
Misking'a g'arib qissa tushti.

Tab'i xafaqondin erdi ma'lul,
Ko'p bo'lsa edi qadahqa mashg'ul,

Andoq solur erdi jismig'a pech
Kim, kelmas edi anga nafas hyech.

Ichti pecha kun chu bemadoro,
Ul zaxmati bo'ldi oshkoro.

Ul nav'ki tarki hush qildi,
O'lgan kishilar kibi yiqildi.

Ul bo'ldi hayotidap chu mahjur,
Motamg'a mubaddal o'ldi ul sur.

O'lgan sog'inib xaloyiq oni,
Bir uyga kiyurdilar ravoni.

G'avg'o bo'ldi kuyov boshig'a
Kim, kelmadi el kelin qoshig'a.

Bechora kelinni lol etib fikr,
Tovusi shikasta bol etib fikr.

Ko'ngli aro erdi yuz tafakkur,
Ul bordiyu kelda ming tahayyur.

O'z qatlini aylamish edi big',
Pinhon qilib erdi zahrlik tig'

Kim, xasm topar nafas anga kom,
O'lturgay o'zini kom-nokom.

Ag'yordin o'zni ori etgay,
O'z yori vafosi birla ketgay:

Tig' o'ziga ixtiyor qildi,
Xasmi badanig'a kor qildi.

Ko'rguzdi butun falak nifoqi,
Ko'p amri g'arib ittifoqi.

Bu erdi biriki ul iki fard
Kim, jonlari erdi dardparvard.

Bahri falak urdi ul sifat mavj
Kim, ayladi ikki fardni zavj.

Har birni yana birov bila juft,
Yetkurmadi hyech dur aro suft⁴.

Bir buki bu nav' iki kudurat.
Bir kecha ichinda tutti surat.

Ham ul kecha ayrilishtilar bot,
O'z bo'lmayin o'ldilar yana yot.

Go'yoki munajjimi nazarbip,
Bir erdiki soat etti ta'yin.

Bu ishda munajjim ar zabundur,
Ya'ni «kazabal-munajjimun» dur⁵.

Alqissa kuyov chu bo'ldi behol,
Za'f ayladi paykarini pomol.

Majmu' el onda erdi ul tun,
Kadbonuvu zolu bikru xotun⁶.

Layli bo'lub ul balodin ozod,
Topti g'amgin zamirini shod.

Ko'rdiki qoshida kimsa yo'qdur,
El barcha kuyov boshida o'qdur.

Ko'ngli to'la erdi hujra xoli,
Uy yonida bir qum erdi oliy.

Uydin tashqarp qo'ydi gomin,
Ul qum uza ko'rguzub xiromin.

Tutmas edi lahza-lahza orom,
Sekin-sekin urar edi gom.

Har lahza der erdi shukri bori,
Borurda yo'q erdi ixtiyori.

To oncha masofat ayladi tay
Kim, qilsa nazar ko'runmagay hay.

Majnun dag'ikim tutub biyobon,
Bu sori kelur edi shitobon.

Ul munga, bu anga chup yovushti,
Ikkisiga iztirob tushti.

Layli tanibon aning navosin,
Navha aro nazmi jonfizosin.

Majnung'a yetib aning nasimi,
Kolmay ichida firoq biymi.

To bir-biriga yetishtilar bot,
Kim ko'rdi visol bo'yla, hayhot?

Chun bir-birispn tanishtilar jazm,
Ruh etti badan harimig'a azm.

Ya'ni badan o'ldi zoru majruh,
Ma'shuqi o'shul badan aro ruh.

Ruhi qudsiy nuzul qildi,
Xoki tan aro hulul qildi.

Ikki guhar o'rni bo'ldi bir durj,
Ikki quyosh avjn bo'ldi bir burj,

Bir sog'ar aro tushub iki mul,
Bir g'uncha aro butub iki gul.

Bir jismda ikki ruh o'lub gum,
Bir ko'z arosida ikki mardum.

Vasl ayladi ikkilikni boqiy,
Vahdat qadahini tutti soqiy.

Bu boda birini mast qildi,
Ul birini mayparast qildi.

Yo'q, yo'qki, ikisi mast bo'ldi,
Ham ikkisi mayparast bo'ldi.

Bu turfaki gar iki edi ot,
Topilmas edi bag'ayri bir zot.

Ikki qadahi obi zidagoni
Qo'shulsa, kim ayru anglar oni?

Bu qand ediyu ul zulol monand,
Jazb ayladi ul zulolni qand.

Bu suv edi ul hubob hosil,
Bir oh ila o'ldi anga vosil.

Bir lahza sipehr o'lub muloyim,
Fitna ko'zin etti kecha noyim.

Aflok vafog'a bo'ldi bois,
Aflok uyidin chiqib havodis.

Amn ila zamonai musha'bad,
Atrofig'a dahrning chekib sad.

Yor erdi sipehru, davr yovar,
Aql aylamayin bu ishni bovar.

Harneki hisobi ofarinish,
Aylab ul ikovga vasl xohish⁷.

Urgamchi shaboqqa julni tirmab,
Tumshug'ini rishta birla chirmab.

Xuffoshki sayri davr topib,
Olamg'a qanoti parda yopib.

Yuziga tushub bo'ri qulog'i,
Andin yopilib ko'zi charog'i.

Nogah uku chekmagay debon un,
Tumshug'i etib ko'zini chobun.

Qo'ychi ktin uyqu devi bosib,
Qo'ylar yupgi rishtasidin osib.

Makr ila savodi anbarolud,
Do'ltu to'shugiga solibon dud.

Osuda charandavu paranda,
Uyquda gazandavu daranda.

Imdod ayon qilib taboyi',
Bo'lmasqa bu nav' vasl zoyi'.

Ne gard qo'pub, ne yel ravona,
Suv sokinu chekmay o't zabona.

Yoymoqqa havo mijozi moyil,
O'tning kurasi yuziga hoyil.

Ham parda tiroz o't hariri,
Inmasga sipohi zamhariri.

Ul dog'i falak yuzin tutub pok,
Bir-bir yuzini to'qquz aflok.

Nahsiyatidin kechib savobit,
Sayyor saodat ichra sobit.

Oy qursida yo'q ziyo nishoni,
Yer anga quyosh qo'mondoni.

Tong otqucha yummayin ko'zin tiyr
Aylar edi «in yakodu» tahrir.

Zuhra ne o'qub, ne cholibon chang,
Parda aro kirmak aylab ohang.

Ko'p sham'iki yer tubiga borib,
Xilvat kecha sham'ni chiqorib.

Bahrom chekib sinon, solib sho'r.
Kim boqsa yomon ko'z aylagay ko'r.

Birjis qo'l ochubon duog'a,
Fursat tilab ikki dilrabog'a.

Nahsiyyatidin Zuhul yumub chang,
Tunga berur erdi yuzidin rang.

Tun qirg'a bulg'abon qo'lini,
Berk aylar edi sahar yo'lini.

Sovuq nafasini urmayin subh.
Tun kullarini sovurmayin subh.

Sodiqqa nafas urar havas yo'q,
Kozibga xud ul kecha nafas yo'q.

Tun dudi tutub falak xamini,
Tutmish edi subhlar damini.

Yo'q elga yorug' charog'i binish,
Uyqu aro qolib ofarnnish.

Ul ikki nechukki baxti bedor,
Bo'lub biri-birga masti diydor.

Yillar bo'lg'an falak xilofi,
Bir kechada topibon talofi.

Chirmashtplar o'nlakim tanu jon,
Ye sarvi snhiyu ishqpechon.

Gohi bu o'pub aning ayoqin,
Goh ul islab munung saqoqin.

Bu goh qilib qo'lini qullob.
Ul tang'a sochi kibi urub tob.

Ul goh tutub muniig qo'lnp tuz,
Gah surtubop anga ko'z, gahi yuz.

Bu goh ochar edi qulochin,
Chirmar edi qo'lg'a yor sochin.

Ya'ni anga ganj kim havasdur,
Chirmashsa yilon ajab emasdur.

Ul goh munga ayon qilib dard,
Jo'lida sochidin oritib gard.

Ya'ni bu savodi g'am g'ubori,
Behkim mapga nofan totori⁸.

Majnun sog'inib o'zini Layli,
Aylar edi nozu ishza mayli.

Layli o'zini sog'indi Majnun,
Shukr ettiki, yori erdi maqrun.

Ul bu bo'ldiyu lek bu ul,
Topmadi aroda ikkilik yo'l.

Har ishq o'tub haloklikdin,
Ayrur emas erdi poklikdin.

Ishq ahli bu naz' o'lsalar pok,
Gar sasl muabbad o'lsa nebok?

Oshiqki murodi kom bo'lg'ay,
Oshiqliq anga harom bo'lg'ay.

Alqissa ul ikki yori dilband,
Chun bo'ldilar o'yla vasl payvand

Payvandi sipehrning uzuldi,
Ohang'i jafo yana tuzuldi.

Yolg'on kulariga bo'ldi rog'ib
Kim, qildi tulu' subhi kozib³.

Chun subh qarori tog'din oshti,
Majnun yuragiga o't tutoshti.

Laylidan o'lub tarab gurezon,
Tong sham'idek o'ldi ashk rezon.

Bildilar ikovki charxi bemehr
O'z mehriga zohir etgusi chehr.

Yuz uzr ila qo'ptk sarvi navhyez,
Nargislarin aylab arg'uvon rez.

Sharh ettiki fitnai havodis,
Oqshom ne ish etmish erdi hodis.

Ya'ni: «Turaring'a yuz jihatdur,
Borsam dag'i ayni maslahatdur».

Bag'ri yarasin bu dog'i so'kti,
Ba'zi kecha o'tkan ishni to'kti.

Bir-birlarining o'pub ayog'in,
Toza qilibon firoq dog'in.

Devopaga qoldi g'am tuni dard,
Uz burjig'a chiqti mohu shabgard.

Xush davlat erur visol shomi,
Ochilmasa subhi hajr domi.

Ul shom yuz ilcha gar havasdur,
Chun subh dam urdi bir nafasdur.

XXXII

Majnunning firoq toshi ko'ksiga urar uchun Najd tog'ini² oromgoh silg'oni va ul tog'da ko'zidin to'kkan bag'ar xunobasi bila lolazor ochilg'oii va g'azoli mushkbo'yi yodidin mushkin g'azoli bila takallum tuzgoni va nasimi mushkafshon bila navo ko'rguzgoni¹

Afsonasaroyi dardparvad,
Mundoq dedi bu fasonai dard

Kim, ul kechakim iki dilorom
Bir-birining vaslidin olib kom,

Dasht uzra birisi qoldi yolg'uz,
Qo'ydi birisi qabilag'a yuz.

Xoli qolib erdi xirgahi moh,
Soldi o'zin anda mohi xirgoh³.

El bo'lmadi holidin xabardor,
Kim vaslidin o'ldi bahrabardor.

Ul zumrai nomurod g'ofil
Kim, bo'ldi anga murod hosil.

Chun subh kuyovdek aylab oro,
Jilva bila bo'ldi oshkoro.

Tangi nafas etti oni asfar,
Ul rang ilakim guli muasfar⁴.

Sohib xafaqon kuyov ko'z ochti,
Boshidag'i el sari so'z ochti.

Dediki keturdilar amori,
Azm ayladi o'z visoqi sori.

Kim, za'fi qachonki bo'lsa zoyil,
Bo'lg'ay yana aylar ishga moyil.

Layliki uy ichra tutti taskin,
Hajr anduhidin ko'p o'ldi g'amgin.

Yor isi topib edi dimog'i,
Onsiz bo'la olmadi farog'i.

Ham dardida bor edi qatig'liq,
Ham ayshida bor edi achig'liq.

Majnung'aki stti davlati vasl,
Fahm etmagan erdi lazzati vasl.

Kuyub g'am o'tig'a o'ylakim xas,
Vasl oti eshitur erdiyu bas.

Chun vasl ila toza bo'ldi joni,
No'sh etti yuz obi zindagoni.

To'kti bu hayot no'shin ayyom,
Tutti yana zahr to'la yuz jom.

Hajriki anga murattab o'ldi,
Avvalg'idin emdi as'ab o'ldi.

Ko'ngli aro yuz baloyi hoyil,
Bo'ldi, yana Najd sori moyil.

Ul qullaki Najd derlar oii,
Yer uza kelib sipehri soni.

Avjiki yetib falak simoin,
Qoplondin olib qamar nizoin.

Ham qoplonidin asadg'a emgak,
Ham takkasi jady birla hamtak¹³.

Gulgunau vusmadin yuzi fard,
Ya'niki yo'q anda sabzau vard.

Qolqonig'a onning urub tig',
Bal mehr yuziga tegurub tig'.

Tig'i uza pora-pora xora,
Andoqki qilichda sangpora.

Xoro edi jismi ko'h to ko'h,
Oshiqqa nechukki ko'hi anduh.

Oshiqqa jafo qilur uchun fosh,
Qo'yniyu etaklari to'la tosh.

Har xor anga hajr peshidek tez,
Har xora firoqdek g'amangez.

Majnung'a bu tog' avji maskan,
Ul avjda xoraro'bu xaskan.

Ya'ni buki tutqoch anda manzil,
Manzuri edi bori qaboil.

Layli hashamni qilib pishoni,
Ko'zidin nturmas erdi oni.

Bu nav' qilib g'amig'a chora,
Ul hayni qilur edi nazora.

Chiqsa edi ul qabiladin dud,
Aylar edi ko'znn surmaandud.

Gard o'lsa falak sori alamkash,
Bor erdi ko'ziga to'tiyovash.

Urdu yana ul taraf qadamni.
Tortib yana ohi dam-badamni.

Ul tog' uza chiqti otashangez
Apdoqki biyikka o't chiqar tez.

Tikti yana ul qabilag'a ko'z,
De boshladi o'z-o'zi bila so'z.

Davrida vuhush bo'ldi paydo,
Hush ichra alar vale bu shaydo.

Girdida tuyur bo'ldilar jam',
Parvopa alar valek bu sham'.

Bu nav' bo'lub shiori oning,
Ul xayl ila ro'zgori oning.

Ul vahshki erdilar jalisi,
Bir jayran edi aning anisi,

Ham ko'ziyu bo'yni sho'xu nozuk,
Ham paykaru shaxsi chustu chobuk.

Surat anga lutf xomasidin,
Nofa anga jon shamomasidin⁶.

Devonag'a yoru oshno ul,
Takya qilur o'lsa muttako ul.

Bo'ynin quchar erdi ko'rguzub mehr,
Surtar edi chehriga aning chehr.

Ashkin aritib qulog'i birla,
Jismini qashib tuvog'i birla

Vasfi ora soz etib tarona,
Der erdi qulog'iga fasona:

«Key dilshudalarga oshno xo'y,
Boshdin-oyog'ingg'a oshno ro'y.

Molida taning ipak kiyib jum,
Ostingda ipak yeriga qoqum.

Ham toza kuful bila sarining
Ham turfa uzor ila jabining⁷.

Og'zing aro loladin navola,
Tildin qolib anda bargi lola.

Tishlar sanga lola uzra mo'ldur,
Mo'ldur demayinki rishtai dur⁸.

Qilmoq bila lola bargidin qut
Erning topibon dur uzra yoqut.

Rang ichra iki ko'zung qarosi,
Pozahri⁹ ila qaro arosi.

Yuz no'shdin elga yetkurub bahr,
Har ko'z yumub ochqucha bu pozahr

Ë qatl qilurg'a keldi xashming,
Pozahrdin o'ldi zahr chashming?

Pozahr dema, qaro balo ul,
Jon birla ko'ngul aro balo ul.

Layli ko'zidek fusungaru shang,
Besurma, valek surmai rang.

Nozuk qalaming nazarda mutlaq,
Yo'ng'on qalamidurur uchi shaq^{1v}.

Tuynoq emas anglasam kamohi,
Yuqmish qalam uchig'a siyohi.

Ra'no so'ngaging so'ngakka payvand,
Andoqki qalamda ham bo'lur band,

Bu turfaki yozg'ali raqamni,
Yo'qmishsen bandlnq qalamni.

Ushbu qalampng bila xirom et,
Layli hashami sari maqom et.

Chiqqanda bahor gashti sori,
Gar tushsa ssning sori guzori.

Davr ayla burun, yugur qiroqdin,
Evrul boshig'a, vale yiroqdin.

Chun davr ila aylasang taku po'y.
Tuproqqa har o'n qadamda yuz qo'y,

Tut sayrda yo'l valek mendin,
Xoki rahi bo'l valek mendin,

Ham yuzni sening yuzungga surtay,
Ham ko'zni sening ko'zungga surtay.

Ul yonki xirom etar ravon bo'l,
Lola bila gul aro nihon bo'l.

Yetgach oyog'ig'a surt yuzni,
Xoki qadamig'a ikki ko'zni.

Bo'zlab g'amim ayla oshkoro,
Mungrab mungum ayt bemadoro».

Bu nav' kiyik bila niyozi,
Qushlar bila o'zga nav' rozi.

Har birga deb o'yla qissai g'am
Kim, qush tili yolborib damodam.

Jon safhasi uzra noma yozib,
Har lafz yozarda ko'ngli ozib.

Jon rishtasi birla nomani chust,
Bog'labon alar qanotig'a rust.

Gah tayri havodin aylab e'lom,
Gah bodi sabodin aylab e'lom.

Ko'ngli havasi visoli birla,
Lekin bu havas xayoli birla.

Ul vaslki toimish aylabon yod,
Oning bila ko'nglin aylabon shod.

Yuz yil kishi hajr aro chekib dard,
Bo'lsa nafase visol parvard.

G'am yo'q yana bo'lsa hajr payvast,
Ul ham manga¹¹ vahki, bermadi dast!

XXXIII

Majnunning ato-anosi aning muhlik firoqidin halok o'lub, ul alarning bu nav' voqialarini voqiada ko'rub tufrog'larig'a yeldek yetib, ato go'ri boshida yatimlik dardi bila va ano qabri toshida asirlik mungi bila navha qilg'oni*

Bu bazmi g'am ichra dardparvard,
Bu nav' chekar surudi purdard

Kim, Navfal uyidin ul jigarxun
Ya'niki g'arib xasta Majnun,

Chun bodiya sori azm qildi,
Tonglaki ato-anosi bildi.

Baskim kelibon ulus uyoti,
Qat' o'ldi ikisining hayoti.

Ozim bo'lub uyga zorlig'din,
El olida sharmisorlig'din.

Yuzlandi atosig'a isitmoq,
Ter suyini jismidin ilitmoq.

Bistar uza yotti dard birla
Issig' teru ohi sard birla.

Ko'proq necha qildilar iloji,
Sihhatqa yuz urmadi mizoji.

Hikmat eli ko'rguzub mahorat,
Kam bo'lmadi tab'idin harorat.

Sharbat kibi ichsa erdi kofur,
Tab'i o'ti aylar erdi mahrur².

Chun naxli hayot bo'ldi bebarg,
Sharbat bo'lur elga sharbati marg.

Gar bersa tabib tuxmiyona,
Bil zahri giyah butarga dona³.

Ich qabz topar taranjabindin,
Safro ortar sikanjabindin⁴.

Bo'lur ta'viz birla afsun
Bois bori ranj o'lurg'a afzun.

Bas muhlik edi mariz ranji,
Bo'lmadi iloj chora sanji.

Chun yetti surushi osmoni,
Topshurdi vadiati nihoni⁵.

Azm ayladi tayri sidra maskan,
Uz maskanin etgali nishiman

Yuzlandi qabilag'a azoyi,
So'g ahlig'a tushti hoy-hoyi.

Bu voqia ichra notavon zol⁶,
Andinki degaylar o'ldi badhol.

Bir yondii o'g'ul g'amu shikanji,
Bir yondin abushqa⁷ dardu ranji

Baskim o'zin etti pora-pora,
Yo'q erdi hayotidin shumora.

Oq sochin uzubki yelga berdi
Bir tor zaif jismi erdi.

Oni dog'i gunbazi jafoko'sh,
Uz juftig'a ayladi hamog'o'sh.

Gar o'g'li firoqi birla ketdi,
Ne bo'lsa abushqasiga yetti.

Tuttilar aning dag'i azosin,
Kiydilar aning dag'i qarosin.

Go'ristoniyi muayyan erdi
Kim, ul hay eliga madfai erdi,

Chun yetti ko'z ochmas uyqu chog'i.
Yondoshti ikovla anda dog'i.

Mundinki ne fe'l qildi gardun,
Najd uzra xabarsiz erdi Majnun.

Bir kun oshibon ichiga qayg'u,
Keldi nafase ko'ziga uyqu.

Chun ko'zlari bo'ldi rohatomez,
Ko'rguzdi xayoli suratangez

Kim, ikki kabutari yagona,
Bir uyda chiqordilar javona⁸.

Chun chiqti javonag'a paru bol.
Charx ayladi oni muztarib hol.

Oshufta bo'lub dimog'u royi,
Bo'lmish edi muddate havoyin.

Ato-anodin tamom uzuldi,
Sahroyi xiyal aro qo'shuldi.

Ul ikkisi keltururga oni,
Parvoz ila tuttilar havoni.

Toptilaru rom bo'lmadi hyech,
Jo'yoyi maqom⁹ bo'lmadi hyech.

Yondilar alar ikovla novmid
Kim, bo'ldi ayop baloyi jovid:

Yuqoridin indi ikki burgut,
Qildilar iki hamomani qut¹⁰.

Chun voqia ko'rguchi ko'z ochti,
Ko'zdin qonlig' sirishk sochti.

Chun istadi ul tushiga ta'bir,
O'z holig'a dol topti bir-bir.

Bildiki ato-anosi o'lmish,
Xurshedi hayoti tiyra bo'lmish.

Tog'din qo'pub ayladi quyi mayl,
Har qo'lg'a to'kub sirishkidin sayl

Ul yergacha aylab ohu zori,
Gom urdnki xaylining mazori.

Qildi chu quburni¹¹ nazora,
Bo'ldi iki qabr oshkora.

Tufrog'lar aro yangi yasalg'on,
G'am balchig'idin yuzi suvalg'on.

Ustiga yog'ib g'ubori mehnat,
Butgon ayog'ida xori mehnat.

Mehnat tikanidin ochilib vard,
Rayhoni mashaqqatu guli dard.

Lolasidakim, ko'runub anbuhi,
Xunobi firoqu dog'i anduh.

Toshi ushotib nishot ayog'in,
Gardi yoshurub tarab charog'in

Va'zi iki sham'kim yiqilg'on,
Anduh shamoli tiyra qilg'on.

Madfunlari ikki g'am sirishta,
Ul nav'ki sham' ichinda rishta.

Dema iki sham'i munxasifdek¹²,
Oshiq tanida iki alifdek.

Qilg'on ani jismi xoksori,
Joni bila ko'nglining mazori.

Chun ko'rdi ato-ano mazori,
Go'yo choqin urdi jismi zori,

Boshig'a sovurdi oncha tufroq,
Go'yoki yiqildi bu kuhan toq.

Tosh urmoq ila tani najandin,
Go'yoki oyirdi band-bandin.

Chekmak bila oh o'ti duxonin,
Tor ayladi dahr xonumonin.

Urdu atosi mazorig'a bosh
Kim, kul-ko'mak etti boshin ul tosh.

Chun chekti fig'oni jon gudozin
Mundoq to'kti nuhufta rozin:

«Key bodiya ahli arj(umandi!
Ko'k toqig'a himmating kamandi.

Ne bodiya, balki Makka to Shom,
Dasht ahlig'a xoni rahmating om.

A'robi kiromi zerdasting,
Mendin yetibon bori shikasting.

Ham ko'nglung o'lub g'amimda noshod,
Ham umrung o'lub ishimda barbod.

Istab menn bo'lg'ali farog'ing,
Mendin o'chubon yoruq charog'ing.

Topmoqda meni sochib diramlar,
Topmay mendin, bajuz alamlar.

Gavhar bila zsbilig' tilab bosh,
Boshig'a hamul guhar bo'lub tosh.

Zaxmingg'aki istabon fatila,
Dog' o'rtagali bo'lub vasila.

Tig'iki tilab nechukki poki,
Ham andin o'lub taningda choki.

Sham' istabon uy qilurg'a ravshan,
Andin kuyub, uy demayki, xirman.

Ya'ni meni mubtaloni istab,
Ikki yuzi chum qaroni istab.

Olib bu qaro esing qaroring,
Aylab qaroro'z — ro'zgoring.

Bu g'amda netib tirik bo'lay, voy?
Uzrungni ne til bila qo'lay, voy?

Amring bila chunki tutmadim yo'l,
Ruhungg'a nechuk deyin bihil bo'l?

Nogoh ar mendnp o'yla to'ydung
Kim, g'am tog'in orqam uza qo'ydung.

Bir-bir so'ngagim ushotting oxir,
Tufroqg'a tanimni qotting oxir.

Har nechaki bor esam bad axtar,
Qilg'on esa toliim rad axtar.

Afv ayla karam bila gunohim,
Ruhungni-o'q ayla uzrxohim».

Tosh uzra qilib tanini sarko'b,
Mijgonini aylabon zaminro'b.

Chun bo'ldi vatan anosi go'ri,
Tushti yapa olam ichra sho'ri.

Ko'ksin yoqa o'rnig'a qilib chok.
Urdi yuragiga tig'i bebok.

Yerni tengiz etti ashkidin sayl,
Bolig'din o'lub quburi bir xayl.

Qum ustida lek tobi ohi,
O'z jismini etti toba mohi¹³.

Toba uza jismi so'znoki,
Bug'doy kibi ko'ksi uzra choki.

Andoq tani dardnok birla,
Yo'q, yo'qki, bu jismi chok birla

Ko'p abri bahordek o'kurdi,
Kaf sayl kibi yuziga urdp.

Qildi anosig'a mo'ya og'oz,
Yuz dard ila bo'ldi navha pardoz:

«Ksy jonima qibla, qnblama nur,
Mushkung bo'lub emgakimda kofur.

Jonim tarabi ko'zum charog'i,
Ko'nglum xushi xotirim farog'i.

Sen Ka'ba mangavu men tilab dayr,
Tavfing sori hyech qilmayin sayr.

Solib sanga iztirob har dam,
Ka'bamni qilib xarob hardam.

Ka'bam bo'lmish mening xarobim,
Tengriga ne bo'lg'usi javobim?

Jisming sadafida charxi avbosh,
Solg'on emish inju sog'inib tosh.

Tuqqonda ne bo'lg'ay o'lsam erdi,
Tug'mogon ila teng o'lsam erdi,

Ulmay meni mudbiri siyahro'z,
Bo'ldum sanga chun baloyi jonso'z.

Mehring'a ko'ngulni moyil etting,
Qo'l mahdim uza hamoyil etting,

Har kun ichinga ishimda qayg'u,
Har tun ko'zunga harom uyqu.

Uyqungni harom etib fig'onim,
Tinmay kecha zor yig'lag'onim.

Kunduz-kecha mehnatimda tinmay,
Ichmakni, yemakni ham sog'inmay.

Gar luqmai nonki aylabon qut,
Andin g'arazing bo'lub manga sut.

Bu nav' umed ilaki nogoh,
Bo'lsa sanga zoli charx kinxoh.

Mehnat yukidin qading xam etsa,
Chin birla yuzungni darham etsa.

Jismingga zarurat o'lsa bistar,
Boshing dog'i bo'lsa takya istar

Men xam qad ila turub qoshingg'a,
Gardun kibi evrul^{ub} boshingg'a.

Qul yanglig' o'g'ullug'ungni qilsam,
Ug'ul kibi qullung'ungni qilsam.

Harnav' yetishsa charxdin band,
Mening bila ko'nglung o'lsa xursand.

Chun bo'ldi bu ish ayon hamono,
Sen zoru zaifu men tavono.

Ham shaybg'a qoldi xasga joning,
Ham jilvagar o'ldi navjuvoning.

Mundoqda meni laimi mudbir,
Bo'lmay nafase boshingda hozir.

Shafqat bila tutmayin qo'lungni,
Ko'z birla supurmayin yo'lungni.

Ranjing tani notavong'a qo'ymay,
Ushbu minnatni jong'a qo'ymay.

Yo'q kam xizmatlig' ayladim ko'p,
Kofiri ne'matlig' ayladim ko'p.

Sendin tunu-kun judolig' ettim,
Bilmasligu bevafofig' ettim.

Solg'ondek o'zumni telbalikka,
Ko'nglung ola olmadim ilikka.

Dardingg'a xud etmadim davoyi,
Bu turfaki har nafas baloyi.

Mendin seni notavong'a yetti,
Ko'nglung alamimda jopg'a yetti.

Go'yoki bu ranji begarondin,
Chiqting g'amu dard ila jahondin.

Men harzyasaroyi dashtpaymoy,
Yo'qkim Majiuni besaru poy.

Ruhungniki ravzadur panohi,
Jannoti naim jilvagohi.

Mendin bilsamki shod emasdur,
O'zdin o'zuma bu zulm basdur.

Bechoramen o'zga naylagaymen,
Dardimg'a ne chora aylagaymen?».

Deb bo'yla surudi benavoliq,
Yo navhaki aylagay azoliq.

Mash'uf bu nav' so'zpi derga,
Ko'p urdi sinuq boshini yerga.

To za'f qilib yana dimog'i,
Past o'ldi yer uzra jismi dog'i

Uzdin yana ul masoba ketti
Kim, ko'ni ato-anog'a yetti¹⁴.

Ey do'st, boshimg'a bir nafas yet,
Motamzadaliqqa boqu rahm et

Kim, bo'ldi bu bekasu faqiring,
Hajr ichra yatimingu asiring.

XXXIV

Majnunning yor hajri o'tidin kuygan tanig'a ato-ano so'gi yana ikki muhlik dog' qo'yg'on jihatdin mehnati qattig' bo'lg'onin Layli eshitib ul so'xtani kuydurgon o'tlar tobidin isitib dudidin ro'zgori hayoti qaro bo'lg'oni

Bu safhani aylagan zarafshon,
So'z bu sifat etti gavharafshon

Kim, telbaki bor edi navosiz,
Chun bo'ldi atosizu anosiz.

O'rtab edi oni yor dog'i,
Zam bo'ldi bu ikki zor dog'i.

Hijron berib erdi zahri qotil,
O'lguncha bu so'gi qildi bismil.

Furqat ushoturg'a toshin otti,
Sing'onni bu so'g ham ushotti.

Dard ustiga dardi chun uzoldi,
Ul go'riston ichida qoldi.

Bor erdi maqomi ul hazira,
Olam anga misli go'r tiyra.

Har kun ishi shaynu nola qilmoq,
Yuz g'amg'a o'zin havola qilmoq.

Uz jonig'a aylamoq jafolar,
Tutmoq o'zi-o'ziga azolar.

Ato-ano furqati iki dog'
Hijron quyub ikki o't uza yog'.

Garchi iki dog' edi nihonso'z,
Hijron o'ti erdi barqi jonso'z.

Chun muncha g'amu balo yig'ildi,
Ul g'amkashu mubtalo piqildi.

Za'f o'ldi tanig'a o'yla g'olib
Kim, yotti hamul damanda qolib.

Boshi uza domu dad solib sho'r,
Kiyiklar ediyu ul qolip go'r.

Bo'ldi anga ish chu bo'yla mushkil,
Bu nav' rivoyat etti noqil

Kim, andaki gulruxi parizod,
Bo'ldi Majnuni vaslidin shod.

Ul vaslni charxi bemuhassal,
Qildi yana hajr ila mubaddal.

Marham yarasig'a yoqqach-o'q bot,
O't yoqti talashib oni, hayhot.

O'rtar edi bu o't ul sanamni,
Do'zaxqa solib guli Iramni².

Mahzun edi joni zori asru,
Betob tani nizori asru.

Chun yorig'a yetti bo'yla motam
Kim, o'ldi anga ato-apo ham.

Bu dard g'amin fuzunroq etti,
Anduhi yo'lin uzunroq etti.

Ul voqyealarki dast berdi,
Bilmish edikim sabab ul erdi.

Majnun aning erdi dardnoki,
Majnunining ato-ano haloki.

Bu ishgaki charx qildi hodis,
Bir vosita birla erdi bois.

Bu mehnat ani najand qildi,
Anduh o'tig'a sipand qildi.

Yig'lar edi bu fasonani deb,
Navxa bila bu taronani deb

Kim, «ey kajrav sipehri xudroy,
Zulmungdin voyu yuz tuman voy!..

Jonimg'a necha sitam qilursen?
Ko'nglunga nasib alam qilursen?

Bir gulga necha taponcha urmoq,
Yaprog'larinn uzub sovurmoq?

Har bargki bo'yla bo'ldi holi,
Qilmoq bor xalq poymoli.

Ul barg g'am elga bermas erdi,
Bir kavkabi nahsing ermas erdi.

Bir sarvg'a zarbi dast bermak,
Har shoxig'a yuz shikast bermak.

Urtab o'tunini betaammul,
Shoxin o'tu, o'tin aylamak kul.

Ul sarv emas erdi zuzanobing,
Nahsiyatidin jahon xarobing?³

Bir la'lg'a pecha xora otmoq,
Ikki tosh arosida ushotmoq?

Ham bo'lmayin iktifo bu poya,
Toshlar aro aylamak saloya.

Bahrominga⁴ ermas erdi hamsang,
Qoni bila tutmamish edi rang.

Chun ko'rmak bir g'azoli mushkin,
Chekmak qatlig'a xanjari kin.

Bismildin ham kanora qilmoq,
Har uzvini boshqa pora qilmoq.

Bu bor edi bir g'azoli xushbo',
Xud shum asading emas edi bu.

Bir turfa tazarv uchun qo'yub dom
Tutqoch qatlida tutmay orom.

Yulmoqqa parin shitob qilmoq,
Ut uzra ani kabob qilmoq.

Ne bo'lsa bu erdi bir tazarv-o'q
Sayd etguchi nasri toyiring yo'q.

Layliyi zaifu bepavoni,
Yuz dardu baloga mubtaloni

O'lturmak ila ham etmayin bas,
Hajr o'tig'a solmoq o'ylakim xas.

Bu Layli edi nedur xayoling.
Ermas edi hiyla pesha zoling?!

Sovrulg'asiz, ey ravanda aflok!
Qo'zg'olg'asiz, ey nujumi bebok!

Jismimni qatil qildingizlo!
Jonimni zalil qildingizlo!

Bug'doy kibi necha qovruloyin,
Somon kibi necha sovruloyin?

Ham hujrai xilqatim buzo'ldi,
Ham rishtai toqatim uzuldi.

Jismim gardin uchurdi ohim,
Ey charx, arimadimu gunohim?!

Buzdi ko'nglim uyin shikanjing,
Ey dahr, tuganmadimu ranjing?

Bu dardu shikanj ham mangadur,
Yerimdag'i ranj ham mangadur.

Oningki ato-anosi o'lmish,
Go'yoki manga bu so'g bo'lmish.

Ul gar bo'lub ersa dardparvard.
Lekin manga ikki onchadur dard,

Anga ato-anoning g'amidur,
Ham bu manga, ham aning g'amidur.

Layliki baloyifurqati bor,
Iki Majnuncha mehnati bor.

Umr anga g'alat havasdur oxir,
Jon tarki ajab emasdur oxir!»

Chun navhasi o'ti haddin oshti,
Jismig'a harorati tutoshti.

Ul o'tdin isitti mehri gulchehr,
Andoqki zavol chog'ida mehr.

Gul bargiki terdin o'ldi serob,
Ham topti isitma o'tidin tob.

Ter suyi bila araq nishin gul,,
Hummo o'ti birla otashin gul⁵.

Bor erdi ano ishidin ogah,
Chun qizni bu nav' ko'rdi nogah

Ko'ngli ishi iztirob bo'ldi,
Go'yo jigari kabob bo'ldi.

Bagri kuyaridin ul jigarxor,
Qildi atosin dag'i xabardor.

Yuzlandi anga dag'i malolat
Kim, ko'rdi qizida sa'b holat.

Yig'lab ato-ano, bal ahibbo,
Boshig'a keturdilar atibbo.

Ko'p bo'ldi quyoshning iztirobi,
Yuzda sorig'i tanida tobi.

Sihhatqa tabib xasta tolib,
Xasta badanida za'f g'olib.

Sa'y etti hakimi Isaviy dam,
Bo'lmodi qo'yosh harorati kam.

yo'q erdi muolajatda behbud,
Chun yetti ajal iloj nesud?

Har kun tani za'fi ortar erdi,
Anduhi uzoqqa tortar erdi.

Afzun edi dam-badam sudoi
Kim, tushti bu so'z ham istimoi

Kim, «Darddin ul asiri motam,
O'lgudek o'lubturur damodam.

Go'riston ichra zoru mahjur,
O'lgon knshidek hayotdin dur.

Goh o'zida, goh yo'q o'zida,
Mayyit⁶ kibi nur yo'q ko'zida.

O'z motamn birla jismi ranjon
Darding xud olur bu jismidin jon.

Bo'lmish anga yuz gam uzra motam,
Sensiz ishi motam uzra motam.

Joni g'amu dard poymoli,
Haddin tosh erur xarob holi».

Mahvash chu zshitti bu fasona,
O'ti bir edi ming o'ldi yona.

Umri kemasi vahalg'a botdi,
Ko'nglipi o'lunga qo'ydi, yotti.

Qilmon yana, ey tabib, parhyez,
Dardim o'ti dam-badam bo'lur tez.

Sharbatdin erur ichimda tobi,
Bergil iligimga sharbat obi!

XXXV

Xazon yeli bog' zebolari hayoti sham'in o'churganda Layli hayoti bahorining gullarini ajal xazoni tundbodi ko'kka sovurub, Majnunning dog'i bulbuli ruhi badan kafasin gulbun uzra tashlab, ul havolang'on gul bargi so'ngincha havo tutkoni¹

Chun yetti xazon yelining ohi,
Bo'ston chiroyini qildi kohi.

Yaproq yuzi bo'ldi barcha sorig',
Oyin magar o'ldi sorig' og'rig'.

Har bargki xastavor yotti,
Yer bistarida oyog' uzotti.

Go'yo tubida uzun sabog'i,
Bo'ldi uzun aylagan oyog'i.

Yel o'yla yetishti mahrajondin
Kim, barg ko'tardi mehr jondin².

Titratmaga qo'ydi yuz shajar ham,
Uy kunjiga chekti yuk samar ham.

Sarsar solibon chamang'a toroj,
Bo'ston elin ayladi yalang'och.

Ul o'tki chinor ichiga tushti,
Gardung'a sharorasi yovushti.

Bo'ston tifli topib bu hiyla,
Ul o't bila kuydurub fatila.

Yel bargin uchursa bog' sori,
Gulrez to'kub bori chinori.

Gard ayladi bog'ni shabiston,
Yafrog' ani qildi kavkabiston.

Bu tturfaki yuz tuman kavokib,
Tufroq sori bo'ldi barcha g'orib.

Bir ko'zgu har axtari xujasta,
Zohir qilibon sabog'i dasta.

Yuz ko'rguzmay ne kelsa o'tru,
Ul nav'ki oltun o'lsa ko'zgu.

Sorig' varaq ol obkashdin,
Oshiq yuzi ashki la'lvashdin.

Ul ashk chekib bu yuzda xatlar,
Qatra kibi har sori nuqatlar.

Har bargi shajarg'a nomai marg
Nuqtalari yanglig' ayrilib barg.

Yel suv uza bargi asfarafshon,
Movi varaqi yasab zarafshon³.

Yo'q, yo'qki, oqar suv tig'i sofi,
Oltundin o'lub oning g'ilofi.

Alvon bila tok bargi ra'no,
Ra'no kaf aro nigoru hinno.

Ul fasl ketibki gulda sunbul,
Ochqay gulgun yuz uzra kokul.

Lola kafiga xizob bergay,
Zulfig'a binafsha tob bergay.

Bir vaqt yetibki tund sarsar
Vpqay suv hariri uzra marmar.

Gul so'gini bog' toza etgay,
Gardun uza yel xurushi yetgay.

Bulbul toimay o'zin azosiz,
Bo'lg'ay pari bo'ynig'a qaro kiyz

Chun yettn bu nav' ro'zgori,
Uchradi xazon' a navbahori.

Gulshang'a xazon bo'lub sitezon,
Ashjorig'a soldi barg rezon.

Gulbargini qildi yer uza past,
Naxlin qora yerga qildi hamdast.

Ham lolasin etti za'faroni,
Ham qildi bahorini xazoni,

Chun soldi xazon sovurdi haryon,
Gul barglarin uchurdi haryon.

Laylig'akim erdi husn bog'i,
Jannat guli boshidin ayog'i.

Ul za'f nasimi tez bo'ldi,
Bo'stonig'a bargrez bo'ldi.

Ochildi kamand zulfidin tob,
Jonlar bo'yinidin oldi qullob.

Husni shahin etti za'f noshod,
Tutqunlarin ochib etti ozod.

Ozodlar o'ldi tez raftor,
Tek qoldi hamonda bir giriftor.

Qoshlari ikki qulochin ochib,
"Zo'ldi ko'zi uylariga hojib.

Ya'niki ham anda kirmasun noz,
Ham bo'lmasun ul ulusqa tannozi,

Qon yosh etti gulini toza,
Mashshotai marg urdi g'oz.

Ya'ni «chu ishq ayirsa jondin;
Chiqqungdur surxro' jahondin».

Xay saylidinul ruxi araqnok,
Yub g'ozau nilu vusmadin pok.

Ya'ni iturub xazonda bog'i,
Gul birla binafsha, sabza dog'i.

Shahdi labi tobdin qurushti,
Yo'q, yo'q biri-biriga yopushti.

Ya'ni labin etti nuktadin band,
Bo'ldi uchug' anda muhr monand.

Chohi zaqan og'zin ochti dilxoh,
Nilin xoli kabutari choh⁴.

Ya'ni bu kabutar o'lgusidur,
Tufrog' ila chu ko'mulgusidur.

Yopti chu yetishti bo'yla bandi,
Gul uzra binafshagun parandi.

Ya'ni uyoqurda mehri dilkash,
Yuzida binafsh abr erur xush.

Bu holda nozanin musofir,
Qildi sakaroti mavt⁵ zohir.

Jazm ettiki ketmagi kerakdur.
Jon tarkini etmagi kerakdur.

Xilvat talab aylabon zamone,
El kasratidin topib amone.

O'z olig'a istabon anosin,
Arz etti nuhufta mojarosin:

«Key joning o'lub mening makonim
Kim, joninga sadqa xasta jonim.

Ranjimni o'zungga olding asru,
Dardu alamimg'a qolding asru.

Ming yil ham agar tirik bo'loyin,
Uzrungni ne til bila qo'loyip?

Xossaki gulum xazong'a tushti,
Day yeli bu gulistong'a tushti,

Bedod sipehr qildi noyob.
Bog'imda gulu gulum aro ob.

Sarving'a ajib surat o'ldi
Kim, tarki chaman zarurat o'ldi.

Har hol ila ketmagim yetibdur,
Bu bog'da bo'lmog'im ketibdur.

Bu damki erur mahalli padrud,
Qissamni yashurmog'imda yo'q sud.

Sen bildingu aylading madoro,
Men emdi qilurmen oshkoro:

Bu lahzki topshurub vadiat,
Tufrog' sori aylagum azimat.

Desamki azog'a qilma ko'p mayl,
Har sori oqizma ashkdin sayl.

Yuz qilma taponcha birla majruh,
Bedod ila ranja aylama ruh.

Yer tutmag'usi bu so'z bilurmen,
Bir o'zga vasiyating qilurmen

Kim, tutma bu so'g aro azo ko'p,
Kiydurma uzoringa qaro ko'p.

To mumkin o'zungga sabr yor et,
Taskinu shikeb ixtiyor et.

Tengri sanga sabr yor qilsun,
Xayling uza poydor qilsun.

Gul borsa chamang'a bo'lmasun dard,
Kun botsa falakka yetmasun gard»⁶.

Ko'p bo'yla duolar aylab oni,
Fosh ayladi nuktai nihoni

Qim, «Bo'lsa, bu motam oshkoro,
Fahm etgusi ahli ko'hu sahro.

Shak yo'qki mening g'aribi zorim,
G'am shomida tiyra ro'zgorim,

Jismida hayot yodim o'lg'on,
Ulmakligi xayrbodim o'lg'on,

Gar dasht uza sayr etar sabodek,
Gar tog' aro chirmanur sadodek;

Bu so'z qulog'ig'a yetgusidur,
Bu hodisani eshitgusidir.

Yumkinki qachon bu zor eshitgach,
Bu qissai jongudoz eshitgach,

Ruhum sori ruhi istabon yo'l
O'z qolibin aylagay tihi ul»⁷.

Ë ulki buyon azimat etgay,
Umrum kunidek boshimg'a
yetgay.

O'zdin ketorib firoq javrin,
Ko'rguzgay ulusg'a ishq tavrini.

Tufrog'ima tufrog'ini qotg'ay,
Ruhini mening sori uzotg'ay.

Jonsiz bo'lubon tani nizori,
Tufrog' uza yotsa jismi zori.

Zinhorki aylab ehtiromin,
Yonimda yasog'asen maqomin.

Ul jismi sharif xud erur pok,
Yoshing bila ham yusang emas bok,

Qo'y kinau lutfu mehr fan qil,
Jon pardasidin anga kafan qil.

Chirma meni dog'i ul kafang'a,
Bir jins kafan iki badang'a.

Farzanddek aylab anga asbob,
Farzanding ila qil oni hamxob.

Chun ruh ila ruh topti payvand.
Bir mahd aro yotqur ikki farzand».

Yumdi tugatib anosig'a so'z,
Ham so'zdinu ham anosidin ko'z.

Jonin Majiun so'zida berdi
Hargiz Layli degil yo'q erdi.

Chun ko'rdi anosi bu qaro kun,
Chekti bu qaro gaun ichra bir un

Kim, bag'ri sipehrning teshildi,
Ul nola o'qi guzora qildi.

Evruldi boshig'a dilraboning,
Andoqki ajal boshig'a oning.

Qo'z qo'ydi toboni uzra yig'lab,
Uyg'otg'ali kirpiki qichig'lab.

Ya'ni: «Emas uyqu vaqti ko'z och,
Xandon chskibon ayog'ni so'z och».

Gah qo'ynig'a tortibop qo'lin chust,
Titrab yig'lab quchar edi rust.

Ya'ni anga uyqu haddin ortib,
Uyg'otmoq uchun qo'lini tortib,

Oshufta sochin gahi qilib jam',
Ul tiyra tun ichra ko'rguzub sham'.

Ya'ni: «Kecha qolmadi qarong'u,
Ko'z ochki lsunosib ermas uyqu».

Gah orazig'a yuzin tegurdi,
Ruxsorig'a ashkdin su urdi.

Ya'ni su tegib yuziga nogoh,
Seskangay o'z uyqusidin ul moh.

Ko'p urdi bu nav' pech ila tob,
Ko'z ochmadi mahvashi garonxob.

Uyg'onmog'idin ch,u bo'ldi navmed,
Tushti quyoshig'a shomi jovid.

Oq sochini yoydi navha tuzdi,
Har nschaki urdi borin uzdi.

Ohidin etib jahoppi mahrur.
Taskiniga separ erdi kofur.

Ko'ksini yaqodek etti pora
Kim, ko'nglidin urdi o't sharora.

Andoqki yaqoni subh etib chok,
Chekkay shararini mehri aflok.

Tirnog'larin chu yuzga qo'ydi,
Tirnog', tirnog'cha yerlar o'ydi.

Uyg'onlar ichindakim sizib qon,
Ko'z chashmalaridek oqizib qon.

Deb nahva bila bu tortibon voy
Kim, «Ne og'ir uyqudur bo'tam hoy?

Ko'z ochki erur havoyi ravshan,
Qizlarga erur havoyi gulshan.

Borig'a tavofi bog mayli,
Mavqufki mayl etarmu Layli.

Yuz zevaru dur toqibdururlar
Yo'lungg'a sening boqibdururlar.

Marg'ulai sunbulung ochoyin⁸,
Olamg'a abiridin sochoyin.

Zohir qilaiin yug'onda oni,
Zulmat aro obi zindagoni.

Ochqonda ani tararda qo'llar,
Zulmatda qilay padid yo'llar.

Urmak ochilurning o'lsa daf'i,
Ganjing uza tashlay ikki af'i⁹.

Af'i neki anbarin tanobi,
Bog'larg'a ko'ngullar anda tobi,

Vusmadin etay qoshingni ranggin,
Ko'z tuki qilichig'a yashil qin.

Ko'zungga savod surma tortay,
El ko'ziga dahrni qarortay.

Gulguna chekarga qilsam ohang,
Zam aylay anga bu chehradin rang.

Har sori uzoringa chekib nil,
YoMON ko'z uchun ani qilay mil.

Shahdi labing ostida qo'yay xol,
Ul nuqta kibiki yozsalar «bol»

Xoli qo'yayin yuzungga yona,
Bo'ston afro'zi ichra dona¹⁰.

Soching qiday o'yla mi'jar" oro,
Ham anda nihon, ham oshkoro.

Egningga solay libosi gulrang
Kim, ranggi xiradni aylagay dang

Yasab seni ofati zamona,
Gulshan sori aylayin ravona.

Qizlar bila ul taraf xirom et,
Din ahlig'a zuhdni harom et.

Majnun dag'i intizor tortar,
Bog' ichra fig'oni zor tortar.

Sen kech borib ul batang kelsa,
Istab seni bedarang kelsa.

So'z aytsa ne qilay xitobin?
So'rsa seni ne beray javobin?

Ham meii, ham oni zor qilma,
Andin meni sharmsor qilma».

Ul bo'yla qilib jahonni tiyra,
Ohi bila osmonni tiyra.

Tashqori ato yalang qilib bosh,
Yirtib yaqo, ko'ksiga urub tosh.

Yalg'uz ato yo'qki qavmu xayli,
Tortib bu azoda voyi-vayli.

Laylig'a solib bu hol taqdir,
Majnun so'zin aylay emdi taqrir:

Yetmish edi ul qubur ichinda,
Uryon ahli nushur ichinda.

Go'riston ichra jopi poki,
Go'r axli kibi vujudi xoki.

Laylig'a chu bo'ldi notavonlig',
Yiqti ani dog'i xasta jonlig'.

Ma'shuq chu dardnok bo'ldi,
Oshiqni ne de halok bo'ldi.

Oning bila barcha hol birla,
Gah tush bila, gah xayol birla.

Gah pok zamiru, goh hotif,
Dildoridin aylab oni voqif.

Ul kunga deginchakim parivash
Bo'ldi ajal ilgidin qadahkash.

Devonada erdi pech ila tob.
Titrab ko'ngli nechukki siymob

Kim, yetti qulog'ig'a xurushe,
Aytur edi bu xabar surushs:

«Key dardu balo sipohiga shoh!
Ishq ahli qoshingda xoki dargoh!

Ham kishvari dard qahramoni,
Ham zumrai ishq hukmroni.

Ishq ahlig'a qullug'ung havasdur,
Qo'pqilki yoturg'a vaqt emasdur

Kim, tushti xazong'a toza bog'ing,
Tong yeliga uchradi charog'ing.

Bulbullug'ung o'lsa ayla parvoz,
Parvonalig'ingni qilg'il og'ozl

Yor o'ldi safar ishiga mash'uf,
Hamrahg'adurur valek mavquf

Hamrahlilig'ing aylagungmu zohir,
Yo bo'lsunmu ul oy musofir?»

Devona chu bildikim nedur hol,
Garchi tani erdi za'fdin nol.

Qoplon kibi sekridi yotog'din,
Yo o'ylaki ko'k g'azoli tog'din.

Yuz urdi qabila sori holi,
Og'zida tarannumi visoli.

Jon qo'lg'a tutub nisorliqqa,
Sekrib o'zi jonsiporliqqa.

Ham ashki nishot anga yog'indek,
Ham po'yada sekridi choqindek.

Mehri o'ti yoritub jahonni,
Bal mehr kibi tutub jahonni.

Ne ko'nglida qatldin harosi,
Ne dushmanidin ichinda posi.

El vahm qilib salobatidin,
Ba'zi dadu dom ofatidin.

Urdu Layli eshigiga gom,
Dadlar tutubon yiroqroq orom.

Xayl ichra shukuhidin tavahhum,
Andoqki qilib ilik-ayog' gum.

Chun yetti ul ostong'a boshi,
Kirdi uy ichiga betohoshi.

Layli qilibon safarg'a niyat,
Aylarda anosig'a vasiyat.

Har nuktaki aylabon guzorish,
Majnunni qil)ur edi siporish

Kim, kirdi uy ichra yori joni,
Yo'q, yo'qki rafiqi jovndoni,

Bir-birga nazar kushod topti.
Ham bu va ham ul murod topti.

Jononig'a ul fido qilib jon,
Bu jop beribon nechukki jonon.

Ul azm ztti chu topti yo'ldosh,
Bu olmadi yo'lidin aining bosh.

El kirdi uy ichra beshumora,
Majnun sori qildilar nazora.

Jismi yotib erdi yerga maqrun,
Layli bila bormish erdi Majnun

Hayrat qilib ul qabilani lol
Kim, topti vuqu' bo'lmog'on hol.

Aylab bori elni ishq poki,
Ishq ichra bu o'lmagi haloki.

Chun ta'ziyat o'tin ettilar past,
Bu turfa hadis o'tti payvast

Kim, dafn ishi bordurur zarurat,
Ul tutqusidur ne nav' surat.

Bori dedilar: «Bu ikki g'amnok,
Har shoyibai fasoddin pok

Kim, umrlarida ishqiq qotil,
Qilmay nafase alarni xushdil.

Hajr ichra to'yub ramida jondin,
Armon bila bordilar jahondin

Chun ruhlarig'adur nihoni,
Jannatda visoli jovidoi.

Netgay qo'shulub iki badan ham,
Go'r o'lsa alarg'a bir kafan ham.

Vasl o'ldi chu ruhlarg'a hosil,
Tufroqqa tufroq o'lsa vosil».

Ham sho'x vasiyatin qilib yod,
Barcha bu fasoradin bo'lub shod.

Aylab ne keraklik o'lsa mavjud,
Mayyitni yasab nechukki ma'hud¹².

Bir na'shqa soldilar ikovni,
Jonsiz kelinu, o'luk kuyovni.

Kirdi iki jism bir kafang'a,
Yo'q, yo'q, iki ruh bir badang'a.

Bir na'sh ila ul iki dilorom,
Andoq edikim du dona bodom.

Yo'q, yo'q, dema oni ikki dona,
Ul dona emas edi dugona.

Dugoiag'akim iki badandur,
Har birig'a boshqa bir kafandur.

Bir dona edi vale iki juzv,
Bir-biriga uyla muttasil uzv

Kim, shiddati vahdati visoli,
Bermay anga ikkilik majoli.

Donadek o'lub iki badan bir,
Dona qobug'i kibi kafan bir.

Alqissa ul ikki yori joni,
Topqoch bu visoli jovidoni.

Na'sh uzra yopib hariru debo,
Rangi xushu, naqshi dog'i zebo.

Bosh ustiga eltmak qilib fan,
Ul yergachakim bor erdi madfan.

Tobut ila ikki dilraboni,
Madfan ichiga kirib nihoni.

Yetkurdilar o'z nishonasig'a,
Tufroq g'aribxonasig'a.

Tufroqqa qo'yub alarni hayhot,
Chun tiyra uy erdi chiqtilar bot.

Yoshurdi chu oyu kun yuzin abr,
Chun go'r bir erdi, bo'ldi bir qabr.

Ishq ahlig'a o'chti sham'i ummed
Kim, yer quyi botti oyu xurshed.

Ne ishq eliga shoh qoldi,
Ne husn avjida moh qoldi.

Layli atosi anosi birla,
Xayli dag'i aqrabosi birla

Har kun iki vaqt edi yig'ilmoq,
Ul qabr boshida navha qilmoq.

Bir-bir berdi mururi ayyom¹³,
Tufroqqa alarg'a dog'i orom.

Ey navhagar, ayla navha bunyod
Kim, umr binosi keldi barbod.

Gar bo'ldi ul ikki yor ozim,
Ne men qolg'umu, ne dilnavozim!

XXXVI

*Ishq ta'rifidakim, aynining nurlig' tobi tufrog'ni «ayn» qilur va shinining sharoralig' shu'lasi
ko'ngullar xaylig'a shayn solur va qofining garonsang tog'i har kimga yuklansa nobud etar va
nuqtalarining toza dog'i har chok ko'ngulga tushsa lolaning besh bargidek qong'a bo'yar¹*

Ǝ ishq, g'arib kimiyosen,
Bal oynai jahonnamosen.

Ham zotinga darj kimiyoliq .
Ham oyinai jahonnamoliq.

Bukim sangadur bu ikkidin zot,
Bir-bir qilayin ikisin isbot.

Qildim esa kimiyo xitobing,
Andin ham erur biyik janobing.

Berdi anga bu natija gardun,
Kim misga yetishsa qilg'ay oltun.

Insonniki xalq qildi xalloq,
Yo'q tiynat anga bag'ayri tufroq.

Senkim anga oshnolik etting,
Tufroqqa kimiyolig' etting.

Oltun qilding uzorin oning
Balkim tani toksorin oning.

Bu nav' ila dog'i qilmading bas,
Hajr o'tig'a solding o'ylakim xas.

Ul o'tda chu ihtizoz topti
Andoqki kerak gudoz topti².

Har g'ashlig'dinki erdi noqis,
Bo'ldi bu gudoz birla xolis.

Ham oltun o'lub bu paykari xok,
Ham o'ldi bu nav' xolisu pok.

Chun xolisu poku beg'ash o'ldi,
Oltun neki kimiyovash o'ldi.

Garchi sitamu jafo qilursen,
Tufrog'ni kimiyo qilursen.

Ikkinchi dedim yorug'sen asru,
Andoqki jahonnamoy ko'zgu.

Munda dog'i topilur tafovut,
Kim ochsa nazar bilur tafovut.

Ul oyinakim Skandar³ etti,
Po'loddin o'yla paykar etti,

Kim, Rum aro chekib manori,
Boqturdi ani Farang⁴ sori.

Chun berdi jamolig'a kushoyish
Ko'rguzdi Farangdin namoyish.

Topqoch ani bu sifat ziyoliq,
Toqti otig'a jahonnamoliq.

Bu nav'ki ul demish emasdur,
Menkim ne dedim hamonu basdur.

Xurshedi jahonkushoy sen-sen.
Mir'oti jahonnamoy sen-sen,

Kim qildi sanga nazarni ravshan,
Ko'rdi yeru ko'kdagin muayyan.

Chun boqqali ixtiyor topti,
Har soriki boqti yor topti.

Ham naqshi vujudin etti foni
Ham topti baqoyi jovidoni

Bu ishqki baxti komrondin
Xoli bo'lmay zamoni ondin.

Garchi iki nav' o'tti rozi,
Avvalg'ini anglag'il majozi⁵

Kim, dardu gudozu so'z birla,
Yuz shu'lai jonfuro'z birla.

Chun ayladi pok,,,lkka mavsuf,
Ul nav' qilur birovga mash'uf,

Kim ishq aro firoq ila dard,
Uzlukdin etar tamom ani fard.

Bil so'ngrag'i ishqni haqiqiy
Kim, davlat erur aning rafiqi.

Avvalg'i vujudin etsa zoyil,
Chun bo'lsa ikinchisiga moyil.

Yo'q-yo'qki ikinci oni cheksa,
Ko'nliga visol tuxmin eksa,

Ul nav' ketursa turktozi⁶

Kim, qolmasa surati majozi,

Mazhardin ko'rmayin nishoni,

Mazharda o'zini topsa foni,

Maqsud budur, hayotdin bu,

Bal xilqati koinotdin bu.

Majnung'a biri bo'lub musallam,

Bahra topti ikinchidin ham.

Ermas edi o'zidii bu ishlar

Bal ishqdin erdi ul kashishlar.

Harkimgaki ishq yuz ketursa,

Yo mash'ali shavq shu'la ursa,

Tog' ersaki suv qilur vujudin,

Nobud etar nabudu budin

Tur uzra tajalli aylagach fosh,

Chayqaldi suv yanglig' ul qatig' tosh

Bu shu'la ko'ngulga tushsa kori,

Kuymakda aning ne ixtiyori.

Bu o't ne kishiga bo'lsa ro'zi,

Kuydursa ne tong jahonni so'zi.

Ishq ichraki jismi to'lg'onur bil,

Ul nav'dururki o't uza qil.

Tong yo'q bu o't etsa ashk aro g'arq,

Yomg'ur yog'ar andakim tushar barq.

Gar ashk bu o'tni aylamas kam,

Yomg'ur suvidin choqing'a ne g'am?

Kim zarqu riyovu sho'r birla,

Oshiq etar o'zni zo'r birla,

Ishqi o'ti bo'lmas elga jozib,

Andoqki, ziyoda subhi kozib⁷.

Rangin ko'palak erur dilafro'z

Parvona kibi emas jigarso'z.

Oshiq dema kimni ko'rsang asfar
Kim bo'lmadi za'faron muasfar,

Bejazz sarig' erur riyoliq,
Samg' aylay olurmu kahraboliq.

Safratda nechaki qilsa tavg'ib,
Oltun bila teng bo'lurmu zirnix⁸.

Har ohki shaydg'a yovuqdur,
Ne issig' ul o'hu, ne sovug'dur,

Oshiq sovug' oh cheksa nogoh,
Olamg'a solur o't ul sovuq oh.

Chun urdi xazon yeli sovuq dam,
Yoproqni qurutdi, cho'rkadi ham.

Bedard kishiki ashk to'kkay,
Ul qatradururki mushk to'kkay.

So'z ahli erur to'kar zamon yosh,
Bir sham'ki ashkin etsa durposh.

Ishq o'ldi kishiga boisi dard,
Qilmoq iki kavn fikridin fard

Parvonani ishq etmasa mast,
Urg'aymu o'zini o'tqa payvast?

Uldamki kuyarda kechti jondin,
Ne fikri aning iki jahondin?

Telba o'zin o'tqa solsa nogoh,
Kavnayn ishidin qachondur ogoh.

Ut sekrisa tifi emas xabardor,
Kim hirqatida ne nav' asar bor?

Ko'rgan kishi o't ko'rar zabona,
Kuygan kishi ko'rguzur nishona,

Kim ishq nasibidur azaldin,
Ul ishq erur bariy⁹ xalaldin.

Parvonada xolliq qanoti,
Ishq o'tidin o'ldi dog' zoti.

Bu dog'din ibtidoi ahvol,
Ishq etmadi oni forig'ulbol¹⁰.

Bu ishq o'tig'a davomu bo'lg'ay?
Har kim tilasa ravomu bo'lg'ay?

Yorab, meni dardmandi mahjur,
Kim ishq o'ti jonim etti mahrur.

Bu o'tdin ko'nglum etma mahzun,
Bal shavqini qil damodam afzun.

Ham axgaridin tanim qurutqil,
Ham shu'lasidin ko'zum yurutqil.

Ohimniki dudidin nishon et,
Ul dud ila ko'z yoshim ravon et.

Ko'nglum qushikim samandar oyin,
Otashkadasida topti taskin,

Sochqil shararidin anga dona,
Ber hyemasi uzra oshyona.

Ul dona bila to'q ayla oni,
Bu shu'la aro yo'q ayla oni.

YoQ mug'bacha shu'lai majusi
Kim, dudi g'amimdur obnusi¹¹.

Ya'niki mug'ona sog'aring ol,
Bir sog'ar ila ichimga o't sol!

XXXVII

*Shahzodai sipehr janob va sipehri xurshed intisob, ya'ni Sulton Uvays Bahodir madhida so'z intihosi
va nasoyih bisotida ko'p la'l va durri maknun va mavoiz xonida favoqih va niامي guno-gun ul
hazratqa quloqqa olmoq va og'ziga solmoqning salosi¹*

Ey soqiyi davr! Bir qadah tut,
Huzn ahlig'a sog'ari farah tut.

Avval qadahingni ayla gardun,
Quyg'il anga bodai shafaqgun.

Chun bo'ldi labolab ul piyola,
Qil oni mening sori havola.

Ko'rgach ani hushdin boroyin,
Bir dam bila oni sipqoroyin

Kim, toimasun ul sipehri sogar,
Atrofida qatradin bir axtar.

To so'zda falak nishonlig' aylay,
Axtar kibi durfishoilig' aylay.

Topqach duri bahru la'li koni,
Shahzoda nisori aylay oni.

Shahzodai ma'dalatshior ul,
Yetti ato shohu shahriyor ul².

Sultoni zamon, Uvays ul shoh³
Kim, charx anga keldi xoki dargoh.

Zotig'a sirishta izzu tamkin,
Ham lutf ishida chust ham kin.

Kin andaki, bo'lsa razm chog'i,
Lutf andaki, ichsa bazm ayog'i.

Bazm ichra demayki barcha avqot,
Maxluq anga lutfi mahzdin zot.

Zotida hayo bila adab ham
Ul nav'ki ammu xolu ab ham⁴.

Tab'ida saxo bila shujoat
Dahr etsa ne tong anga itoat.

Vasfida necha deyilsa ma'ni,
Gardunni biyik demak, ne ya'ni.

Ham aqd ila budurur muvofiq
Kim, ulki so'z ichra bo'lsa sodiq,

Safha uza kilk etib ravona,
Yozg'ay necha pandi mushfiqona.

Ey gulshani mulk sarvi nozi!
Qay nozki, sarvi sarfarozi!

Chu bir necha so'z quloqqa olg'il,
Balkim necha dur quloqqa solg'il.

Bilkim ne jahondadur vafoye
Ne umr binosig'a baqoye.

Ham suv uzadur jahon qarori,
Ham yel bila umrning madori

Kim, tuprog'u suvg'a shod bo'lg'ay,
Yelga qachon e'timod bo'lg'ay?

Yuz yil kishi gar jahonda shahdur,
Yo'q ersa gadoyi xopaqahdur.

Marg ajdari chun og'iz ochar keng,
Yutmoqqa shahu gado erur teng.

Gar aysh aro sen va gar g'amu dard,
Haq yodidin o'lma bir zamon fard.

Ham qahrig'a boqu tarsgor o'l,
Ham rahmatidin umedvor o'l!

Shahlar desango'lg'ay olinga past,
Past o'l darveshlarg'a payvast.

Topsang necha shahlar uzra shahliq
Faqr ahlig'a ayla xokirahliq!

Bo'l banda ato-anog'a yakson
Kim, haq dedi volidayn ehson⁵.

Qulluqlarip ayla rasmu odat,
Kavnayn aro bil muni saodat.

Davlat talab aylasang xudodin,
Bosh tortma shar'i Mustafodin⁶.

Jannatqa borurg'a istasang yo'l,
Bu joda birla mustaqim o'l.

Nafs aylasa fisq ila tabahkor,
Haq ollida o'zni bil gunahkor.

Cheksa gunah o'ti shu'la payvast,
Qil oni nadomat ashkidin past.

Toat qilu ko'zga ilma oni,
Ko'rmak bila hyech qilma oni.

Toatqa riyoni aylasang zam,
Sog'inmag'il oni fisqdin kam.

Jurmeki yonidadur nadomat,
Ul keldi najotdin alomat.

Kim cheksa qadah niyoz birla,
Xushroqki riyo namoz birla.

Chun tengriga zohir o'ldi toat,
Ham shar' tariqig'a itoat,

Andin so'ng shoh xizmatin qil,
Ul zilli iloh⁴ xizmatin qil.

Topsang qayu ishta muddaosin,
Sa'y aylayu hosil et rizosin.

Shohiki atong anga ag'odur,
Ul sanga ag'oduru atodur.

Bu ikki atog'a qil o'g'ulluq
Yo'q-yo'qki, bu ikki shahg'a qulluq.

Bu nav' iki jahon xudovand
Kim, sen bo'ldung alarg'a farzand.

Uzdin ikisinp ayla xushnud
Kim, dunyayu oxiratdadur sud.

Qul bo'lsang alarg'a shohsen-sen,
Doroyi jahonpanohsen-sen.

Bo'lsa biridin rizo bag'oyat
Yetsa yana biridin inoyat

Kim, bir kishvarg'a hukm sursang,
Iqbolu shukuh ko'sin ursang,

Zinhorki zulm rishtasin uz,
Insof ila adl qasrini tuz.

Mulk ahlig'a mehribonliq ayla,
Andoq ramag'a shubonliq ayla.

Kim bo'rilik etsa qovla oii,
Ul yer iti birla ovla oni.

Bedodi yetar zamonda asra
Qo'yni bo'ridin amonda asra!

Mazlung'a zolim etsa bedod,
Dodin berib ayla xotirin shod.

Maqsudini aylay olmasa arz,
Takror ila so'ramog'ini bil farz.

Lutf ayla ani so'rarda oyin,
Kim topqay iztirobi taskin.

Taskin bila angla halotini,
Adl aylabon ol malolatini.

Ne zulm qilurg'a elni qotqil,
Ne zulm qo'lin o'zung uzotqil.

Qassobdin o'yg'a gar xo'rishdur,
Ulturgali oni parvarishdur.

Uyg'a ne asig' qilur bu parvor,
Kim, o'lsau bihi kelsa xarvor⁸.

El molin o'zungga mol bilgil,
Xaylin o'zunga ayol bilgil.

Ya'ni nechuk asralur ayoling,
Mahfuz nechukki tursa moling.

Andoq bori el ayolii asra,
O'g'ridin amonda molin asra.

Bedodg'a borsa xalq moli,
Mahshar kuni shahg'adur savoli.

Gar shahrda istasang rayosat,
Sahroda aningdek et siyosat,

Kim dag'dag'a toimag'ay muhojir,
Xohi guzariyu, xoh tojir.

Tojirg'aki dast topti rahzan
Nogahdur aning yonida kahzan.

Bu turfaki har ne qolsa andin
Chun shahrg'a yetti biym jondin,

Tamg'ochi etib boshig'a javlon,
Hardam tilagay zakoti havlon⁹.

Mundoq nimalardin ehtiyot et,
Chun naf'ipa topting inbisot et.

Har fisq xayoli qilsa xotir,
Tengrini boshingda angla hozir.

Nafsing' a ne zulm bo'lsa maqsud
Shahpi ilayingda angla mavjud.

To barcha ishing degandek o'lg'ay,
Ko'nglung nechuk istagandek o'lg'ay,

Dunyoda ishing butub kamohi,
Uqboda ham o'lmag'ay tabohi.

Din jonibidin yetib kushoding,
Yetgay iki dahr aro vidoding.

Soqiy, qadahiki shahzoda,
Tutqay manga ul qadahda boda.

Lojur'a¹⁰ burun o'zi sumurgay,
Ul nav' maaga dag'i ichurgay.

XXXVIII

Bu dard navhasi itmomining tarannumi va bu hasrat nomasi ixtitomining takallumi va tartibi avzoining fasonasin tuzmoq va taqsimi atvorining taronasin ko'rguzmoq va savhu xato arqomig'a e'tirof varzshi etib haqdin ul bobda talabi omirzish qilmoq¹

Yuz shukrki bu fasonai dard,
Har lafzida yuz nishonai dard.

Jon pardalaridin anda avroq,
Jondin berib ul varaqni ushshoq.

Yozg'onda midodi ko'z qarosi,
Yozg'on qora qayg'u mojarosi.

Har yozg'on alif kelib nishonda,
Bir kesgan alif nishoni onda.

Nuqta asari nihon tikoidin
Yo'qkim, qora solmog'on tugondin.

Har doli aning qadi xamida,
Dard ikki yonida oramida.

Ayni nechakim nazarga ksilgan,
Ul na'lki hajr aro kesilgan.

So'z boshlari ichra harf bar harf,
Bu qondin o'lub yozarda shingarf.

Safha yuzi dard jilvagohi,
Mistar xatn hajr shohrohi².

Anduh sipohiga tushub sho'r,
Jon mulkin olurg'a kelturub zo'r.

Har satr kelib yasoli anda,
Parxosh elidin misoli anda.

Yo'qkim, bori mehnatu g'am ahli,
G'am dashti ichinda motam ahli.

Majnun g'amidin bori azoliq,
Layli o'lumi uchun qaroliq.

Ya'ni bu sifat firoqnoma,
Bo'ldi manga qatrarez xoma.

So'gin nechakim uzottim oxir,
Yiglay-yshlay tugattim oxir,

Ey bodi sabo, qaror tutma,
Tinmoqni mizojinga yovutma.

Kez kishvaru, tog'u, dashtu, vodi,
Yetmay qo'yma jahon savodi.

Ishq ahlig'a dahr aro nido qil,
Bu qissa tuganganin ado qil!

Har qaydaki bo'lsa beqarore
Ovorau tiyra ro'zgore,

Barcha bu taraf azimat etsun,
Tinmay nafase qoshimg'a yetsun.

Kirsun bu savodi a'zam ichra,
Kezsun bu bilodi motam ichra.

Bu xittaki ishq kishvaridur,
Sargashtai mehri xovariydur.

Ishq ahli uchun madoris onda.
Dard ahli tutub majolis onda.

Har kimdaki bor esa xayole
Kasb etmak ishq aro kamole,

Bu madrasada yasay visoqin
Hujra aro soz etay yaroqin.

Avval sabaqin nigorish aylay,
Ul madrasada siporish aylay

Kim, olig'a qo'yub ul varaqni
Desun birov anga ul sabaqni

Har kimsaga ulcha qobiliyat,
Ko'rsun sabaqi g'amu baliyat.

Bor anda g'izo g'ami jigartob,
Suv o'rnida qatra-qatra xunob.

Kunduz o'qumoq balo hadisii,
Ishq ichra yuz ibtilo hadisin.

Shom o'lsa yemak charog' dudi,
Anduh o'ti birla dog' dudi.

To har kim ishi qilib baromad,
Ishq ahli aro bo'lub saromad.

Mag'zi aro tushsa ishq jo'shi,
Chiqsa unidin balo xuro'shi.

Mehr o'tig'a o'rtanib vujudi,
Yoshursa quyosh yuzini dudi.

Ohi yeli tufrog'in uchursa,
Ashki suvi o'tini o'chursa.

Ham jismidin o'lmasa asar hyech,
Ham ko'nglidin o'lmasa xabar hyech.

Bu xittanikim qilib imorat
El kirmagin ayladim ishorat.

Ul ikki yagonai zamona
Kim, nshqda keldilar yagona.

Chun chiqtilar ushbu xokdondin
Jannat sari bordilar jahondin.

Munda beribon qaror alarg'a,
Oliy yasadim mazor alarg'a.

Ayvon bila toq beshumora,
Ul nav'ki gunbazu manora.

Ul charx kibi rafi' guibad
Kim, bo'ldi alar ikkovga mashhad.

Qandili ichinda sham' mastur
Kecha anga baski to'kulub nur.

Lutf ichra kabutari paridek,
yo'q-yo'qki, haram kabutaridek.

Ojiz bo'lub ul dag'i bir ishta,
Azbaski qanot urub farishta.

Beishqqa anda bor bo'lmay
Zavqu tarab oshkor bo'lmay.

Beishq ko'runmay anda ko'zga
Haryon zoyir malakdin o'zga.

Bu xaylki tortibon g'amu dard,
Harkim g'ami ishq aro chiqib fard

Kim, barcha tutub musallam oni
Ul pardada yo'l topib nihoni.

Chun bu haram ichra bo'ldi mahram,
Yuz fayz yetib yuziga har dam.

Yorab angakim murod erur ishq,
Sarmoyai e'tiqod erur ishq.

Bu ravza sori keturgil oni,
Bu martabag'a yeturgil oni.

Har dam yana zavqu hol bergil,
Ishq ichra anga kamol bergil.

Ham ishqini jovidoni ayla,
Ham ishqda oni foni ayla.

Nogyukki bo'lsa ishqdin yot,
Oshiq qo'yub ersa o'ziga ot.

Qon yosh to'kub o'ylakim surohi³,
To'foni fasod ichinda rohi.

Ko'rguzmak nshi yilon kibi pech,
Yo'q zahrdin o'zga ko'nglida hyech.

Ishq ichra tutub o'zini nomi.
Maqsud anga bo'lsa nafs komi.

Ul kom ila ko'nglini ovutma,
Bu ravza sori ani yovutma.

Men xastaki bu raqamni chektim,
Tahriri uchun qalamni chektim.

Yozmoqta bu ishq jovidona,
Maqsudum emas edi fasona.

Mazmunig'a bo'ldi ruh mayli,
Afsona edi aning tufayli.

Lekin chu raqamg'a keldi mazmun,
Afsona anga libosi mavzun.

Bu erdi g'arazkim ul guruhye
Kim, so'zda ayon qilnb shukuhye,

Bu noma uchun bo'lub raqamkash,
Safha gozin ettilar munaqqash.

Gar nuktalari jahonni tutti,
G'avg'olari insu-jonni tutti,

Chun forsi erdi nukta shavqi,
Ozroq edi anda turk zavqi,

Ul til bila nazm bo'ldi malfuz.
Kim, forsi anglar o'ldi mahzuz⁴.

Men turkcha boshlabon rivoyat,
Qildim bu fasonani hikoyat

Kim, shuhrati chun jahong'a to'lg'ay,
Turk eliga dog'i bahra bo'lg'ay.

Nevchunki bukun jahonda atrok⁵.
Ko'ptur xushtab'u sofi idrok.

Gar modda kamrak ersa ne g'am
Chun zavqdur asl ul emas kam⁶.

Insong'a erur kamol matlub,
Andii dag'i dardu hol matlub,

Har kimga ulum bo'lsa vosil,
Gar dardiyu holi yo'q ne hosil?

O't solsa jahon eliga Majnun,
Bir kuyguchi bo'lg'usi Filotun⁷.

Anqoni kishi qachon qilur yod,
Ul lahzaki bulbul etsa faryod?

Somi' necha bo'lsa dardparvard.
Afsonada ham kerakdurur dard.

Eshitguchi bo'lsa dardpayvand,
Bordur ichi oning o'tqa monand.

Qil o'tqa nazorakim kuyar chog',
Suv o'churur oni, yondurur yog'.

Men dog'i bu maynikim suzubmen,
Turkona surud anga tuzubmen.

El ko'ngliga andin o'lg'usi jub
Kim, keldi bu navhaning mungi ko'l.

Munglug' menu mung bila payomim,
Munglug' kishilar so'zi kalomim.

Shak yo'qki qachonki bu o'qulg'ay,
Kim o'qusa xotiri buzulg'ay.

Ko'zdin chu oqizsa ashk sayli,
Majnun kibi yod etarda Layli.

Nomamki yuzin qaro qilibmen,
Isyonu gunah aro qolibmen.

Ul suv yetibon yug'ay qarosin,
Yozg'on bori jurm mojarosin.

Yorab, bu raqamki bo'ldi marqum
Har kim o'qumoqdin etsa ma'lum.

Harneki o'qur taamul etsa,
Degan g'arazim taxayyul etsa,

Ayb istamak o'lmasa murodi,
Ber borchha hunar sori kushodi!

Bog'la oyog'ig'a ishq domin,
Quy bo'g'zig'a dardu shavq jomin.

Zanjiri jukung'a basta ayla,
Bu bandin anga xujasta ayla.

Qilsang g'ami ishq ila ani shod,
Bergil meni dog'i ko'nliga yod!

Shoyad bu mahal bir oh urg'ay
Kim, gardi jaroyimim uchurg'ay.

Ul yel uchurub tani nazorim,
Rahmat uyida berib qarorim.

Isyonima afv bo'lg'ay omin.
Yorabki, b»u nav' bo'lg'ay omin.

I

«Layli va Majnun» haqidagi qissa arab xalqlari orasida keng tarqalgani va g'oyat mashhur bo'lgani haqida akademik I. Yu. Krachkovskiy shunday yozgan edi: «Sharqda Layli va Majnun G'arbdagi Romeo va Julyettaga nisbatan mashhurroqdir».

Ibn Qutayba, Al-Johiz, Abu Bakr al-Volibiy va boshqa arab olimlarining asarlarida Layli va Majnun haqidagi turlig'tuman rivoyatlar beriladi. Badiiy adabiyotga kelganda Nizomiy Ganjaviy, Xusrav Dehlaviy, Ashraf, Jomiy, Amir Shayxim Suhayliy qalamiga mansub dostonlar yaratildi. Turkiy tilda esa Gulshahriy, Oshiq Posho, Shahidiy kabi shoirlar Layli va Majnun orasidagi ishq sarguzashtlari haqida o'z dostonlarida ayrim parchalar berdilarki, «bu parchalar Layli va Majnun afsonasining turkiy tildagi dastlabki kurtaklari sifatida ahamiyatlidir» (T. Ahmedov. Alisher Navoiyning «Layli va Majnun» dostoni. T, «Fan», 1970, 29-6).

«Layli va Majnun» Alisher Navoiy «Xamsa»sining uchinchi dostoni bo'lib, 1484 yilda yozilgan. Dostonning kirish boblaridan birida Navoiy an'anani davom ettirib, bu mavzuda asar yozgan salafini chuqur hurmat va ehtirom bilan tilga oladi. Ulardan farqli o'laroq asarini turkiyda yozganini alohida ta'kidlaydi.

Navoiy Nizomiyning dostonini «qal'a»ga, Dehlaviynikini yaxshi bezakli «qasr»ga o'xshatib, o'zining dostonini esa «qal'a» va «qasr» atrofidagi shahar va bog'larga qiyos etadi. Shoir o'z asarini «Firoqnoma», «Nomai dard» deb ham ataydi¹.

«Bu dostonning asosiy g'oyasi ham, qahramonlari ham, syujeti ham Nizomiyda qanday bo'lsa, Xusrav Dehlaviy, Jomiy, Navoiy, Fuzuliy va boshqalarda ham shundaydir. Shunga qaramay, bu avtorlarning hammasi original asar yozgan. Chunki bu qissani har qaysi san'atkor o'zi yashagan tarixiy sharoitdan kelib chiqib, o'z individual stili va shoirlik temperamenti bilan kuylagan» (*Qarang*: A. Hayitmetov. Navoiyning ijodiy metodi masalalari, T., 1963, 117-6.). «Layli va Majnun»ning boshlapish qismi bir necha an'anaviy boblar bilan boshlanadi.

1. Sharq mumtoz adabiyotida aniq an'ana mavjuddir. Unga ko'ra har qanday asar Xudoning madhi—hamd, undan iltijo — munojot, Muhammad layg'ambar ta'rifi — na't kabi maxsus boblar bilan boshlanadi.

Navoiyning «Layli va Majnun» dostonining I bobi ham xuddi shu an'anaga muvofiq Xudo madhiga bag'ishlangandir. Unda shoir davrning buyuk so'z ustasi va faylasuf olimi sifatida olamning yaratilishi, tun, kun, oy, quyosh, yulduzlarning, bahor, kuz, qish fasllari va ulardagi tabiatning o'znga xos jilolari, insonning tabiat ichida yaratilishi, yo'qdan bor, bordan yo'q bo'lishi — bular hammasi Xudoning beqiyos qudrati va ulug'ligining ifodasi ekapini ta'kidlab, unga hamdu sanolar o'qiydi. U o'zining tajallisi bilan hammaning diliga zavq bag'ishlaydi. Navoiy yaratuvchinnmng «har ssridagi tajallisi jahonda Layli bo'lib ko'rinadi, jilva qiladi, uning bu xususiyatn esa yaratilganlarni Majnun qilmoqdir»,— deb yozadi:

Ey har sorikim, qilib tajalli,
Ul mazhar o'lub jahonda Layli.
Ey oniki Layli aylab otin,
Majnun qilmoq qilib sifotin.

Navoiy o'z davrining mukammal bilimli farzandi. Uni iloh ilmidan chetlab tasavvur qilpsh

¹ Izohlarni tuzishda «Layli va Majnun» dostoni yuzasidan yaratilgan tadqiqotlardan, Alisher Navoiy «Asarlar»i o'n besh jildligining sakkizinchi jildiga Porso Shamsiyev tuzgan izohlardan, dostonning nasriy bayonidan (Amin Umariy va Husaynzodalar tuzgan nasriy bayonni tuzatish va to'ldirishlar bilan qayta nashrga tayyorlovchilar Vahob Rahmonov va Naim Norqulov. T., 1976) va shoirning o'z asarlaridan foydalanildi.

mumkin emas, albatta. Hozirgi yangicha fikrlash jarayonida shoir asarlarini uning ilohga, tasavvufga oid qarashlari bilan bog'liq holda o'rganishga e'tibor berilmoqda. (*Qarang*: N. Komilov va B. Eraliyev. «Ishq otashining samapdari», Sharq yulduzi. 1991, 11). Jumladan, «Layli va Majnun» dostoni sof ilohiy sevgi asari sifatida tahlil etiladi. Vaholanki, Navoiyning buyukligi va mutafakkirligi shundaki, «Layli va Majnun»da garchi tasavvufga oid talqinlar bo'lsa-da, voqyealar zamirida kishi qalbini larzaga soluvchi fojiaiy-majoziy ishq qismati, ijtimoiy adolatsizlik tasviri shu qadar hayotiy tasvirlanganki, bundan shoirning o'zi ham qattiq iztirobga tushadi va «Yig'lay-yig'lay tugatdim oxir» deb qissaga yakun yasaydi. «Layli va Majnun» dostoni dunyoviy adabiyotning eng go'zal namunalaridan biri sanaladi.

Majnun — telba, devona, jinni demakdir. «Sharqdagi eng mashhur qahramonlardan. Qadimiy arab manbalarining shahodat berishicha, Majnun tarixiy shaxs bo'lib, Arabistondagi Bani Omir qabilasiga mansub bo'lgan. Majnun oshiqlik qismati haqida Sharqda juda ko'p rivoyatlar to'qilgan. U Nizomiy, Dehlaviy, Navoiy kabi ulug' san'atkorlarning ijodida fojiaiy qahramon sifatida o'rin egallagan». (Alisher Navoiy, mukammal asarlar to'plami. VII tom, 359-6). Xuddi shu fikrlar Layliga ham taalluqlidir. Layli arab manbalarida kichik epizod obraz — ko'rinishga ega bo'lgan. Ibn Qutayba o'zining «Kitob ush-she'r vash-shuaro» nomli asarida Layli haqida so'zlash Majnunni gapirtirish uchun asosiy kalit edi, degan muhim fikr bildiradi. Nizomiydan boshlab, bu fikr mahorat bilan rivojlantirildi va Layli dostonida mukammal, yetuk, barkamol ayol obraziga — sevgi va vafo ramziga aylantirildi. Ayni vaqtda dostonida Navoiy Layli va Majnunlar obrazi orqali majozni oshiq-ma'shuqlar timsolini gavdalantirgan.

2. Ushbu bayt «Xamsaning 1960 yil nashrida tushib qolgan. Biz uni «Layli va Majnun»ning tanqidiy matni asosida tikladik.

3. *Jallat alouhu yea sha'nuh*—arabcha: uning ezguliklari va sha'ni ulug' demakdir.

II

1. Mazkur bobda shoir xudoga munojot qilib. uni borliqni yaratgan yagona va oliy zot deb qaraydi va o'z gunohlarini, xatolarini kechirishni iltijo qiladi. Shoir dostonni yozishga kirishar ekan, xudodan o'ziga madad va ko'mak so'raydi. Bunda Navoiyning ilohga ishonchi, yuksak e'tiqodi, diniy qarashlari o'z ifodasini topgandir.

Navoiyning umri oxirlarida yozilgan va shoir tavalludining 550 yilligi munosabati bilan turli (o'zbek, rus, ingliz, nemis, fors) tillarida chop etilgan «Munojot» asarida esa uning dostonlari tarkibidagi avvalgi boblaridagi munojot yaxlit, keng ko'lamda yoritilib, adibning bu xususdagi g'oyaviy niyati bayon etiladi. (*Qarang*: Alisher Navoiy. Munojot. T., 1991. Nashrga tayyorlovchi va so'zboshi muallifi S. G'aniyeva).

Munojotlarda ruhiy, ma'naviy poklik, imon va e'tiqod sofliги inson kamoloti uchun hayotiy zarurat ekani ta'kidlanadi.

Navoiy Ollohdan iltijo qilib yozadi:

Har necha emas manga bu oson,
Lekin sanga bordur asru oson.

Boq dardu malolating'a, yorab,
Rahm ayla bu holating'a, yorab,

Lutf ayla o'zum sori no'lum chek,

Chekting chu yo'lum tutub qo'lum chek...

Chun olima qo'ymading yovuz yo'l.
Sayr ichra nasibim ayla tuz yo'l.

Shukrungg'a tilimni qoyil ayla,
Sajdangg'a boshimni moyil ayla.

O'ksutma hidoyatingni mendin,
Kam qilma inoyatingni mendin...

Har qissada shukr sol tilimg'a,
Har g'ussada sabr ber ilimg'a...

2. *Shayanlilloh* — arabcha: xudo yo'lida biror narsa (ber!) demakdir.

3. *Moarafnok* — arabcha: seni yetarli tanimadik, ma'nosini bildiradi.

4. *Ana afsah* — arabcha: men so'zga chechanman, demakdir.

5. *Louksi* — arabcha: son-sanoqsiz, sanay olmayman, degan mazmunni anglatadi.

III

1. Ushbu bobda Navoiy Muhammad payg'ambar madhiga o'tadi. Shoir Muhammad payg'ambar islom dinining asoschisi, xudoning yerdagi rasuli hamda anbiyolarning oxirgisi, uning barcha yaxshi xislatlari, kalomi el uchun o'rnak va tabarruk ekapligini ta'riflaydi.

Muhammad payg'ambarning har bir so'zi musulmonlarga ham qarz, ham farz deb ta'kidlanadi:

Buyrug'laring elga qarz yanglig',
Sunnatlaring elga farz yanglig...

Ruxsoriki keldi qursi xurshed,
Ul mehr qamarvash o'ldi jovid.

2. *Kashshamsi nisfunnahr* — arabcha: kun o'rtasidagi (jazirama) quyoshga o'xshaydi, degan ma'noni anglatadi.

3. *Kuntu nabiyyan* — arabcha: «Men payg'ambarman», deb boshlanadigan hadisga ishora.

4. *Jibril* — Jabrail so'zining qisqargan shakli. Xudo bilan payg'ambar o'rtasida vositachi, vahiy keltiruvchi farishta nomi.

5. *Sulaymon* — islomda payg'ambar va shan — shavkatli podshoh hamdir. Rivoyatlarga ko'ra, unga yeru osmon, shamol, devu pari, barcha hayvonot olami bo'ysungan. Unish taxtini devlar ko'tarib shamol uchirib, qushlar esa boshiga soyabon bo'lpshar ekan. Bir Kun Hudhud Sulaimonga Sabo shahri va uning malikasi Bilqis haqida xabar keltiradp. Bu ikki baytda shunga ishora qilib talmeh orqali Jabrailning Muhammad payg'ambarga payk — xabar yetkazib turishini Hudhudning Sulaymonga xabar yetkazishiga qiyos etilmoqda.

IV

1. Diniy manbalarga ko'ra, Muhammad payg'ambarning Makkadan Quddusga borishi va u yerdan Buroq otiga minib ko'kka chiqishi va xudo bilan muloqotda bo'lib qaytgan tuni — Me'roj tuni deb ataladi. Mazkur bobda Navoiy an'anani davom ettirib, shu voqyeani zo'r mahorat bilan tasvirlaydi. Bunda Muhammad payg'ambarning sayyoralar, yulduzlar, o'n ikki burj aro ko'kka

ko'tarilishi tasviri ajoyib manzara kasb etadi. Navoiy ilmi nujumdan yaxshi ma'lumotga ega bo'lganligi sababli sayyora, yulduzlarning nomlarinigina amas, ularning xususiyatlarini ham ko'zda tutadi na tashxis san'atidan foydalanib, koinotdagi jonsiz narsalarni insoniy sifatlarda jonlantiradi va Me'roj tunining mo'jizaviy holatini tasvirlaydi:

«Gardun ko'zini uning- payg'ambarning yuziga ochadi, anjum esa diramin yuziga sochadi»; hammayoqda uni hurramlik bilan kutib oladilar:

...Bahrom ko'rib biyik janobin,
Tashlab qilichin, o'pub rikobin.

Birjisqa chun yetib rikobi,
Ish ang'a saodat iktisobi.

Soyislig'iga Zuhul urub fol.
Gaz dastasi bila qo'lida girbol.

Savru Hamal aylabon fig'onlar,
Qurboni aning qilurga jonlar...

Bahromni Mirrix ham deydilar ; Forslarda Bahrom, yunonlarda Mars sayyorasi. Uni urush homiysi hisoblaganlar. Qadimgi ilmi nujumga ko'ra Bahrom beshinchi falak sayyorasi bo'lib, yerdan kichik, to'rtinchi o'rinda turadi. Bu baytda shoir Muhammad payg'ambar Me'rojga ko'tarilganda, uni ko'rgan Bahrom qo'lidan qilichini tashlab, otining rikobi - uzangisini o'padi, deya ta'riflaydi. Shoir bu voqyeaning mushohidlari sayyoralar edi, demoqchi bo'ladi.

Birjis — Mushtariy (Yupiter) sayyorasining forsha nomi. Ilmi nujumda bu sayyorani «Sa'di akbar» va «Falak qozisi» ham deb yuritiladi, joyi beshinchi falakda deydilar. Shoir bu baytda Muhammad payg'ambar otining uzangisini Bahrom o'pdi, keyin Birjisga rikobi yetishti va bundan u g'oyat saodatmand bo'ldi, deydi.

Zuhul — Saturnning arabcha nomi, Kayvon ham deyiladi. Joyi oltinchi falakda ekan. Shoir bu baytda Zuhul sayyorasi Muhammad payg'ambarga otboqar bo'lishni orzu qilganini ta'riflaydi. *Savr* — eski astrologiyada osmondagi o'n ikki burjning ikkinchisi. Quyosh yili hisobida aprel oyiga to'g'ri keladi.

Hamal — o'n ikki burjning birinchisi, unga quyosh mart oyida kiradi. Quyosh yili hisobida birinchi oy nomi mart oyiga to'g'ri keladi

2. *Val-Layli izo yag'sho* — arabcha: tun qorong'usi bilan qasam ichaman.

3. *Mozog'* — arabcha: Muhammad payg'ambar o'zi va ko'zi madh etilgan oyatdagi so'z.

4. *Va motag'a* — arabcha: Muhammad payg'ambar madh etilgan oyatdagi so'z.

V

1. «Oldida gavhar bir qatra suvdek tuyuladigan so'z gavhari vasfida bir necha so'z demoq. «Besh xazina»si oldida Qorun xazinasi vayronadek ko'rinadigan Ganja hakimi ta'rifida ganj sochmoq: Kashmir jodulari uning oldida ip esholmaydigan Hind sehrgarini uning gavhari shodasiga tizmoq va o'z nazmning churuk ipini va uzuq torini ham ularga ulamoq».

Bu bobda Navoiy o'zidan avvalgi salaflarining «so'zdan qanday foydalanganlari haqida, so'zning qimmatini, uni hyech qanday durru javohirlar bilan tenglashtirib bo'lmasligini, so'z bir dengiz bo'lib uning tubida cheksiz ma'no olami yashirilib yotganini ta'kidlandi. (*Qarang*: Layli va Majnun, O'zbek adabiyoti tarixi, 2-jild, 1977, 259-b.).

2. *Qorun* — behisob boylikka ega bo'lgan diniy afsonaviy shaxs. Navoiy o'zining «Tarixi anbiyo va hukamo» asarida Qorunni Muso payg'ambar qarindoshlaridan ekani, ilmu fazilatda o'tkir, ayniqsa, kimyo fanida mohir, qobiliyatli kishi bo'lganini yozadi. Keyincha, u ko'p oltin to'plab, katta boylikka ega bo'ladi. Xazinasi bilan birga uning xasisligi, imonsizligi osha boradi. U xudoni ham tan olmay qo'yadi. Musoning uni dinga, e'tiqodga chaqirishiga ham parvo qilmaydi. Natijada Musoning duobadiga uchraydi, tamomi xazinasi, boyligi bilan uni yer yutadi. (*Qarang*: Navoiy, Asarlar, XV jild, T., 1968, 215-b.)

3. «*Panj ganj*» («Besh xazina») — Nizomiy Ganjaviy (1141—1204)ning yaratgan dostonlarni ko'zda tutilmoqda. Ular «Maxzan-ul-asror» («Sirlar xazinasi»), «Xusrav va Shirin», «Layli va Majnun», «Haft paykar» («Yetti go'zal») va «Iskandarnoma»dan iborat. Ma'lumki, Nizomiy birinchi bo'lib, besh dostonni yaratgan, bu bilan xamsachilikni boshlab berdi. Navoiy o'zining «Xamsa»si tarkibidagi har bir dostonning kirish qismida Nizomiy va uning «*Panj ganj*»ini katta hurmat va samimiyat bilan tilga oladi.

4. «*Hind soxiri*» — xamsachilik an'anasiga asos solgan Amir Xusrav Dehlaviy ko'zda tutiladi. Xusrav Dehlaviy (1253—1325) Sharq she'riyatining ulkan san'atkorlaridan. U o'zining otashin she'riy g'azallari va «Xamsa»si bilan mashhur. Xusrav Nizomiy «*Panj ganj*»iga birinchi bo'lib nazira bitgan shoir, binobarin, xamsachilik an'anasini boshlab berdi. Nizomiy dostoni «Layli va Majnun» deb nomlangan bo'lsa, u o'z asarini «Majnun va Layli» deb atagan.

5. *Qonallohu lamyakun maah shay* — arabcha: Olloh taolo bilan birga hyech kim yo'q, ya'ni u yolg'iz, demakdir.

6. «Seni dur deydilar. Bu — ma'qul gap emas. Sen ruh javharisan, dur quruq suvning o'zi-ku!»

7. «Demak seni durga o'xshatish, xuddi durni shudringga o'xshatishdir».

8. «Til sening zikring bilan yuksaklik egasi, tishlar esa unga inju tasbehi bo'ldi».

9. «Ganjada maskan tutgan zar sochuvchi nishidan o'zga bir kishi — bu til bilan maqsadga erisholmadi». Bu baytda Nizomiy Ganjaviy va uning «Layli va Majnun» dostoni nazarda tutiladi.

10. «Uning yashirin xazinasi sharaf ayvoni, xazinachisi esa lutf mezonidir», demakdir.

11. «Ma'noning xosxonasini egallagan ham, so'z qizini turli taqinchoqlarga g'arq etgan ham u».

12. *Tur* — Arabistondagi tog'. Afsonalarga ko'ra, Tur tog'ida Muso payg'ambar xudoning jamolini ko'rishga chiqadi. *Qof* — butun yer yuzini o'rab olgan deb xayol qilingan afsonaviy tog'. *Anqo* — afsonaviy qush. Go'yo qushlarning podshohi bo'lib, uning oshiyoni shu tog'da ekan.

13. *Afsah ul-kalomi* — Eng fasih nutqlisi, ravshan bayon etguvchisi.

14. «U Ganjada xazinadek yashiringanu, lekin besh xazinaga belgi qo'yib ketgan». — Bu yerda gap Nizomiy va uning besh dostoni ustida bormoqda.

15. «Bu xazinada ma'ni injulari bo'lib, so'z va iboralari esa uning tilsimidir, lekin bu tilsim shunday mustahkamki, buni har bir temir qo'rg'onni egallovchi ham ochishdan ojizlik qiladi».

16. *Kashmir* — Osiyoda, Himalay va Tibetning o'rtasida joylashgan tarixiy diyori. Kashmir to'g'risidagi dastlabki ma'lumotlar miloddan avvalgi 6 asrga oid manbalarda uchraydi.

17. «Undagi yozuvlar Bobil mamlakatining katta yo'liday, qamish qalamining ichi esa Bobil chohidir». Bobil — Chohi Bobil — afsonaga ko'ra Bobil atalgan shaharda bir quduq (choh) bo'lib, ko'kdan yerga tushib gunoh ishlar qilgan ikki farishta chohda yotar ekan, bu chohni sehr manbai ham deydilar. Bu yerda Xusrav Dehlaviy ijodini Bobilning katta yo'lga, qalamining kavagini mazkur chohga o'xshatiladi.

18. «Besh maxfiy xazinani o'z bag'riga olgan toshdan yaratilgan qal'a ro'parasida besh qasr tiklandi». «Besh qal'a»dan maqsad Xusrav Dehlaviyning «Xamsa»sini qayd etmoq.

19. «Mo'jiza bilan sehr orasidagi tafovut Ka'ba oldidagi butchalik kattadir».

20. *Ashraf* — XIV asrning II yarmb va XV asrning boshlarida yashab, ijod qilgan xamsanavis shoir. Uning to'liq ismi Ashraf ibn Shayx ul-islom Abu al-Husayn ibn al-Hasan al-Marog'iy at-Tabriziydir. Alisher Navoiyning «Majolis un-nafois» tazkirasida Ashraf haqida shundan ma'lumotlar berilgan: «Mavlono Ashraf— darveshvash va nomurodsheva kishi erdi. Va kiyiz bo'rk ustiga qurchuq chirmar erdi. Va el bilan dog'i omizishi oz erdi. Ko'prak avqot «Xamsa» tatabbu'ig'a sarf qilur erdi, to ul kitobni tugotur tavfiqi topti, voqyeon o'z xurdi xolig'a ko'ra yamon bormaydur. Afv fazilatida «Xamsa»sidan bu bayt yaxshi voqye' bo'libturkim:

Ba nazdi kase k-o' ba donesh meh ast,
Zi muchrnm kushi churm baxshi beh ast...

Mazmuni: Bilimda ilg'or bo'lgan kishi qoshida gunohkorni o'ldirishdan gunohini kechish yaxshidir.

(Alisher Navoiy, Asarlar, 12-tom, T., 1960, 14-bet).

21. Bu yerda «uchinchi nomai dard» «Layli va Majnun» dostonidir. Biroq yaqin vaqtlargacha rus sharqshunosligida «Layli va Majnun» Navoiy «Xamsa»sining ikkinchi dostoni degan fikr olga surilgan. Hatto Ye. E. Bertels, A. Klimovich, Ye. M. Meletinskiylar ham shundan talqin qiladilar. Navoiyshunos olim T. Ahmedov esa o'zining «Layli va Majnun» haqidagi monografiyasida mazkur bayt mazmuni va umuman Navoiyning dostonlarining qo'lyozmalaridagi tartibi va boshqa ma'lumotlarga tayanib yuqoridagi qarashning xato ekanligini asoslagan. (T. Ahmedov, Alisher Navoiyning «Layli va Majnun» dostonn. T., 1970, 35—36-betlar).

VI

1. «Valiyluk osmonining jahonga nur taratuvchi yulduzi to'g'ri yo'l ko'rsatish konining sof gavhari, she'riyat avji falagining hashamli quyoshi va ma'nolar jomining toza may ichuvchi rindi, ya'ni mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy madhida nukta surmoq va uning jomidagi durdani sindirmoq».

2. *Abdurahmon Jomiy* — (1414 yil Jom viloyatining Xargarda dahasida tug'ilib 1492 yili Hirotda vafot etgan) fors-tojik adabiyotining yirik namoyandasi genial shoir mutafakkir olim, Navoiyning yaqin do'sti va ustozidir. U yaratgan turli mavzudagi asarlar sanog'ini 99 ga yetkazadilar. Bunga falsafa, tarix, adabiyot, til, muzika, muammo, aruz, she'riyat va boshqa sohalaridagi ishlari mansubdir. Jomiy salaflari Nizomiy, Xusrav Dehlavinlarga tatabbu' qilib yetti dostonni o'z ichiga olgan «Haft avrang» asarini yaratdi. Undagi dostonlar «Tuhfat ul-ahror» («Himmatlilar tuhfasini»), «Silsilat uz-zihab» («Oltin zanjirlar»), «Solomon va Absol», «Sabhat ul-abror» («Yaxshi kishilar tasbehi»), «Yusuf va Zulayho», «Layli va Majnun», «Xiradnomayi Iskandar» («Iskandarning donishmandlik kitobi»).

Navoiyning ilmiy-ijtimoiy faoliyatida Jomiy unga maslahatgo'y va rahnamoyo qilgan. «1476—1477 yillar orasida Navoiy Jomiyni o'ziga pir sifatida tanlagan edi. Bu ularning dunyoqarashidagi yaqinlikni ko'rsatuvchi eng xarakterli holdir». (A. Hayitmetov, M. Mirzaahmedova. Alisher Navoiyning hayot yo'li. *Qarang*: O'zbek adabiyoti tarixi. 2-jild. 63-bet).

Navoiy «Xamsa»ga kirgan har bir doston muqaddimasida, «Majolis un-nafois»da Jomiyga maxsus o'rin ajratadi. Navoiy Jomiyga bag'ishlab «Xamsat ul-mutahayyirin» asarini yozadi. Jomiy va Navoiy o'zlarining «Layli va Majnun» dostonlarini bir yilda (1484) tugallaganlar. Shu sababli Navoiy ustozining mazkur asaridan bahramand bo'la olmagan.

3. «Bosh og'rig'iga sandal yog'ochini maydalab peshonaga surkalgani kabi, farishta Jomiy kavshlari gardini yuziga surtadi».

4. «Bukilishdan xassasi boshida paydo bo'lgan tob, ikki jahonni tortmoq uchun ilmoqdir».

5. «Uchidagi nayzasi g'azabga kirs, dev bilan shaytonlarni ko'r qiladi».
6. Bu ikki bayt mazmuni: «Tasbehiga band qilingan yuz dona yuz fayz qushlarini ovlandi. Donalar belidagi torni jahon xalqi uchun mahkam ip deb bil».
7. «Uning yuvinadigan idishi falak dengizidir. Undan tomgan har qatra suv eng noyob dur bo'ladi».
8. *Ka'b* — oyoqning to'pig'i demakdir. Shoir bu yerda azizlarning to'voni tekkan yer—muridlar yig'iladigan davrani nazarda tutadi.
9. «Laqabi ham jahonga nur taratadi. Zoti bilan ham nuran alo nurdir». Bu yerda shoir «Nuriddin» so'ziga ishora qilib «nur ustiga nur» iborasini qo'llamoqda.
10. Bu besh baytda so'z Jomiy tomonidan yaratilgan asarlar («Tuhfat ul-ahror», «Silsilat uz-zihab», «Sabhat ul-abror», «Yusuf va Zulayho», «Devon»i) ustida bormoqda.

VII

Bu bob Sultop Husayn Boyqaro madhidadir.

1. Sulton Husayn Boyqaro Temur ko'ragon naslidan bo'lib Mirzo Manmur binni Mirzo Boyqaroning o'g'lidir. U 1438 yili tug'ilgan, 1469 yili Hirot taxtiga o'tirib, 37 yil hukmronlik qilgan. Navoiyning bolalikdagi do'sti bo'lgan. U Husayniy taxallusi bilan she'rlar yozgan. Bizgacha uning dsvoni yetib kelgan. Uning qalamiga nasriy «Risola» ham mansub. U 1506 yilda Hirotida vafot etdi. Husayn Boyqaro imkon boricha mamlakatda ilm-ma'rifatni, madaniyatni taraqqiy ettirishga intildi. Xondamir Sulton Husayn Boyqaroning viloyatlarini obod qilish, binokorlik va dehqonchilik ishlarini rivojlantirish yuzasidan tuzgan rejalari haqida so'zlaydi. (*Qarang*: Xondamir, «Makorim ul-axloq», T. 1948. 61-b.) Bobur Husayn Boyqaroning zamoni haqida yozadi: «Sulton Husayn Mirzoning zamoni ajib zamona edi, ahli fazl va benazir eldin Xuroson, bataxis Hirot shahri mamlu edi. Har kishiningkim, bir ishga mashg'ullug'i bor edi, himmati va g'arazi ul erdikim, ul ishni kamolga tegurgay». Navoiy Husayn Boyqaro haqida deyarli hamma asarlarida yozadi, «Majolis un-nafois» tazkirasining sakkizinchi majlisini Husayniy she'riyati tahliliga bag'ishlaydi. Uning nasriy risolasiga javoban (1485 y.) o'zining «Nazm ul-javohir» asarini yozadi va asar muqaddimasida buni e'tirof etadi va Husayn Boyqaro sha'niga madhiyalar o'qiydi. Husayn Boyqaro Navoiyning davlat arbobi sifatidagi faoliyatini, ijodini qo'llab-quvvatlagan. Ular samimiy do'st bo'lganlar.
2. *Junayd* — Sayyid ut-toifa Junayd Bag'dodiy. U haqda Alisher Navoiy «Nasoim ul-muhabbat» asarida shupday ma'lumotlar beradi: «Ikkinchi tabaqadindur va kuniyati Abulqosimdur va laqabi Qavoririy va Zajjoj va Xarroz Qavoririy va Zajjoj andin debturlarki, otasi shisha sotar ermish va Xarroz aning uchunki, xarz san'atin bilur ermish. Asli Nihovanddindur. Tavallud va manshai Bag'doddin va Abu-Savr mazhabida bo'lur ermishki, Imom Shofiyning ulug'roq shogirdidur va ba'zi debturlarki, Sufyon Suriy mazhabida ermish... Junayd ikki yuz to'qson yettida (909 y.) dunyodin o'tubtur. «Tabaqot» kitobida Qashiriy risolasida bu nav' bitibtur va Imom Yefiiy tarixida to'qson sakkizda debtur va ba'zi to'qson to'qqizda debtur». Hijriy ikki yuz to'qson yetti deganda — hozirgi yil hisobimizda to'qqiz yuz to'qqizinchi yil anglashiladi, deb izohlaydi R. Komilov. (Alisher Navoiy, Asarlar, 15-tom, 1968. 79—80-betlar). Mazkur baytdagn «Junaydi Soni» ya'ni ikkinchi Junayd deyilganida Husayn Boyqaro ko'zda tutiladi.
3. *G'oziy* — Husayn Boyqaroping unvoni bo'lib «Shohi G'oziy» deb ham yuritiladi.
4. Bu baytda shoir Husayn Boyqaro sha'nida muqaddas oyatlardagidek so'zlarni aytish mumkin,

uning odilligi esa shariatni himoya qila oladi, demoqchi bo'ladi.

5. Bu baytlar umuman shu bobning o'zi o'ta madhii mazmukda bo'lib Navoiy Husayn Boyqaroni ko'klarga ko'taradi. Ayni choqda, Navoiy Husann Boyqaroning o'tkir zehn egasi ekanini ta'kidlaydi. Uning davlat ishi bilan band bo'lib ilm bilan shug'ullana olmasa-da, lekin iqtidori har qanday masalani payg'ambar kabi hal qilishga qodir edi, deb qayd etadi.

6. *Nabiyi mursal* — yuborilgan, payg'ambar.

7. Fiqh — (arabcha bilish, tushunish demakdir) — musulmon dinining yo'l-yo'riqlari, qoidalari to'g'risidagi huquq ilmi, ya'ni xuquqshunoslik.

Fiqh — diniy huquqshunoslik sifatida ikki sohadan: shariat manbalarini ishlab chiqish va shariatni aniq sohalarga tatbiq qilishdan iborat bo'lgan.

8. *Abu Hanifa* — Imom A'zam Nu'mon ibn Sobit (699—767) — mashhur imom, Hanafiya mazhabining asoschisi. Abu Hanifa Kufada tug'ilgan. Hammod Ibn Abu Sulaymondan hadis ilmini o'rgangan. U birinchi bo'lib fiqh ilmini farz, sunnat va shart kabi boblarga ajratgan.

9. *Jamshid* — Eronning qadimgi podshohlaridan biri. *Jamshid jomi* — Jamshid yasattirgan tilsimli jom. (Navoiyning ta'rificha, Jamshid hakimlarga buyurib, ikkita jom yasattirgan, birining oti Jomi ishratfizoy — bu jomdagi may ichgan bilan tugamas, to'liq turaverar va qiyshaytirilsa ham to'kilmas ekan. Ikkinchisining oti Jomi gitiynamoy — bu jomda dunyoda yuz bergan hodisalar ko'rinib turar ekan. Bu jomni — Jomi jahonbin ham deydilar).

VIII

1. Bu bob Sulton Badiuzzamon madhida yozilgan.

2. *Sulton Badiuzzamon Mirzo* — Husayn Boyqaroning katta o'g'li. Astrobod vnoyatining hokimi, otasi vafotidan so'ng ukasi Muzaffar Mirzo bilan birga mamlakatni boshqaradi. Navoiy «Majolis un-nafois»da u haqda shunday deydi: «Husni surat va husni sifat bila orasta va jamoli zohiriy va kamoli botiniy bila piqrosta yigitdur. Razm atvoridin otar-tutarda diltisand va bazm asbobidan ichmak va bag'ishlamoqda bemonand. Tab'i hach nazm uslubida muloyimdur». (Navoiy, Asarlar, 12-tom, 174-bet).

Balxni talashib, Badiuzzamonning Husayn Boyqaroga qarshi chiqishi mag'lubiyatga uchraydi. Shu nizo oqibatida Badiuzzamonning o'g'li Mo'min Mirzo qatl etiladi. 1497 yil oxirlarida yuz bergan bu dahshatli voqyeadan so'ng Husayn Boyqaro va Badiuzzamon munosabatlari yanada keskinlashadi. Lekin 1506 yilda Shayboniyning Balxga yurishi ularni bir qadar birlashtiradi. Ular Murg'ob tomon o'tlanadilar. Ammo yo'lda 1506 yil 5 mayda Husayn Boyqaro vafot etadi. Shayboniy Hirotni zabt qilgach, Badiuzzamon Eronga Ismoil Safaviy huzuriga qochadi. «Majolis ui-nafons»ning forsha tarjimoni Muhammad Qazviniiy ma'lumotiga ko'ra, turk sultoni Salimxon Tabrizni egallagandan so'ng Badiuzzamonni izzat-ikrom bilan Istanbulga olib ketadi. Badiuzzamon tez orada toup (vabo) kasalidan vafot etadi. Navoiy Badiuzzamon siymosida davlatni idora etish siyosatini puxta bilgan, ilmlardan xabardor, adolatga tayangan valiahdni ko'rar, undan dono pand-o'gitlarini darig' tutmas edi. «Munshaot» tarkibida Badiuzzamonga yozilgan maktublar ana shulardan dalolat beradi. (*Qarang*: S. G'aniyeva «Munshaot». O'zbek adabiyoti tarixi. 11 tom. T., «Fan» 1977, shu muallif «Navoiy qomusi» sahifalarida. Badiuzzamon. San'at. 1990. 10-son).

Shoir dostonining bu bobi ham boshqa aksar asarlaridagi kabi Badiuzzamon Mirzo madhiga bag'ishlangandir.

3. *Badiuzzamon* — zamon ahlining ajoyib go'zali, nodiri, demakdir.

4. Chavgon — «Go'y va chavgon» o'yinida ot ustida turib go'y — to'pni tutib, to'xtatib olinadigan uchi egri uzun tayoq.

5. *Savlajon* — chavgon.

IX

1. «U tun dag'dagasi ta'rifidaki, savdoyi ishq ajdahosining dami o'tining tutuvi va yulduzlari olamin o'rtaydigan o'sha olovning yolqinlari edi: shunday tunda xayol sayyohi ko'rgiliklar otiga minib har tomon yo'l olmog'i va ishqning yuz ofatlik dashtiga yetmog'i; ofat yog'inlaridan balo dovuliga qolmog'i va balo yashinlari uning joniga shavq va muhabbat haroratini solmog'i; ishq duri shamchirog'ini o'sha kecha topmoq va u yo'lchi yulduz bilan so'z maydoni javloniga chopmoq; Layln xayoli bilan ko'rishmoq va Majnun dardiga tushmoq».
  2. «Vujudim shu zulmatga asir bo'lib, ko'nglimga falak zulmati qo'ygan edi».
  3. «Ishqning hidinn sezgan hamono u ot chopishdan ham qoldi».
  4. *Yasrib*— Madina shahri shunday deb ham yuritilgan.
  5. *Rasuli Hoshimiykesh*— Muhammad paygambar ko'zda tutiladi.
  6. *Halil* — Ibrohim payg'ambarning laqabi.
  7. *Namrud* — Bobil podshohlaridan birining nomi. Rpvoyatlarga ko'ra, xudolik da'vosini qilganda Ibrohim (Xalil) payg'ambar unga qarshi chiqqan. Namrud uni o'tga tashlagan, lekin Ibrohim gunohsiz bo'lgani sababli yonmagan ekan.
  8. «Shu yashin har lahzada Yaman tomondan ko'rinib, o'zining o'tlik sirtmog'ini tashlar, u — Suhayl yulduzi balqib, Yaman tunini yarqiratganidek edi. Yo'q-yo'q, balki Uvays qalbi yolqini qora tunni oydinlashtirmoqda».
  9. *Suhayl yulduzi* — bir yorug' yulduz. Yamandan ravshanroq ko'ringani uchun Suhayli Yamaniy, Suhayli Yaman deb ham ataganlar.
  10. *Uvays* — Shayx Uvays Qaraniy, Alisher Navoiy «Nasoim ul-muhabbat» asarida Uvays Qaraniy to'g'risida, jumladan shularni yozadi: «Goh-goh Xojai olam muborak yuzin Yaman sori qilib der edikim, men xudoning taxtini Yaman tomonidan topdim». Yuqoridagi talmih orqali ana shu haqiqatga ishorat qplingan.
  11. *Abuqubays* — Qubays tog'ining nomi.
  12. «Ayman anori o'z shoxini yoritganidek, goho Izam vodiysiga shu'la sochardi».
  - Izam* — Arabistondagi tog'ning nomi.
  13. *Nori ayman* — Muso payg'ambarga ko'ringan nurli bir daraxt.
  14. *Najd* — Iroq va Hijoz o'rtasidagi joy nomi.
  15. *Shom* — Suriya va Damashqning sharq qo'lyozmalarida uchraydigan nomi.
  16. *Hay* — Arab qabilasi. Layli shu qabilaga mansub, qabila boshlig'ining qizi.
  17. «Bu suyaklar cho'ldagi qurigan o't kabi to'da-to'da bo'lib yotardi».
  18. «U buni hali anglab yetmay, g'oyibdan nido keldi».
  19. «Bu ishq dashtida g'avg'o solayotgan yirtqich hayvonlar shu dashtining har tomonidagi qurt-qumursqalardan».
  20. «Moziy dunyo bir kishidan boshqa hyech kimning bu vodiya qadam qo'pganini bilmaydi».
  21. «Jismini tashkil etgan unsurlar ham uning tuzilishini murakkab qilgan».
  22. *Ajam* — Arab xalqlari va mamlakatlaridan boshqasi (ko'pincha Eron mamlakati va xalqiga aytiladi).
  23. *Suhayliy* — Shayx Ahmad Suhayliy—XV asrning II yarmida yashab ijod etgan forsigo'y shoir. 1465—1469 yillarda Navoiy Samarqanddalik vaqtlarida Shayximbek Suhayliy ham u bilan birga bo'lgan. 1469 yilda Navoiy bilan Hirotga kelgan va Sulton Husayn Boyqaro xizmatiga kirgan. Navoiy uni ardoqlab yori aziz der edi. 1470—1472 yillarda Navoiy tavsiyasi bilan Suhayliy muhrdorlik lavozimiga tayinlangan. «Suhayliy» taxallusi qilur uchun, Shayxim Suhayliy derlar erdi»,— deb yozadi Bobir.
- Suhayliy badiiy ijod bilan qizg'in shug'ullangan. Alisher Navoiy «Majolis un-nafois»da

yoʻzadi: «Xuroson mulkining mutayyin elidindur. Kichik yoshidan tab' osori va zihn namudori andin ko'p zohir va hamida axloq va pisandida maosh atvoridin bohir erdi... Avvaldin oxirgacha faqir bila iltifot va ittihodi ko'p uchun mundin ortuq ta'rifin qilinsa, o'zumni ta'rif qilg'ondek bo'lurdin qo'rqib ixtisor qilildi».

(Alisher Navoiy, Asarlar, «Majolis un-nafois» 12-tom, 70-bet).

Suhayliyning «Layli pa Majnun» dostoni o'z davrida mashhur bo'lgan.

X

1. Qaysning yo'qlik majlisidan qutulib, vujud beshigiga tutilgani: qon yutmoqdan yemish va ishq doyasidan parvarish topgani; ishq zoti bahrasidan el ko'ziga shirin va azaliy dard haroratidan xaloyiq nazariga issiq ko'ringani».

Qays — Majnunning asl nomi.

2. «Hayot uskunasi eskirib, umri daraxti yiqilishga mayl etganda yonida go'zalligi sanavbar guli kabi yangi ko'korgan niholi (farzandi) bo'lishi kerak».

3. «Bilmaydiki, guliston qurisa, bulbul sayrashidan to'xtaydi».

4. Bu Ikki baytning mazmuni: «Ishq mulkining shohi ko'kdan yergacha hukm qildikim, shodmonlik bilan osmon gumbazigacha ziynat berib bayram qilsunlar».

5. Gul yaprog'i asalga tushgandek, uni beshikka bog'laydilar».

6. «Bodomning ichida mag'iz saqlaganidek, bu bola ham ko'z beshigida farog'atda yashardi».

7. Baytning mazmuni: «Yuzida malohat shu'lalari, nutqida fasohat nash'alari bor. Bu baytda tarse' san'ati qo'llanilgan.

8. «Uni jon yo'rgagiga o'rab, ko'z qorachiqlarini isiriq qilardilar».

XI

1. «Qaysning donolik maktabida ilmlar varaqlarini o'g'irgani: ishq izg'irini yetib, u varaqlarni sovurgani, ya'ni Layli husni gulshanidan xastalik xazoni chetlashib, salomatlik bahori yelidan latofat gullari ochilib, maktabga yo'l olgani va u gullardan Qays ko'ngli oyog'iga oshiqlik tikanlari sanchilgani».

2. «Uning karam dasturxoni oldida quyosh qora kulchadek qadrsiz».

3. Bu baytda shoir ruju (musalsal) san'atidan mohirlik bilan foydalanadi. Bu san'atga ko'ra predmet, voqyea-hodisa yoki shaxsga nisbatan o'xshatishli mubolag'a ishlatiladi. Lekin bu kamlik qilib yanada kuchli mubolaga ishlatib, tasvirni kuchaytiriladi, bo'rttiriladi.

4. Bu baytlarda tazod san'ati qo'llanilgan. Unga ko'ra tasvirni bo'rttirish uchun bir-biriga zid tushunchalar qo'llaniladi.

5. «Bularni hind lashkari dema, balki Chin dashtining kiyiklariga qo'yilgan qator tuzoqlardir».

6. Bu baytda Navoiy talmeh san'atidan foydalapib, «ul dona» deganda, Odam Atoning jannatda yegan bug'doy donasiga, «bu dona»da esa Layli xoliga ishora qilmoqda. «Ul dona» bir odamni sayd etgan bo'lsa, «bu dona» esa olam ahlini o'ziga tortadi.

7. «Ikki qizil labi jon bo'lsa, iyak ostidagi baqbaqalari «jon» so'zining «nun» harfidir».

8. Uning pok gavhari hali ipga tizilmagap, la'li esa zargar qo'lidan zarar ko'rmagan».

9. Bu ikki baytning mazmuni: «Ikki qora sochini uzunligi intihosiz ikki qorong'u kecha. Shuning uchun uning ismi barot (hijriy yil hisobida sakkizinchi oy bo'lgan sha'bonning o'rtasi, bayram kuni) va qadr (ramazon oyining «Laylat ul-qadr» (qadr kechasi) deb ataladigan 27-qutlug' tuni) kechasidagi to'lin oydek jilvalapardi».

10. «Bu xildagi pokiza gavharni (Qaysni) topgach, dars (muallim) bu zavqdin shodlandi».

11. *Oriza* — kasallik.
12. «Tab’idagi quyoshdek harorat achchiq azob solgan edi.
13. «Chirog’i o’cha yozgan bechora chirog’iga yog’ quyilsa, yana yonaveradi.
14. «Asal, may va o’z issiq tabiati hamda havoning harorati — to’rttalasi shu’lalanib unga o’t soldilar».
15. *Ahibbo*— arabcha: muhib so’zining ko’pligi — do’stlar, *atibbo*—arabcha: tabib so’zining ko’pligi—tabiblar.
16. «Uning mizojidan xastalik ketishiga yordam bo’lmasa, Isoning elga jon berishidan nima foyda?»
Iso — Masih laqabi bilan mashhur payg’ambar. Diniy rivoyatlarga ko’ra Iso payg’ambar o’liklarga jon ato qila olgan, tiriltira olgan ekan. Badiiy asarda ko’pincha Masih nafasi — jonbaxsh etuvchi kuch timsoli sifatida keladi. Bu yerda shunga ishora qilinayapti.
17. Bu baytda kitobat san’atidan foydalangan holda Layli zulfining yuzi yonog’iga tegib turishi «had» so’zidagi dolning turishiga, «fam» so’zidagi nuqtani esa labi ustidagi xolga o’xshatiladi.
18. «Uning sochlari ustidagi durrasi vasl shomidagi oydinlikka o’xshardi».

XII

1. «Bahor farroshi har nafas esgan shabadalarni puflamog’i bilan lola chirog’ini yoritganda va bulut nayrangbozi lahza-lahza tushgan chaqin chuchkurmog’idan tog’ dimog’ini quritganda, o’sha ko’zini husn chirog’i yoritgan va dimog’ini ishq savdosi quritgan odamning gulyuzlilar bilan bog’ sayriga borgani va Layli husni gulining shabadasi dimog’iga yetib, bir yo’la o’zidan ketgani».
2. *Qavsi quzah* — bahor chog’ida osmonda ko’rinadigan kamalak.
3. «Agar falak to’ti bo’lishni orzu qilmas ekan, nega yerni ko’k rangga bo’yadi?»
4. Yashil falak to’ti bo’lib, yer kurrasini jo’ja qilib ochganda «yer yuzini tutgan maysalar uning a’zosidagi yangi patlarga o’xshar edi».
5. *Yaraqon* — sariq kasalligi.
6. «Yer yuzi sebgarlardan sovut kiyarkan, savsan boshiga gurzi ko’tardi».
7. «G’uncha» boshida jez qalpoq ko’rgan chog’ muz tig’i chamanni tark etadi».
8. *Farhod* — Sharq xalqlari og’zaki ijodi na yozma adabiyotida keng tarqalgan obraz, Navoiyning «Farhod va Shnrin» dostonida asosiy qahramon. Baytda Navoiy Farhod qismatidagi hijronga ishora qilmoqda.
9. *Parvez* — Xusrav Parvez —Sharq xalqlari og’zaki ijodi va yozma adabiyotida keng tarqalgai obraz. Uning tarixiy ildizi sosoniy podshohlaridan Xusrav Parvez (VI asr oxiri) faoliyatiga borib taqaladi. Badiiy adabiyotda, chunonchi, Firdavsiyning «Shohnoma»si, Nizomiyning «Xusrav va Shirin»ida ideal shoh, Navoiyda esa Xusrav mutlaqo salbiy qahramon sifatida talqin etiladi.
Navoiy «Tarixi muluki Ajam» asarida u haqda yozadi: «Parvez Madoyin taxtiga o’lturub, ko’p mamolikni hiytai tasarrufiga qo’pordi. Va mainat va shavkati bir yerga yettikim, andin burungi salotinga muyassar bo’lmaydur erdi. Va ba’zi muarrixlar anga muyassar bo’lgon nimalarni (toji, taxti, kulohi ham shu jumladan) hayrat tariqi bila te’dod qilibturlar». (Alisher Navoiy. «Tarixi muluki Ajam». (14-tom, 229-bet).
- Navoiy bu yerda talmeh san’atidan mohirona foydalangan. Unga ko’ra tasvirda. tarixiy shaxslar, voqyealar, geografik nomlar, afsona va ayrim asarlarga ishora qilinadi. Baytda «sahrodagi lola yaproqlarining uchishi Parvez kulohini eslatadi», degani uning kulohi rangiga hamda uning shahid qoniga — o’g’li tomonidan o’ldirilganiga ishoradir.
10. «Lola g’unchasi la’l qutichasiga o’xshaydi, ochilganlari esa alvon la’ldur».

11. «May shishalariga (balbala) tushgan gul barglari turna ko'ziga, yoxud tustovuq qoniga o'xshaydi».
12. «Nasriy bargi to'kilgach ko'va yog'ini eslatar, zanbaq (xushbo'y) gulining bargiga to'kilgan mushkning hidi uning dimog'ini quritardi».
13. «Chamanga yog'ilgan shudrnng ko'knor guli yaprog'iga ko'knor donalaridek dog'lar separd».
14. *Ul ikki*— ya'ni Layli va Majnun.
15. «Bog' keng edi-yu xalq sayr etardi, daraxtlar zichligi elga parda edi. Chaman gul butalarpnpg bir-biriga yopishganligi ishq ahli uchun visol pardasi edi».
16. *Na'li bozguna urmoq*— asli ma'nosi teskari nag'al qoqmoq bo'lib, o'zini bilib-bilmaslikka solish, o'zini axtaruvchilarni chalg'itish ma'nolarida ishlatiladi.
17. *O'zni a'jamiy aylamoq*— jo'rttaga o'zini bilmaslikka solmoq, mug'ombirlik ko'rsatmoq.

XIII

1. «Qaysning ayriliq tunida shabnam gulobi yuziga sochilganidan ko'zi ochilgani; uyqusiz bulbul bilan ishq dostonlari ifodasida nola qilgani va bulbul soyasidek tuproqqa yiqilgani; otasi uning bulbuldek fig'onlarini eshitib, boshiga yetgani va mahofa qafasiga solib olib ketgani».
2. *Sug* — g'am, musibat, motam aza, o'lim qayg'usi.
3. *Duxonin bo'tratmoq*— tutunni burqiratmoq.
4. Bu baytping mazmuni: «Yo'q-yo'q, bu tutunlar uning ohi edi, somon kabi zaif jismi yonardi».
5. *Kaxdud* — somon tutatishidan hosil bo'ladigan achchiq tutun.
6. «U sarg'aygan yuzini shunchalik shapatiladiki, bundan yuzlari ko'karib ketdi».
7. Bu baytda tajnisdan foydalanilgan. Bu san'atga ko'ra shaklan bir xil, mazmunan boshqa-boshqa so'z (omonim)lar she'r qofiyalarida ishlatiladi. Birinchi—«alam»—g'am, qayg'u, ikkinchi — «alam»—rang, shu'la ma'nosini anglatadi.
8. Ko'k gulshanining gullari to'kilishi — yulduzlarning so'nishi; g'unchaning kulishi — tong otishi demakdir.
9. Bu ikki bayt mazmuni: «Goh bir lahza ham boshini ko'tarmasdan binafshaga mehrini bildirar va bu binafshaning atridan Laylining xushbo'y zulfini iskagandek murodi hosil bo'lardi».
10. «Xushxabar darakchining xabaridan so'ng, hammalarining ham ko'ngillari joyiga tushdi».
11. *Yusuf* — Sharq xalqlari adabiyotida mashhur bo'lgan «Yusuf va Zulayxo» afsonasining bosh qahramoni. Ya'qub payg'ambarning o'g'li, akalari tomonidap ko'p aziyat chekkan — chunonchi, cho'lda adashtirilib, quduqqa tashlangan, qul qilib sotilgan va hokazo.
Bu yerda Qaysning yo'qolishi Yusuf bilan bog'liq o'sha voqyealarga o'xshatilmoqda. Sharq adabiyotida Yusuf obrazi go'zallik va poklik ramziga aylanib ketgan.
12. «*Amora, mahmil*»—odam tushadigan kajava. U tuya yoki filga ortilgan bo'ladi.

XIV

1. «Qaysning hajr shomida anduh guruhi uyidan chiqib visol qabilasi tomon yurgani; u qabila o'ti bilan tildoshlik va ish bilan hamdostonlik qilib, qabila yaqiniga yetgani; Layli uning tovushidan uyidan chiqib, bir-birlarini ko'rgach u ham, bu ham hushidan keggani».
2. *Infiol* — xijolat, uyat.
3. «Xalq uni dev urgan deydi, bilmaydiki, unga pari tegib o'tgan».
4. Bayt mazmuni: qorong'ulikdagi uchqunlar go'yoki harakatdagi yulduzlar edi.
5. «Har tomonni qoplab olgap tun zulmatida shu'la baxt yo'lini ko'rsatadi».

6. «*Rangi noriy* (anorday qip-qizil), *tab'i ham noriy* (o'tli), bu la'l butkul anor rang bo'lgan».
7. «Oy bilan kun ikkisi sep yopib turadigan, o'cho— manqal; ud, sandal yog'ochlari senga tutantiriq bo'lsin».
8. «Ey mungli nolang jonimga xushxabarchi, en g'amgin ovozing ruhimga oziq beruvchi!»
9. «O' goh hushda, goh behush hap qabilasi qo'rg'oni atrofida aylanar edi».
10. *Taloya* — qo'shin ilg'orn, old saflardagi.
11. «Bu xildagi ishq o'tida qizigan ikki shaxs (Layli va Qays)ning noladan og'izlari sadafdek ochiq edi».
12. «O'sha ko'tarishda qaddi bukik kampir falakday qaddini ham xam qildi».

XV

1. «Qaysning g'oyib bo'lganidan qabila ahli xabardor bo'lib, yeldek tog' va vodiya yetib, uning bir qum ichida behush yotganini ko'rib, yel xashakni uchirganidek unga keltirganlari; Qaysning u pari ishqida aqlu hushini yo'qotib, Majnunlik bilan shuhrat topgani.
2. «U iz Hay qabilasi chegarasiga yetgach qabiladan yana ikki iz chiqib qo'shilganligini ko'rdilar».
3. Bayt mazmuni: har tomondan unga qilinayotgan pand-pasihatlari qon to'kuvchi xanjar kabi edi.
4. «Na uning ruhiga qiynalish malol kelar, na tabiatiga xursandchilik yoqardi».
5. «Har kecha uning shiori shu zaylda qochish, ota-onalarining ishi uni qidirish bo'lib qoldi».
6. «Devonaga esli kishining pand-nasihat qilishidan ko'ra Majnunlik so'zi aqliroqdir».
7. 1960 yilgi «Xamsa» nashrida bu baytlar o'rni almashinib tushgan.
8. Shoir bu bayt mazmunida xalq orasida kasalni davolashda fusunchilar (duoxonlar)ning «kuf-suf»lab dam solishlarini nazarda tutib: «el unga chora ko'rish uchun qancha fusun qilsa, dam solsa, uning u «puf»lari bilan shuncha tutashib ketar edi», degan. Bunda o'tni qancha puflasa, shuncha avj olishi ko'zda tutiladi.

XVI

1. Majnunlik bexabar oshiqlikidan Laylining otasi xabardor bo'lib, Majnunlik otasiga til nayzasi, balki nayza tili bilan zaxmi zabon (tildan (gapdan) yetgan ozor)lar yuborgani; bu halokatli zaharni ichib, singdirib Majnunlik otasi o'g'lini kishanga solgani.
2. «Hammadan voz kechibdi deytilar, uning miyasiga futur yetibdi, deytilar».
3. *Somi'*— Laylining otasi nazarda tutiladi.
4. «Bu qabila unga iffat go'shangasi edi, bupga iffat nasimidan bo'lak narsa aralashmas edi».
5. «Uning (ya'ni go'shanganing atrofiga pardalar tortilgan bo'lib, uning o'rish va arqog'i poklik va zuhddan edi».
6. «Nazmida har vaqt bir ismni zikr qiladi (Layliga ishora), u ismii aytmoqlik bizga mumkin emas».
7. *Nol*— qamish ichidagi ingichka tomir, qiltiriq.
8. *Nauzu billoh* — arabcha: xudo saqlasin, demakdir.
9. «Uning butun vujudi zanjirband etilgan, zanjir xalqalari ham o'ralgan va egilgan edilar».
10. «Jinnilik zanjirida band bo'lgan, bu zanjirlar ichida xursand bo'l! Kimki bu kishan bilan shod bo'lsa, yuz kushodlikka erishadi».

XVII

1. «Majnunning firoq chohida tandir ichidagi o'tdek o'rtanishi; ayriliq bandida tuzoqqa tushgan qushdek iztirobi; tabib afsunidan telbaligining tug'yoni va tabib parhyezidan isitmasining g'alayoni; o'z baxtsizligiga to'kkan achchiq ko'z yoshlarni va bu yoshlardan komida achchiq-achchiq xunobasi; ko'ngil o'tidan temir bandi suv bo'lgani va suvdek sahro tomon yurib ko'z yoshlaridan vodiylar to'lgani».

2. Besh bayt mazmuni: «Majnun Layli ishqini savdosi o'tida charog'i yonib, dudi esa dimog'i (miyasiga) o'rnashdi. Bu dud u uy ichida ortgan sari taqvo bilan aql yuzini qoraytirdi. Bu ikki (taqvo bilan aql) u uydin ko'chgach, u yerda junun shohi o'z taxtini qurdi. U dud savdo qo'shini bo'lib, u qo'shni har dam g'avg'o soldi. Mana bu xilda dimog'i ichida to'polon yuz berib, ko'nglini junun oyog'osti qildi».

3. «Majnunga bahra olsin uchun berilgan ovqatlar unga zararli luqmalarday bo'lardi».

4. Bu 4 bayt mazmuni: «Majnun tanini ishq naysalaridan xalos etaman, deb tabib uning jinsini yana chok-chok etardi. Bu choklarni tikadigan mehribonlar, igna bilan emas, balki nayza bilan tikardilar. O'q uchlarini topaman deb tabib bemor badanini yorgan bo'lsa bu kishilar uni tikmoq uchun o'q keltirardilar. Bular o'q axtarib ovora bo'lardilar, holbuki g'am o'tida o'q erib suv bo'lgan edi».

5. *Buxor udi* — qopqora bug'i — tutuni.

6. «Eng yaxshisi, meni g'avg'o boshlab o'tga tashlab kuydirish edi».

7. *Magok* — choh, chuqur.

8. *Ibtalo* — baloga qolish, giriftor bo'lish.

9. Bu yerda nunki ko'z nazarda tutiladi.

10. *Lam'a* — yolqin, porloqlik, ravshanlik.

11. «U o't ichida quyosh bir patirdek, oyni aytib ham o'tirmanman, chunki u kuygan kulchadek bo'lib qolardi».

12. *Ravzan tutulsa* — tuppuk bekitilsa.

13. «Jisini har xil gumonlar tinchitgan bo'lsa-da», uning ishi tolpinmoq edi». Bobning so'nggi; Uzlukdin o'zungni ayla ozod,

To dashti fanega kirgasen shod —

baytini tasavvuf tariqatining so'nggi bosqichi fanoga Majnun intilishining mazmuni edi, deya talqin qiladilar dostonidagi tasavvufiy yo'nalishni kuzatgan tadqiqotchilar N. Komilov va B. Eraliyevlar. (Qarang: Sharq yulduzi, 1991, 11-son).

XVIII

1. «Laylining xiromon sarvni gulshanidan uyi sariga yurganda Ibn Salom ko'ngli qushi u sarv tomon parvoz qilgani, u parvozda bahor shabadasi gul yaprog'in to'kkandek tanga sohib, umid niholidan maqsad guli ochilgani va o'sha shabada titrashidan gul yuzlari sarv soyadek shikast tuprog'iga yiqilgani».

2. *Ibn Salom* — arablarning Bani Asad qabilasi boshlig'i, katta boylik egasi.

3. *Xay* — ter demakdir.

4. Bu ikki baytning mazmuni: «Arab elidagi bir badavlat navqiron yigit uni —Laylini yo'lda ko'rib qoldi. Zotida hych qanday nuqsoni yo'q bu sog'lom kishini baxt Ibn Salom deb atagan edi».

5. *Bani Asad* — arab qabilasining nomi.

6. *Posux tilamoq* — javob kutmoq.

7. «Lekin uning bir oz sabr qilishi ham kerak. Chunki gulimning (Laylining) shoxi siniqroq.

Hali bu umid niholi yosh, ya'ni quyoshim hali hiloldir».

8. *Hajr turktozi* — hijron bosqinchisi, talonchisi.

9. «Bu mojaro uni ham hamisha mashg'ul qilar, sayr va tomoshada ekan, har qadamda maloli oshib ketar edi».

10. «Yosuman aqli past, bema'ni, laqma bir kampir ko'ngilsiz Laylining ko'nglini xush qilaman deb so'zga tushdi».

XIX

1. «U mushkni ohu oviga bani Asad ahlining qasdi ma'lum bo'lib quyoshning oltin jayroni g'arb avloq go'shasida sarg'ayib, titrab) shafaq to'kkandek u ohuning xilvat uyda tuproq va qon iztirob chekkani falak zolidek onasi u ishdan voqif bo'lib, uning holiga dod-faryod solgani».

2. «So'z bulog'ini qazigan kishi, bu chashmadan chiqqan suvni shunday taradi».

3. «Oliy martabali sarv — Layli dard zo'ridan soyadek yotar edi».

4. «Chunki ko'nglum g'amdan benihoya o'ksigan, g'avg'olardan ham juda bezgan».

5. *Mehnat qayg'u* — dard, azob-uqubat.

6. «Ko'ksini urib jarohatlab, tirnoqlari bilan momataloq qilib tashladi».

7. Ko'z yosh qatralarini sochaverib, tanining tuprog'iga g'am urug'larini ekdi».

8. *Jayhun* — Amudaryoning qadimgi nomi.

9. Bu va keyingi baytlarda shoir to'la izchillik bilan tanosub san'atini ishlatadi. Unga ko'ra o'zaro mutanosib ya'ni o'zaro munosabatda bo'lgan ikki tushuncha bir-biriga uyg'un, bog'langan holda keladi.

XX

1. «Majnunning otasi uni ishq biyobonidan keltirib, Ka'ba ziyoratiga olib borgani va u munojot bahonasi bilan ko'nglidagi yaralarni yorgani va duo qilmoq ohangi bilan ko'pglidagi mahfiy maqsadini tilidan chiqargani va Arofat aqlidan arosat ko'tarilgani».

2. *Arofat* — Makka shahri atrofida tog' nomi, ziyoratgoh.

3. *Arosat* — g'avg'o, to'polon. qiyomat.

4. *Xush, xud, bexud, darxurd, sarxush, noxush* kabi «vov» yokn «zamma» bilan yoziladigan so'zlardagi «vov»pi «vovi ma'dula», ya'ni «o'zgartirilgan vov» deyiladi. Shu so'zlardagi bu harfni «alif»ga aylantirib, xash, xad, bexad, darxard, sarxash, noxash qabilida talaffuz qilish mumkin. Lekin yozuvda «vov» saqlanadi. Asosan bu hodisa qofiya taqozosi bilan sodir bo'ladi.

5. *Ka'ba* — musulmonlarning Makka shahridagi ziyoratgohi. Ka'ba musulmonlar uchun qibla hisoblanadi va u tomonga qarab namoz o'qiladi.

6. *Arshi a'zam* — osmonning eng yuksak arshi. Ka'baga shunday baho berilmoqda.

7. Bu va keyingi to'rt baytning mazmuni: «Yer yuzining barcha ulug' va kichik odamlari bu manzilga kelib ziyorat qildilar. Yoki u Ka'ba ko'rinishda, ko'nglida tangridan boshqa hyech kimi bo'lmagan so'figa o'xshardi. Yoki o'sha so'fining chopon kiyib, yerga cho'kkalab o'tirganiga o'xshardi. O'rnida qimirlamay turishi qutb yulduzi, atrofida mayda toshlar mayda yulduzlardir. Bu qutb yulduzi emas, bilki zo'r avliyodirki, ko'p avliyolar kipriklari bilan uning eshigini supurganlar».

8. *Xayli xuffosh* — ko'rshapalaklar to'dasi.

9. «Xamsa»ning 1960 yilgi nashrida bu bayt satrlari almashinib tushgan.

10. Bu uch bayt ishq — so'zidagi harflar: «ayn» — «shin» — «qof» — va nuqtalariga asoslangan so'z o'yini ishlatilgan. Shoir «ishq» so'zidagi «ayn» harfini yozuvdagi shaklini nazarda tutib uni bo'yninga tavq — bog'ich xalqa qilgin, «shin»ni esa shu'lai shavq ayla, «qof» (bu yerda harf

nomi nazarda tutiladi)ni esa menga g'am tog'iga, uch nuqtasini uchqunlarga va qolgan ikkisini toshlarga aylantir, deydi.

11, 12. Bu baytlarda tarse' san'ati qo'llanilgan, ya'ni birinchi misra so'zlari bilan ikkinchi misra so'zlari bir-biriga ohangdosh, vazndosh va qofiyadoshdir.

XXI

1. «Majnunlik vahshatli eldan ulfatlik ipini uzgani va biyobon vahshiy hayvonlari bilan do'stlik yo'lini tutgani, kiyiklar bilan Navfal ovi oralig'ida qolgani; Navfalning vosil va'dasi sirtmog'ini uning bo'yniga solgani va kiyiklarni ozod qilib, uni tutgani va ko'nglini ovlagani».

2. *Navfal* — Arab qabilalaridan birining boshlig'i, dostonida Majnunlik holatini tushungan, uning xaloskori sifatida bayon etilgan. I. Yu. Krachkovskiyning fikriga ko'ra Navfal ham tarixiy shaxsdir. Navfal garchi davlatmand bo'lsa-da, inson qadri-qimmatini, uning ichki kechinmalarini chin yurakdan tushunib, yuqori baholandi. Navfal Majnunlik ishqini tushunib, yordamlashsa ham, lekin uning odamlardan uzoqlashib, tog'-dashtlarda, yovvoyi hayvonlar orasida yurishini qoralaydi. (*Qarang*: T. Ahmedov. Alisher Navoiyning «Layli va Majnun» dostoni, T., 1970, 88-b.)

3. Bu baytlarda g'oyatda mohirlik bilan tarse' san'ati qo'llanilgan.

4. Baytlarning mazmuni; «olovli nazmi dimog'idan tutun chiqarar edi».

5. «Majnun bir payt ovchilar qurshovida qoldi».

6. «Yuzida safo (soflik) quyoshi namoyon bo'ladi; egnida vafo nuri barq uradi».

7. So'nggi uch bayt mazmuni: «Inson aql charog'i, qolaversa butun koinot ko'zining nuridir. Odamlardan qochib, hayvonlar bilan ulfat bo'lishing aql oldida sababsiz ko'rindi; bu holat menga juda qiziq tuyuldi».

8. *Yurakka xorxor solishi* — yurakka orzu, sevgi solish.

9. *Ashhabning tuvog'i* — bo'z otning tuyog'i.

XXII

1. «Navfalning Layli gavharini Majnun shodasi tizimiga tizish uchun gavhardek so'zlarni nazm ipiga tizib, Layli otasiga yuborgani; uning so'z gavharini sindirib, aloqa ipini uzgani; Navfal lashkar tortib, u ham adovat qo'shinini tuzgani va o'ch maydoniga ot surib dov tilashganlari; falak tadbiri bilan bir-biriga baravar kelmoqlari va xilvat joylarni istehkom qilib turganlari».

2. *Futuvvat* — saxovatlik, juvonmardlik, olijanoblik ma'nolarini anglatadi. Ijtimoiy-siyosiy, axloqiy va diniy mafkuraga oid falsafiy ta'limot bo'lib, hunarmandlar manfaatini ifoda qilgan.

3. *Asru mag'mum* — ko'p g'amgin.

4. *Sipoqi jarror* — katta qo'rqmas jangchilar to'dasi. Navfal shunday jangchilar bilan Laylining otasiga qarshi kurashga otlanadi.

5. «Otlar shamoli jang maydonini supurib, shafqat va marhamat giyohlarini sovurdi». Bu baytda g'uluv san'ati ishlatilgan. Unga ko'ra aqlga sig'maydigan, imkoniyatdan tashqari kuchli mubolag'a ishlatilgan.

6. «Nayzalarning dastasn oftob doirasidek egilib ketdi. Uchi bo'lsa, tol bargidek edi».

7. *Harir parniyon* — yupqa va pozik ipak kiyim.

8. *Parxosh kuni* — jang kuni.

9. *Hizmu ozarm* — fikr, andisha, kelishish.

10. Bu ikki baytning mazmuni: «Qorong'ulik qo'shini soya solgach yulduzlar unga quzatuvchilik qildi, Xitoy shohi— quyosh o'z taxtini tark etib, yer yuzini esa qorong'ulik bosdi».

XXIII

1. «Laylining otasi o'z kishilarini Navfal lashkari qoshida kuchsiz ko'rib, dushmanga tortgan tig'ini o'z jigariga urmoqchi bo'lgani; ya'ni Layli qonini oqizay degani; u quyoshni Majnun tushida ko'rib, botishdan saqlagani va motamzada tundek Navfal oldida ko'z yoshlari (yulduzlari)ni oqizgani va Navfalning o'ti pasayib qaytgani».

2. «Xudo ko'rsatmasin, odamlarimiz qochib».

3. Bu besh bayt ruju' san'ati asosida yig'ilgan. Bu san'atga ko'ra narsa va hodisa dastlab ma'lum obrazli ifoda orqali tasvirlanib, ayni zamonda yanada kuchliroq ta'sir o'tkazish maqsadida undan voz kechib, boshqa kuchli so'z — obraz ishlatiladi.

4. «Navfal angladiki, bu voqyea chindir: Majnun tushi shubhasiz to'g'ridir».

5. Bu ikki bayt tun chekinib, tong yoriy boshladi, degan mazmunni anglatadi. Shoir bu yerda g'oyat go'zal tashbehtar ishlatgan: tun — arab musofirlariga, tong — oq uyga, osmon esa ko'k maysazorga o'xshatiladi.

XXIV

1. «Majnun Navfaldan ayrilgani va yeloyoq otini shamoldek so'rib, biyobonga yo'l olgani; Zaydga yo'liqib, ahvolini ma'lum qilgani va unga yetgan bedodlikdan buning ham ko'pgliga alam yetgani; unga taskin bermiq uchun o'zining hamma narsasini topshirib, Layli qabilasi ko'chgan yerga ketgani».

2. *Zayd* — Laylining qabiladoshi. U ikki oshiq-ma'shuqqa hamdard» ularga xat yetkazib turadi. Zayd Ye. E. Bertels fikriga ko'ra, Nizomiy asarining dastlabki nusxasida bo'lmagan, dostonga noma'lum muharrirlar tomonidan keyincha kiritilgan. Zayd Nizomiyda kichik bir obraz bo'lib, asardagi diniy ruhni kuchaytirishga xizmat etadi, Navoiyda esa Layli va Majnun sevgisini, ular xarakterini to'laqonli chiqishida vositachi obraz sifatida o'rni muhimligini qayd etadi (T. Ahmedov» O'sha kitob).

3. 1960 yilgi «Xamsa» nashrida bu bayt o'rnida 403 sahifa, 1-ustundagi:

Mannun meni tiyra ro'zmen bil,

Tig' ol, neki xotiring tilar bil. — bayti yozilgan.

4. «Ulardan biror pana yerga qochib qutulmoq menga qiyin edi. Xaltamda so'lgan oziq-ovqatlarimni oldilar».

5. *Toziyona* — qamchilamoq.

6. Bu baytda Navoiy uch san'atdan mohirona foydalangan, ya'ni bu. yerda ham tanosub, ham tazod, ham tarse' san'atlari ishlatilgan: jon badan, bosh bilan oyoq bir-birlariga munosabatda bo'lganlari kabi bularning oraspda ziddiyat ham bor. Bunda tanosub ham tazod san'ati kelib chiqadi. Jonim — boshim, badaning — qadaming, shifosi — fidosi so'zlari ham, vazn, ham qofiya jihatidan bir-birlariga barobar va mos tushganlari sababli tarse' san'ati yuzaga kelgan.

7. «Bu ishdan qo'rqma: men xijolatdaman, har narsa qilsang ham roziman».

8. Bu to'rt baytning mazmuni: «Dedi: Ey ishq oyatiga singib ketgan zamonaning yagonasi! U hajar gulining umid tonggi yo'q, balki abadiy quyoshi, jamoli saodat osmonidan chiqadigan pokizalik; pardalari yuziga niqob bo'lgan Layli, sening g'amingda shunday notavonki, so'zi elga dostonidir».

9. *Najmi soqib* — yorug' yulduz. Bu yerda Zaydning Majnundagi nomani olib Layli qabilasi tomon tez oyoq surishi falakning yorug' yulduziga qiyos etilmoqda.

XXV

1. «Quyosh chashmasi saraton burjida makon topib, harorat zo'rligidan havo hubob sardobalarida va o't tosh musomatida yashiringanida Majnunning o'tdek iztirob va shamoldek shitob bilan Layli hashami o'rniga kelib qo'tir itn ko'rgani va it o'z oshnasiga yalinganidek, u itga yalingani; eldan hayratangiz xitob eshitib, vahshatomuz javob bergani; o'sha it qoshidagi kiyiklar suhbatiga yetgani; uning mushkin ohusidan mushk sochuvchi xabar yetkazgani».

2. *Hubob* — suv pufagi, falak gumbazi.

3. *Sardoba*—karvon o'tadigan yo'llarda suv saqlaydigan chuqur ustiga qurilgan inshoot.

4. *Musomot* — badanda ter chiqaradigan mayda teshikchalar.

5. *So'z sohatida* — so'z maydonida.

6. «Yoz faslining tush chog'i bo'lib, javzo oyining eng jazirama vaqti kelgan edi».

7. Ushbu baytlar Navoiyning «Munshoat» asarida ham saraton haroratini tasvirlashda keltiriladi. (Navoiy. Asarlar, 13-tom, 89-bet).

8. «Haroratli tabiat sabza mo'ylovni oqartirganidek, quyosh chizig'i ekinlarni kovjiratib-oqartirib yuborgan edi».

9. *Kishta aylamoq* — mevani qurutmoq.

10. Bunda Majnun nazarda tutilmoqda.

11. «Es-hushidan ayrilgan Majnun Layli qabilasi ko'chib ketgan manzilni — damanni aylandi».

12. *Niyron* — o'tlar, olovlar. Bu yerda Majnun ko'ngliga o't tutashdi ma'nosida kelgan.

13. Bu ikki baytning mazmuni: «Xususan, ko'ngil uyini bezaguvchi ishq uning ko'ngliga bu daman yer maqomidir, tuprog'i esa jonga vatandir, degan bir roz soldi».

14. Qadimgi tabobatda yaraga kiyiz kuydirib bosish qo'llanilgai. Bu baytdagi fikr mana shu haqida.

15. Tab'ing ko'rshapalak mijozini topgan hushyorlig'ing qo'ychibonlarni ko'knori berganday rohatlaitirgan».

16. «Yo'lbars oldingda xuddi chala tug'ilgan boladay».

17. «Kaftlaring tushgan yerni karkasga o'xshash ikki yulduz va izlaringni parvin—oltita kichik yulduz deb anglardilar».

18. *Gavzi jayran* — bug'u, kiyik demak.

19. *Qiloda solmoq* — bo'ninbog', tasma solmoq.

20. *Samandar* — afsonaga ko'ra, go'yo o'tdan paydo bo'lib, o't ichida yashaydigan qush. Bu yerda Zayd Majnunni samandarga qiyos etgan.

21. Baytning mazmuni: «Itning oyoq-qo'lin o'pib, Majnun dasht hayvoni tomoniga ketdi».

22. *Ma'nus* — o'rgatilgan, o'rgangan, ulfat.

23. *Surush* — xushxabar yetkazuvchi farishta. Baytda Laylidan xabar keltirgan Zaydni Majnun farishtaga qiyos etadi.

24. «Tez bo'l, do'st kutmoqda, bu ishda to'xtab turish zararlidir».

XXVI

1. «Majnun Laylining kecha to'lin oydek oppoq sahifada laylatul qadrdek nomasini o'qib, og'zi visol shahdidan shirin bo'lganda komiga zanbur nishi sanchilgani; qalam no'gini ari nishidek tezlab, javobida kogaz tabaqini shira qilgani».

2. «Ayriliq balosiga giriftor bo'lganlarga vasl shifosini ham ato qildi».
3. «Ey junun zanjiri qo'lingda bo'lgan, yirtqich hayvon quyrug'idan belingda arqon bo'lgan odam».
4. «Koshki, naqs yulduzli osmon menga ham u ne'matlarni bersa edi».
5. Bu baytlarda: «Layli o'zining visol orzularini bildirib, jahon ham, butun borliq ham nobud bo'lib, yolg'iz ikkimiz qolsagu ko'ngil istagancha, xavf-xatarsiz visol kunlarini kechirsak»,— deydi.

XXVII

1. «Layli Majnunning ko'z qorachig'i va kiprigi qalami bilan jon sahifasida yozgan ko'ngli zaharli sharhini o'qigani ishq hamdardligi taqozosi bilan Majnun ko'nglining jarohatidan muning ham ko'nglini og'ritgani; uning ham qayg'ulanib, yegan-ichgani zaharga aylangani».
2. *Mashshota*—soch o'ruvchi va kelinlarga pardo beruvchi.
3. *Vopas* — pastarin, tuban.
4. «Vahshiy hayvonlar vahshatimdan hayratga tushadilar, qushlar ham kulfatimdan ranju alam topadilar».
5. «Voqyea shunday edi: u lashkarboshi (Navfal) meni ko'rganda yirtqichlar mening qo'shinim edi».
6. *Qarang*, XX bob 4-izoh.
7. «Navfal masalasini yozgan eding, lekin u jinnilik mendan voqye' bo'lmagan edi».
8. «Uning ma'nodor, o'lchovli xatini Majnun tumor qilib, taqib olgandek, bu ham uning xatini tumor qilib taqdi».

XXVIII

1. «Majnunning otasi dasht atrofini quyundek kezib, o'z devona niholini sargashtalikda topmog'i; junun dashti qaroqchilari har damda uning hushi karvoni odamlarini savdoyidin asir etganidan ajib holatga tushib qolgani; nasihatlar hush dorusi bilan uni bir lahza o'ziga keltirgani va o'zi bilan uyiga olib borgani».
2. «Dod-fig'oniga pand-nasihatni ham qo'shdi, shoyadki uni tiyiltirsa».
3. «Ko'nglini yaxshi umidlar bilan tinchitib, har tomonga tuyasini surardi».
4. «Goho shoshilib kesak tashish bilan mashg'ul bo'lar va u kesaklardan minora yasashga urinar edi».
5. Bu 6 baytda takror va tarse' san'ati ishlatiladi.
6. Bu baytning mazmuni: «Birin-birin barcha ketganiga o'xshagan, bevafo falakdan ota-onamga yetishgan ish menga ham yetib qolsa».
7. Bu baytda irsoli masal san'ati ishlatilgan. Unga ko'ra shoir o'z fikrini tasdiqlash uchun hayotdan, tabiatdan yoki xalq maqollari, hikmatli so'zlaridan foydalanadi.
8. «Xamsa»ning 1960 yilgi nashrida bu baytdagi misralar o'rni almashgan.
9. «Javobda bunday so'zlarni gapirdi».
10. «Yirtqich hayvon qay tomon ketsa, uning orqasidan ketish yaramaydi, odam yovvoyisini odam qilib bo'lmaydi».
11. Bu ikki baytning mazmuni: «Uzrini batamom aytib bo'lgach, tuya tomonga tez qadam tashladi, yukdagi arqonin chaqqon yechib olib, uni o'z bo'yniga bog'ladi».

XXIX

1. «Navfalning Majnun qabilasi mehmonligidan qaytgach, Majnun otasiga mezbonlik qilgani; payvandlik ipi oralarida mahkam bo'lib, mehmon uyiga kelmasdan Majnun biyobonga azm qilib, Layli cho'poniga yo'liqqani; u cho'pon itidek yalinib, cho'pon uni qo'ylar orasiga yashirgani; Laylini ko'rgach, qurbon qo'yi (Majnun) bilan xo'ton jayroni (Laylining yiqilmog'i, har qaysini bir vasila bilan o'z qabilalariga eltganlari)».
2. «So'z karvonining karvonboshisi».
3. «Quyosh Navfali o'zini yashirganda, osmon Majnunning ko'z yoshini ko'paytirdi».
4. «Yulduzlar yo'l kulchalarini yoyib yubordilar. Navfal o'tlanib yo'lga tushdi».
5. «Majnun uchun qayg'urganda, uni o'ziga kuyov qilish masalasini ham aytgan».
6. *Podosh* — evaz, badal, mukofot.
7. «*Sur ishi*» — to'y ishi.
8. Bu satr «Xamsa»ning 1960 yilgi nashrida «Ohu havola qilib taku dev» tarzida berilgan. U «Layli va Majnun»ning tanqidiy matnida «Oyini havolanib taku dav» shaklidadir. Biz ham satrni tanqidiy matndagi holda tikladik.
9. Bu to'rt baytniig mazmunn: «Majnun ohi, osmonkezar quyoshdek havoda yelib-yugurar, uni yori mehri osmon mehri (quyoshi) bosh urgunga qadar eltmoqda edi. Falak kampiri echkisi sotib olgach, tezdan sut qatralarini artib oldi (ya'ni sharqdan oqarib tong otdi). Kampir hunar ishlatib, *u* sut bilan darhol yumaloq pishloqni namoyon qildi (ya'ni quyosh chiqdi).
10. *Xizr* — Afsonaga ko'ra «obi hayvon» (tnriklik suvi)ni izlab topgan va undan ichib doim tirik yurgan — bir payg'ambarning nomi. Kishilarga hamrohlik qilishi bilan mashhur. Baytda shunga ishora qilinadi.
11. *Ganam* — qo'y.
12. *Ganju dalol* — noz-karashma.
13. «Shu paytda ikki tevalik, tevalarini jadallatib yetib kelishdi».
14. *Noqa* — urg'ochn tuya.
15. *Vodiyi Ayman* — Arabistondagi joyning nomi.

XXX

1. «Majnun otasi ko'p nasihatlar bilan Navfal hashamiga olib borgani; Navfal sur asbobini surur bilan chiqargani; nikoh ipi aqdi tuzilib, u mahkam bo'lmasdan burun uzilgani; bbr oshiq ma'shuqi vaslidan kom topgani; yana bir oshiq ma'shuqi vaslini tilab yetib kelgani».
2. *Talofi*—evaz, badal ma'nosida.
3. Bu baytda to'y oldidan Majnunni yasantirnb, unga tun va kunga o'xshash, ya'ni qora va oq yungli po'stin kiydirishgapi haqida gap boradi.
4. *Jashn anjumani*—to'y majlisi.
5. *Iysi i'joz*—Isonamo mo'jiza ko'rsatuvchi. Bu yerda nikoh qilish paytidagi imom va u tomonidan o'qiladigan duolarga ishora.
6. «U atrofda ko'pchilik yoki biror ayg'oqchi, xullaski, biror maxluq yo'q edi».
7. *G'aromat*—pushaymon, qayg'u-hasrat.
8. «El ichida meni yomon otliq qilmay».
9. «Men el ichida mazammatga (gap-so'zga) qolmasam, sen shundan malomatlarga o'zingni tutasan».
10. *Dashna* — xanjar.
11. Bu ikki baytning mazmuni: «Tong subh kelinining yuzida yorug'lik ko'rguzgach, falak pardozchisi u kelin ro'parasiga quyosh chashmasidan ko'zgu tutdi».
12. Bu baytda irsoli masal san'ati asosida «Taqdirini tadbir etib bo'lmas» maqoli mazmunida foydalangan.
13. «Dard-mashaqqatlar bergan bu sir, uning jismini kasallantirib ko'rpaga yotqizdi».

XXXI

1. «Falak zoli nayrangining o'zgarib turishi Majnunni Navfal qizi visoliga yetkurmey turib ayirgandek, Laylini ham Ibni Salom malomatidan salomat ayirib, hajrning qaro tunida ikki nomurodni murodga yetkurgani va badansiz ruhni ruhsiz badanga kiyurgani; ruh bilan badan vasli muyassar bo'lgach, firoq tig'ini surib, o'sha suv bilan visol o'tini o'chirgani».

2. Bu ikki baytning mazmuni: «Ishi ko'proq hiyla va aldovdan iborat bo'lgan falak, bir necha kun Majnun bilan hazillashib, YO'Q, balki, behayolik bilan uni uylanishga buyurdi».

3. «Nikoh tuzish soati kelib, bu to'y tantanasini yana rivojlantirar edi».

4. «Bu kecha falak ikki yuzlamaligi bilan ko'p qiziq hodisalar yuz berdi. Birisi shuki, jonlari dardga to'la u ikki shaxsni falak daryosi mavj urib, har ikkalasini ayrim-ayrim qovushtirmoqchi bo'lib, bularning har birini boshqa birov bilan juft qildiyu, lekin har ikki gavharni ham bejirim (pok) saqladi».

5. Bu ikki baytning mazmuni: «Go'yoki pazar soluvchi munajjimi ediyu, har ikki ishga bir vaqtni belgilagan edi, lekin agar bu ishda munajjim ojiz qolgan bo'lsa, aslda «munajjim yolg'onchidir», ya'ni haqiqatni oldindan belgilay olmaydi».

6. Bu ikki baytning mazmuni: «Alqissa kuyov holdan ketib, kuchsizlik uning tanini poymol qilganda, o'sha kecha bugun el va ayol, kampir, qizlar uning boshiga to'plangan edilar».

7. Bu baytdan boshlab, oshiq-ma'shuqlarning visol ayyomida jahondagi barcha mavjudotlarning ularga xayrixohligini g'oyat go'zal va yoniq ta'rifini beradi: «Jahondagi barcha maxluqotlar, shu paytda har ikkalasining vaslini tilar edilar. O'rgamchi ham shuvoqqa o'ralib, iplari bilan o'z tumshug'ini bog'lab olgan edi. Ko'rshapalak ham qanoti bilan olamga parda solgan edi. Bo'ring esa quloqlari yuziga tushib, ko'zining chirog'i yopilgan edi. Ukki bo'lsa, nogoh ovoz chiqarib yubormaslik uchun, tumshug'ini parlari ichiga olgan edi. Qo'ychi itini uyqu devi har bir juniga kirib olgandek, bosib olgan edi. Bu anbar olud qorong'u kecha, makr bilan tulkinining uyasiga tutun solgan edi. Hayvonot va qushlar tinchlanib, gazanda va yirtqonchlar uyquga cho'mgan edilar.

Bunday vaslning zoye ketmasligi uchun, tabiat ham madad ko'rsatardi. Ne gard uchib, ne yel esar edi, suvlar ham jimgina oqib, hych qanday o'tning yolqini ko'rinmas edi. Havo mizoji o't ko'rasining yuzini to'sib olishga moyil edi. Sovuqlik sipohi tushmasin uchun, o'gning pardasi to'sqinlik qilardi.

To'qqiz falak bir-birining yuzini to'sgani singarn shu sovuqlik falak yuzini pok saqlar edi. Harakatsiz yulduzlar esa baxtsizlik keltiruvchi niyatlaridan voz kechib, saodat bag'ishlovchi yulduzlar orasidan o'rin oldilar. Oyning kulchasida nur ham ko'rinmas edi, yer uni quyosh ko'machdoniga ko'mgan edi. Atorud (Merkuriy) tong otguncha hych ko'zini yummasdan, «ko'z tegmasin» oyatini yozar edi. Zuhra yulduzi ashula qilmay, chang chalolmay, parda ichiga yashirinayotgai edi. Quyosh sham'i yer tagiga botib, kecha xilvati o'z sham'ini chiqargan edi. Bahrom (Mirrix) yulduzi g'azab bilan payza o'qtalib, har kim yomon ko'z bilap qarasa ko'r qilmoqchi bo'lib turar edi. Birjis (Mushtariy—Yupiter) esa shu ikki dilraboga fursat tilab, qo'l ochib duo qilar edi. Zuhul yulduzn esa, baxtsizlik yog'dirishdan nomus qilib, shunga o'z yuzidan qora rang berar edi. Tun ham qo'llarini qoraga bulg'ab, sahar yo'lini to'sar edi. Tong shabadasini urmas va tun kullarini ham sovutmas edi. Chin tong nafas olishga ham havas qilmas, yolg'on tongga esa, bu kechadan o'rin ham yo'q edi. Falak gardishini tun dudlari tutib, tongning damini qaytargan edi.

Eldagi aql charog'ida yorug' ham yo'q, butun maxluqot chuqur uyquga tolgan edi. Ular ikkisi baxti uyg'oq kishilarday, bir-birlarnning diydoridan mast bo'lgan edilar. Falakning yillar bo'yi davom qilgan xilof odati, harakatlari bir kechada yo'q bo'lgan edi».

8. *Nofai tator*—Toza va eng xushbo'y mushk (qora tusli va eng xush isli narsa).

9. «Yolg'on kulishlarga rog'ib bo'lib, yolg'on tong ham ota boshladi».

XXXII

1. «Firoq toshi ko'ksiga urilaverib, Majnunning Najd tog'ini oromgoh qilgani; ko'zidan to'kkan bag'ir qonidan u tog'da lolazor ochilgani; mushk bo'yli ohusi yodi bila so'zga kirib, mushk sochuvchi nasim bilan navo ko'rgizgani».

2. Majnun Laylidan ayrilib shu Najd tog' cho'qqisida vahshiy hayvonlar orasida kun o'tkazadi. Bu yerda Layli qabilasining manzili ko'rinib turardi.

3. «Oy (Layli)ning chodiri bo'sh qolgan edi, bu chodirning oyi qaytib o'z chodiriga kirdi».

4. «Subh kuyovdek berilib, jilva bilan namoyon bo'lgach, undagi diqqinafas sadbarg guli rangi bilan uni sarg'aytirdi», ya'ni tong otib, so'ngra quyosh chiqdi.

5. «Najddagi qoplondan osmon asadiga kulfat yetardi, echkisi esa osmonning jaddi (ko'kdagi 12 burjdan biri — u kiyik shaklida tasavvur etilgan) bilan baravar yugurar edi».

6. «Uning surati lutf qalami bilan chizilgan edn, joni esa nafa mushkping xushbo'y hididan edi».

7. Bu ikki baytning mazmuni: «Silliq tanangga ipakli libos kiygaysan, ostingga ipak o'rnida qoqum terisi to'shalgan. Sag'riningda esa, toza o'rtik, yuzing ham, peshonang' ham ajoyib go'zal».

8. Shoir ma'shuqa tishlarini lola ustiga tushgan shudringlarga o'xshatadi.

9. *Pozahr* — zaharni qaytaruvchi, zaharga qarshi.

10. *Qalaming shaqi*— qamish qalamning yoriq qismi.

11. Dostonning boshqa boblari oxirida Navoiy o'z shaxsi nomidan (man, mani, manga) lirik xotima yasaydi. Tanqidiy matnda ham, manga» yozilgan. 1960 yil nashrida esa «sanga» deb xato berilgan.

XXXIII

1. «Majnunning ota-onasi uning muhlik firoqidan halok bo'lib, u bu holni ko'rgani; tuproqlariga yeldek yetib, ota go'ri boshida yetimlik dardi bilan, ona qabri toshida asirlik mungi bilan fig'on tortgani».

2. «Kofurin (g'oyatda oq va xushbo'y modda) sharbat kabi ichgan sari, badanidagi harorat battar ko'tarilar edi».

3. «Agar tabib kasalga tuxmiyona (dorivor o'simlik urug'i, hab dori) bersa, uning donalaridan zaharli giyohlar o'sadi».

4. «Tabibning taranjabin (ichni yumshatadigan) dorisi kasalning ichini qabziyat qilar, iskanjabin (safro moddasini yo'qotadigan) dorisi bo'lsa, safroni ko'paytirar edi».

5. Bu uch baytning mazmuni: «Kasal uchun qilingap butun tumor, jodugarlik va duoxonliklar kasalning azobini yana ham oshirishga sabab bo'lar, kasalligining azobi qo'rqinchli bo'lganidan bu azoblarni to'xtatishga iloj topilmas edi. Ko'kdan «Omonatni ber!» degan tovush kelganidan so'ng, o'zidagi jon omonatini topshirdi».

6. *Zol* — keksa kampir; bu yerda Majnunning onasi ko'zda tutiladi.

7. *Abushqa* — yoshi ulug' kishi, qari odam. Bu yerda Majnunning otasi ko'zda tutiladi.

8. *Javona chiqarmoq* — bola ochish.

9. *Jo'yi maqom bo'lmaslik* — o'z joyiga qaytmaslik, o'z yerini qidirmaslik.

10. *Hamomani qut qilmoq*— kabutarni yemoq, demakdir.

11. *Qubur* — arabcha: qabrning ko'pligi,— qabrlar, go'rlar.

12. *Munxasif*— tutilgan, nuri to'silg'an, xiralangan.

13. «Lekin qum ustida chekkan ohining alangasi o'z jismini qovurgan baliqday qildi».

14. «Bu holat o'tgach, xayoli yana ota-onasiga ketdi».

XXXIV

1. «Majnunning yor hajri o'tidan kuyg'an taniga ota-ona hasrati yana ikki o'ldiruvchi dog' qo'yganidan mashaqqati qattiq bo'lganini Layli eshitib, u kuyganni kuydirgan o'tlar tobidan isitib, dudidan o'zining hayot ro'zgori qaro bo'lgani».

2. *Iram, Bog'i Iram*— Afsonaviy jannatsimoi go'zal va xushhavo bog'. Bu baytda Layli Iram bog'idagi gulga o'xshatiladi.

3. «U sarv sening nahs, jahonni xarob qiladig'an zuzanobing (quyruqli yulduz, nahs yulduz) emas ediku!»

4. Bu ikki bayt mazmuni: «Bularga qanoatlanmay toshlar orasida talqon qnlmoqchisan. Bahroming bilan baravarlashib qonidan rang olgan emas edim». Bu yerda ilmi nujumdagi Bahrom sayyorasining harbiy ishlar — qon to'kishlar homiysi ekani nazarda tutilgan.

5. «Terlari gul yuziga tomib isitmasi bilan yuzi cho'g'dek qizargan edi».

6. «Goh hushida gohi behud edi, nur yo'q ko'zlarida, murda kabi edi».

XXXV

1. «Xazon yeli bog' zebolari hayoti sham'ini o'chirganda Layli hayoti bahorining gullarini ajal xazoni sovuq shamoli ko'kka sovurib, Majnunning ruhi bulbuli badan qafasini gulbun uzra tashlab, u yaralangan gul bargi so'lguncha uchib ketgani».

2. «Kuz faslining shamoli shunday yetishdiki, barglar ham o'z jonidan kechib yubordi». Bu baytning birinchi misradagi «mahrajon» so'zi «mehrjon»ning arabchalashtirilgani bo'lib, «mezon» burji ma'nosidadir, ikkinchi misradagi «mehrjon» ikki so'z bo'lib, «mehr» (muhabbat)ni jondan ko'tardi, demakdir», deb izohlaydi S. Ayniy.

3. *Afshon* — naqqoshlikda bir turli naqshning nomidir. Bu naqshda naqqosh rangni qilqalam bilan qog'oz ustiga sepadi, bunday naqshni o'zbekchaga ayni tarjimasida «sepma» bo'ladi. Navoiy bu ikki misrada naqqoshlikdagi mana shu san'atdan foydalanib, suvni moviy varaqqaga (qog'ozga), xazon barglarini uning ustidagi sepilgan «sepma» naqshga va yel (shamol)ni naqqoshga o'xshatadi. (S. Ayniy. Alisher Navoiy. Xamsa. Layli va Majnun. T., 1947. 236-bet.)

4. «Og'iz yumilgach, iyak chuqurchasi ochiq namoyon bo'lib qolgan» (chuqurchani chohga, uning yonidagi xolni kabutarga o'xshatilgan).

5. *Sakiroti mavt* — jon talvasasi.

6. Bu bayt mazmunn marhumning ota-onasiga aytilgan tasalli so'zlarni anglatadi.

7. O'z qolibini tihi aylamak — o'z tanini ruhdan bo'shatadi, ya'ni joni badandan chiqadi.

8. Bayt mazmuni: «O'rilgan sochlaringni yozib, olamga xushbo'y hidlarni taratsam».

9. *Ikki af'i* — ikki ilon, ya'ni ikki o'ram soch. Laylining onasi qizi o'lgach, uning sifatlarini aytib yig'laydi.

10. «Yuzungga gultojixo'roz donasi kabi qora xol qo'yay».

11. *Mi'jar* — boshga o'raladigan ro'mol.

12. «Kerak narsalarni hozirlab, o'likni odat bo'yicha yasantiradilar».

13. *Mururi ayyom* — kunlar o'tishi.

XXXVI

1. «Ishq ta'rifidaki, aynining nurli toblanishi tuproqni chashmadek oqizadi; shinining

uchqunlari shu'lasini ko'ngullar qo'shiniga nuqson yetkazur; qofining vazmin toshli tog'i kimga yuklansa, nobud etar va nuqtalarining toza dog'i har chok ko'pgilga tushsa lolaning besh bargidek qonga bo'yaydi».

2. «U o'tda agar xushhol bo'lsa, shu bilan birga u o'sha o'tda erib ham ketdi».

3. Oyinai Iskandar — Iskandar oynasi. Iskandar tomonidan temirga sayqal berib yaratilgan oyina. Go'yo unda Jamshidning jomidagidek, shu asnoda bo'layotgan narsalarni ko'rsa bo'lar ekan. Iskandar (356—323) eramizdan avval yashagan makedoniyalik Filippning o'g'li. Yoshligidan harbiy salohiyat paydo qilib, Eron, Arabiston, Hindiston kabi mamlakatlarni ishg'ol qilgan. Badiiy adabiyotda Iskandarga bag'ishlangan asarlar juda ko'p. Nizomiy, Dehlaviy, Jomiy va Navoiylarning maxsus dostonlari shular jumlasidandir. Ularda Iskandar qudratli hukmdor timsoliga aylangan. (*Qarang*: Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. T., 1991, 8-tom,, 500-bet).

4. *Farang* — Yevropani anglatadi.

5. *Ishqi majoziy* — Haqiqiy bo'lmagan zohiriy ishq.

6. «Bu to'rt baytning mazmuni: «Avvalgisida kishi tozalanib, ikkinchisiga o'tsa, yo'q-yo'q, o'tish emas, balki haqiqiy ishqni o'ziga tortib, ko'ngliga visolning urug'ini eksa, ham uni butunlay toroj etib, uning ramziy shaklidan asar qolmasa, ko'rinadigan joydan ko'rinmasdan maqsadga singib ketsa».

7. *Subhi kozib* — yolg'on subh.

8. Bu uch baytning mazmuni: «Har qanday rangi sariq kishini oshiq deb bo'lmaydi, chunki har bir sariq gul ham za'faron bo'lolmaydi. Jazb etolmaydigan sariq yuz riyoli bo'ladi, samg' (daraxt yelimi) kahrabo o'rniga o'tmaydi. Sariqlikda qanchalik mashaqqatlar ko'rgan bilan zirnih (oltingugurt bilan margumush aralashmasi) oltin bo'lolmaydi.

9. *Bariy* — pok, chetda.

10. «Yaratilishidanoq uning qanotida dog' bor, ishq uni hyech bir tark etgan emas».

11. «Ey kosagul, otashparastlar olovini yoqqin! Mening g'amim obnus (qora tusli qattiq va xushbo'y daraxt) yog'ochiga o'xshagan qora qayg'udandir».

XXXVII

1. «Falak ehtiromli, quyosh nisbatli osmon bo'lgai shahzoda, ya'ni Sulton Uvays bahodir madhida xotima: nasihatlar bisotida ko'p la'l va yaxshi saqlangan dur va pandu nasihatlar dasturxonida mevalar va gunogun nozu ne'matlarni ul hazratga quloqqa olmoq va og'izga solmoqning chaqirig'i».

2. Bu uch baytning mazmuni: «Daryoning durri va konning la'li kabi so'zlarni topgach, ularni shahzodaga bag'ishlayin. U adolatli shahzodadir, uning yetti otasigacha shoh bo'lgandir. Butun koinot, zamona sultoni shahzoda Uvays dargohining tuprog'i hisoblanadi».

3. *Shahzoda Uvays* — Sulton Husayn Boyqaroning akasining o'g'li.

4. «Zotidagi hayo va odob, xuddi ammasi, xolasi, tog'asi va otasiga o'xshashdir».

5. Oga-onaga bab-baravar qul bo'l, chunki xudo: «Ota-ona ehsondir» degan (ya'ni g'animat va ulug' ne'matdir demak»).

6. *Mustafo* — Muhammad payg'ambarning sifati.

7. *Zilli iloh* — Xudo soyasi, podshoh.

8. Bu ikki baytning mazmuni: «Qassobning qora molini parvarish bilan semirtirishi uni o'ldirish — so'yish uchundir. Parvarishdan ho'kiz nima bahra olardi; u botmonlab semirsa bo'ldi».

9. Bu ikki baytning mazmuni: «Shunisi qiziqki, o'g'ridan qolgan narsa bilan jonni qutqarib, shaharga yetganda tamg'achi (savdogarlar molidan boj oluvchi) ham uning boshiga kelib, do'q bilan

zakot so'raydi».

10. *Lojur'a sumurmoq* — qultumlamasdan, to'xtamay simirmoq.

XXXVIII

1. «Bu dard yig'isi tugashining tarannumi va bu hasratnomasi oxirining aytilishi va tartibi avzoyining afsonasni tuzmoq, xato va kamchiliklari raqamlariga e'tirof aytib, bu bobda haqdan avf so'ramoq».

2. «Sahifalarping yuzida dard jilvalanadi, mistar (chiziqsiz) qog'ozga chiziq tushirish uchun qalin qog'ozga iplar tortib yasalgan chizgich; transporant) chizig'i hajrning katta yo'lidir».

3. *Surohi* — may idish.

4. «Forsiy til bilai so'zlar nazm etilganidan, faqat forsha biladiganlargina bahra topdilar».

5. *Atrok* — turklar.

6. «Agar modda kamroq ersa, ya'ni mazmun unchalik chuqur bo'lmasa, g'am yemaymiz, chunki bunda asli maqsad zavqdirki, bu kam emas».

7. *Filotun (Aflotun)* — qadimgi Yunon (grek) faylasuflaridan bo'lib, Suqrotning shogirdi va Arastuning ustozidir. Eramizdan ilgari 427 yilda tug'ilib, 347 yilda vafot etgan.